

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.**

---

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

સ્પેશલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૪૫૬/૨૦૦૫

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એમ. આર. શાહ

=====

૧. શું સ્થાનિક સમાવારપત્રોના રિપોર્ટ્સને ચુકાદો જોવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે?

૨. રિપોર્ટ્સને સંદર્ભિત કરવાં કે નહિ?

૩. શું ન્યાયમૂર્તિ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવાં ઇચ્છે છે?

જ. શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ, ૧૯૫૦ ના અર્થઘટન કે તેનાં હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈ હુકમ સબબ કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાયદાકીય પ્રશ્ન સમાવિષ્ટ છે?

પ. દીવાની ન્યાયાધીશને પરિપત્રિત કરવું કે નહિ?

=====

કે. પ્રતાપ રેડ્ડી – અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રૂરલ મેનેજમેન્ટ આણંદ સોસાયટી અને ૧૪ –

સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

શ્રી કે.બી. ત્રિવેદી, અધિક.એડવોકેટ જનરલ સાથે

શ્રી ડી.સી. દવે અરજદાર નં.(ઓ).: ૧ માટે. શ્રી કે.એસ. નાણાવટી સામાવાળા  
નં. ૧ માટે

શ્રી એસ.એન. શેલત, એડવોકેટ જનરલ સામાવાળા નં. ૨ માટે, શ્રી બિરેન એ.

વૈષ્ણવ સામાવાળા નં. ૩, ૬, ૮-૧૨ માટે

સામાવાળા નં.(ઓ) ૧૫ માટે રુલ બજવેલ

સામાવાળા નં.( ઓ ) ૪ માટે રુલ પરત પ્રાપ્ત થયો નથી.

સામાવાળા નં.(ઓ).: ૫ માટે સીધી બજવણી દ્વારા રુલની બજવણી કરવામાં આવી.

શ્રી શમિક સંજણવાલા સામાવાળા નં.(ઓ).: ૭, ૧૩, ૧૪ માટે.

સામાવાળા નં. (ઓ) ૮ માટે રુલ બજવેલ નથી.

=====

કોરમ :માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એમ.આર. શાહ

તારીખ : ૩૦/૦૮/૨૦૦૫

સી.એ.વી. ચુકાદો

૧.અતિ દુર્ભાગ્યપૂર્ણ છે કે જ્યાં શિક્ષણ આપવામાં આવે છે એવું એક “મંદિર” સત્તા/નિયંત્રણ જાળવી રાખવા માટે અગ્રણી સંસ્થા – ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રૂરલ મેનેજમેન્ટ (હવે પછીથી “ આઈ.આર.એમ.એ.” તરીકે ઉલ્લેખિત) ના સંચાલન અંગેની રાજકીય લડાઈમાં પરિવર્તિત કરવામાં આવી રહ્યું છે. આ એ દર્શાવતું એક અનન્ય ઉદાહરણ છે કે સંસ્થાનો સ્થાપક સભ્ય રહેલો એક સજ્જન પુરુષ સંસ્થામાં અન્ય લોકો પર સત્તા/નિયંત્રણ જાળવી રાખવા માટે કેટલી હદ સુધી મનમાની અને અન્યાયી રીતે વર્તી શકે. જ્યારે આ અદાલત આઈ.આર.એમ.એ.ની સ્થિતિ પર વિચાર કરવા માટે તેની પુસ્તિકા પર વિચારણા કરી રહી હતી, ત્યારે તેના પ્રથમ પૃષ્ઠ પર વિદ્યાર્થીઓ અને સર્વસામાન્ય જનતા માટે એક “સંદેશ” છે. આવી પ્રકારની આંતરિક ગૃહકલહ, જૂથબંધી અને રાજકારણમાં પ્રવૃત્ત થઈને, સંચાલન કયો સંદેશ આપવો ઈચ્છે છે? આઈ.આર.એમ.એ. સમગ્ર દેશમાં એકમાત્ર અને અગ્રણી એવી સંસ્થા છે, જે રૂરલ મેનેજમેન્ટમાં શિક્ષણ આપે છે અને ડિગ્રી અભ્યાસક્રમ પ્રદાન કરે છે.

૨. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ અરજી, અરજદાર, જે અગાઉ સામાવાળા નં. ૧ – ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રૂરલ મેનેજમેન્ટ, આણંદ (આગળ સંક્ષેપમાં “ આઈ.આર.એમ.એ.” તરીકે ઉલ્લેખિત) માં ફેકલ્ટી સભ્ય તરીકે નિમાયેલ હતા, તેઓને તા. ૯/૮/૨૦૦૨ના હુકમથી આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા અને ઉક્ત હુકમ પર સામાવાળા નં. ૨એ આઈ.આર.એમ.એ.ના ચેરમેન તરીકે હસ્તાક્ષર કર્યા હતા. અરજદારે પરમાદેશનો

રિટ અને/અથવા અન્ય યોગ્ય રિટ, હુકમ અને/અથવા દિશાનિર્દેશો માગ્યા છે, જેમાં સામાવાળા નં. રને તેમની સેવાઓ સમાપ્ત કરવાની કાર્યવાહીને રદ કરવા આદેશિત કરવામાં આવે, ઉક્ત સંસ્થાના નિયામક – આઈ.આર.એમ.એ. અને તે અનુસંધાને વધુમાં સામાવાળા નં.ર તેમજ સામાવાળા નં.૧ સોસાયટીને હુકમ આપવો કે તેઓ તેને ઉક્ત સંસ્થાના નિયામક તરીકે અને તેથી આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્ય-સચિવ તરીકે માન્યતા આપતા રહે.

૩. હાલની અરજીના ગુણદોષના આધાર પર વિચારણા કરતા પહેલાં, સામાવાળા નં. ૧ – ઇરમા નો દરજ્જો વિચારવામાં આવવો જરૂરી છે. સામાવાળા નં. ૧ – ઇરમા એક એવી સોસાયટી છે, જેનું ગઠન એક શૈક્ષણિક સંસ્થાનો વિકાસ કરવા માટે કરવામાં આવ્યો છે જેથી ગ્રામિણ ભારતમાં ગરીબીનો સામનો કરવા માટે વધતી જતી રીતે કરવામાં આવતા પ્રયાસોમાં સંસાધનો અને પ્રવૃત્તિઓનું કાર્યક્ષમ સંચાલન કરવા માટે જરૂરી તાલીમપ્રાપ્ત વ્યવસ્થાપકીય કર્મચારીઓની નોંધપાત્ર સંખ્યાની જરૂરિયાત પૂરી કરી શકાય. ઉક્ત સોસાયટીની સ્થાપના ઈ.સ. ૧૯૭૯ માં કરવામાં આવી હતી અને તે સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૮૬૦ ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલ છે અને તે બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલ ટ્રસ્ટ પણ છે. નોંધપોથી પરથી એવું જણાય છે કે ઇરમા ની સ્થાપના

મુખ્ય હેતુ તરીકે ગ્રામિણ ગરીબોના વિશેષ સંદર્ભ સાથે ગ્રામિણ સમુદાયોના આર્થિક અને સામાજિક વિકાસમાં કાર્યરત સહકારી અને અન્ય સંસ્થાઓને શૈક્ષણિક, સંશોધન, તાલીમ અને પરામર્શ સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે કરવામાં આવી છે, અને ઈરમા ના મૂળભૂત હેતુઓ નીચે મુજબ જણાય છે:—

[એ] ગ્રામ્ય ઉત્પાદકો માટે અને તેમની તરફથી આવકઉત્પાદક અને વિકાસાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન કરવા માટે યુવાનોને શિક્ષણ અને તાલીમ આપવી;

[બી] નીતિનિર્માતાઓ, ડિરેક્ટરો, જનરલ મેનેજરો તથા ગ્રામિણ ઉદ્યોગો અને યોજનાઓમાં વિશિષ્ટ વ્યવસ્થાપક કાર્યોના પ્રભારી હોય તેઓ માટે ટૂંકા ગાળાના તાલીમ અભ્યાસક્રમો પ્રદાન કરવું;

[સી] ગ્રામિણ ઉપક્રમો અને યોજનાઓના સંચાલનમાં સુધારો કરવામાં સહાય થાય તે માટે સંચાલન સંબંધિત કાર્યાત્મક સમસ્યાઓ અંગે સંશોધન કરવું;

[ડી] વર્તમાન જ્ઞાનસંગ્રહમાં વધારો કરવા માટે ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપનની પ્રક્રિયા અંગે મૂળભૂત સંશોધન હાથ ધરવું; અને

[ઈ] ગ્રામિણ ઉદ્યોગો અને યોજનાઓની કામગીરીની કાર્યક્ષમતા તથા અસરકારકતા સુધારવા માટે પરામર્શ સેવાઓ પૂરી પાડવી.

જ.આઈ.આર.એમ.એ. અનુસાર, બ્રોશરમાં ઉલ્લેખિત તેમનું ધ્યેય નીચે મુજબ છે:

જ.૧. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રૂરલ મેનેજમેન્ટ આણંદ (આઈ.આર.એમ.એ.) ની સ્થાપના ૧૯૭૯માં ગુજરાતના આણંદ ખાતે સ્વિસ એજન્સી ફોર ડેવલપમેન્ટ એન્ડ કો-ઓપરેશન (એસ.ડી.સી.), ભારત સરકાર, ગુજરાત સરકાર, તત્કાલીન ઈન્ડિયન ડેરી કોર્પોરેશન અને ભારતમાં સહકારી સંસ્થાઓ અને ગ્રામ વિકાસ સંસ્થાઓને આધારરૂપ વ્યવસ્થાપન શિક્ષણ, તાલીમ, સંશોધન અને પરામર્શ પ્રદાન કરવા માટે નેશનલ ડેરી ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ (એન.ડી.ડી.બી.). ગુજરાતના દૂધ ઉત્પાદક ખેડુતોના સફળ અનુભવના આધારે, અન્ય અનેક રાજ્યોમાં દૂધ ઉત્પાદકોને ડેરી સહકારી સંસ્થાઓમાં સંગઠિત કરવામાં આવી રહ્યા હતા, જેને આણંદ પેટર્ન કોઓપરેટિવ્સ (એ.પી.સી.ઝ) તરીકે ઓળખવામાં

આવતી હતી. વર્ષો દરમિયાન, જ્યારે એ.પી.સી.ઝના કેટલાક મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અન્ય વાણિજ્ય ક્ષેત્રોમાં, જેમ કે તેલબિયાં, ફળો અને શાકભાજી, વનઉદ્યોગ અને માછીમારીમાં લાગુ પડવા લાગ્યા, ત્યારે આઈ.આર.એમ.એ.ના લાભાર્થી વર્ગ અને પ્રવૃત્તિઓમાં પણ વૈવિધ્ય આવ્યું અને તેમાં અન્ય પ્રકારની સંસ્થાઓ તથા અન્ય ઉપક્ષેત્રોનો સમાવેશ થયો. આ પ્રક્રિયામાં, આઈ.આર.એમ.એ.એ પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં અનેક બિન-સરકારી વિકાસ સંસ્થાઓ, સરકારી વિકાસ કાર્યક્રમો, આંતરરાષ્ટ્રીય વિકાસ સંસ્થાઓ અને ભંડોળ પ્રદાન કરતી સંસ્થાઓનો સમાવેશ કર્યો છે, જે ગ્રામ વિકાસના પ્રશ્નને સ્પર્શે છે.

જ.ર.આઈ.આર.એમ.એ.નું ધ્યેય ગ્રામ્ય જનતાની સંસ્થાઓ અને સંગઠનોના વ્યાવસાયિક સંચાલન દ્વારા ટકાઉ, પર્યાવરણમૈત્રી અને સમન્યાયી સામાજિક-આર્થિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવાનું છે. આઈ.આર.એમ.એ.ના કાર્યસંચાલનની તત્વદષ્ટિનું કેન્દ્ર ગ્રામ્ય જનતા અને પ્રતિબદ્ધ વ્યાવસાયિક સંચાલકો વચ્ચે ભાગીદારીનું નિર્માણ કરવું અને તેને જાળવી રાખવું છે. આ દ્વારા, આઈ.આર.એમ.એ. ભારતના ગ્રામ્ય સમાજમાં ટકાઉ વિકાસ અને સામાજિક ન્યાયને પ્રોત્સાહિત કરતી પ્રક્રિયાઓમાં યોગદાન આપવા પ્રયત્નશીલ છે. આઈ.આર.એમ.એ. નીચે મુજબ દ્વારા આ ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નશીલ છે.

વ્યવસાયિક ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપકોની નવી પેઢીને યોગ્ય મૂલ્યો અને આચારસંહિતા સાથે શિક્ષિત કરવી, જેથી તેઓ ગ્રામ્ય સંસ્થાઓ અને પ્રતિષ્ઠાનોને તેમના વ્યવસ્થાપનને વ્યાવસાયિક બનાવવા માટે સહાય કરી શકે અને સ્વ-ટકાઉ પ્રક્રિયાઓ દ્વારા ગ્રામ્ય લોકોને સશક્ત બનાવી શકે;

નીતિનિર્ધારકો, નિર્દેશકો, મહાપ્રબંધકો અને આવી સંસ્થાઓ તથા યોજનાઓમાં વિશિષ્ટ વ્યવસ્થાપકીય કાર્યોના પ્રભારીઓનું પ્રશિક્ષણ કરવું;

નવા ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપન જ્ઞાન અને સિદ્ધાંતોનું નિર્માણ કાર્યકેન્દ્રિત અને સમસ્યા-નિવારક સંશોધન તથા પરામર્શ દ્વારા; અને

જાહેર નીતિઓને નીતિ-કેન્દ્રિત સંશોધન તથા પરામર્શ દ્વારા પ્રભાવિત કરવું.

૪.૩. આઈ.આર.એમ.એ. પોસ્ટ-ગ્રેજ્યુએટ ડિપ્લોમા ઇન રૂરલ મેનેજમેન્ટ તરીકે ઓળખાતો પોસ્ટ-ગ્રેજ્યુએટ મેનેજમેન્ટ કાર્યક્રમ પ્રદાન કરે છે, જે ૨ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ છે, અને ઉક્ત સંસ્થાને ઓલ ઇન્ડિયા કાઉન્સિલ ફોર ટેકનિકલ એજ્યુકેશન (હવે પછીથી સુવિધા માટે “એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.” તરીકે ઉલ્લેખિત) દ્વારા મંજૂરી અપાયેલ છે; તથા સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થાને ૬૦ વિદ્યાર્થીઓની પ્રવેશ ક્ષમતા સાથે મેનેજમેન્ટ કાર્યક્રમ ચલાવવા માટે મંજૂરી અપાયેલ છે, અને આ મંજૂરી દર ચાર વર્ષે નવીકરણ અને/અથવા વિસ્તરણ પામે છે; તેમજ ઉક્ત મંજૂરી, મંજૂરી સાથે જોડાયેલા પરિશિષ્ટ-૧માં દર્શાવેલ કેટલીક શરતોના પાલન તથા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ની કાઉન્સિલ દ્વારા નિર્ધારિત સામાન્ય શરતોના ધોરણો અને માપદંડોના અનુસરણને આધીન રહીને અપાયેલ છે.

નીચે મુજબની કેટલીક શરતો છે, જેઓનું પાલન તથા અનુસરણ સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થાએ કરવાનું આવશ્યક છે:—

એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ની પૂર્વ મંજૂરી વિના કોઈ નવો અભ્યાસક્રમ(૨) શરૂ કરવામાં આવશે નહીં અથવા ચાલુ અભ્યાસક્રમ(૨) બંધ કરવામાં આવશે નહીં.

મંજૂર કરાયેલ કોઈપણ અભ્યાસક્રમ(૨) માં પ્રવેશ ક્ષમતા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ની પૂર્વ મંજૂરી વિના વધારી કે બદલાવી શકાશે નહીં.

સંસ્થા પાસે, સમયાંતરે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ, આવર્તક અને અનાવર્તક સ્વરૂપની આર્થિક બાધ્યતાઓ પૂર્ણ કરવા માટે પૂરતા નાણાં ઉપલબ્ધ રહેશે.

સર્વ પ્રકારની અવસ્થાપના સંબંધિત, શૈક્ષણિક અને અન્ય તમામ સુવિધાઓ, સમયાંતરે નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના ધોરણો અનુસાર પ્રદાન કરવામાં આવશે.

અધ્યાપક અને અન્ય કર્મચારીની પસંદગી, એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા સમયાંતરે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા, લાયકાત, અનુભવ અને વેતનધોરણ મુજબ કરવામાં આવશે, અને તેમને પૂર્ણ પગાર તથા ભથ્થાં નિયમિત રીતે અને સમયસર ચૂકવવામાં આવશે.

ટ્યુશન તથા અન્ય ફીઓ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ, અને એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા સમયાંતરે નક્કી કરવામાં આવતા સર્વસમાવેશક માપદંડો/મર્યાદાઓની અંદર, વસૂલ કરવામાં આવશે.

સંબંધિત તકનીકી સંસ્થા અથવા યુનિવર્સિટીમાં આવી પ્રવેશ પ્રક્રિયા માટે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના નિયમો અને નિર્દેશો અનુસાર પ્રવેશ આપવામાં આવશે.

પ્રવેશ માટેની રાજ્ય સરકારની નીતિઓ અંગે એસસી/એસટી, સમાજના અન્ય નબળા વર્ગો વગેરે,નું પાલન સંસ્થાઓ દ્વારા કરવામાં આવશે.

એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા મંજૂરી પ્રાપ્ત થવાથી માત્ર તે કારણે સંસ્થા કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય સરકારો પાસેથી આર્થિક અનુદાન અથવા સહાય પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્વયંસ્ફૂર્ત રીતે પાત્ર બનશે નહીં.

૦.સંસ્થા સક્ષમ પ્રાધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત મુજબના અભિલેખો અને હિસાબી પુસ્તકો જાળવી રાખશે.

૧. સંસ્થાના હિસાબોનું લેખાપરીક્ષણ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ અથવા સક્ષમ પ્રાધિકરણ દ્વારા અધિકૃત કોઈપણ એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવશે અને તે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. અથવા તેના દ્વારા અધિકૃત કોઈપણ સંસ્થાને તપાસ માટે ખુલ્લા રહેશે.

૨. સંસ્થા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ વિશેષ હિસાબી ચકાસણી અને નિરીક્ષણને આધીન રહેશે.

૩. સંસ્થા ધોરણોની અનુસારી જાળવણી માટે સક્ષમ સત્તાધિકારી/એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ આવશ્યક વિવરણપત્રો રજૂ કરશે.

૪. અધિસંસ્થાએ એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ કરવામાં કરેલી પ્રગતિની સમીક્ષા કરવા માટે, સમયાંતરે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના અથવા તેના પ્રાદેશિક કચેરીના કોઈ અધિકારી અથવા સમિતિ દ્વારા તે અધિસંસ્થાની મુલાકાત લેવામાં આવી શકે છે.

ખાનગી લિમિટેડ અને અનુદાન-ઈન-એઈડ તકનીકી સંસ્થાઓ માટે વધારાની શરતો;

૫. સંસ્થાની સંચાલક મંડળીની રચના કરવામાં આવશે અને તેના અધ્યક્ષની નિમણૂક એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના માર્ગદર્શક સૂચનો અનુસાર કરવામાં આવશે.

૬. સંસ્થા પ્રવેશ માટે અથવા અન્ય કોઈ પણ સ્વરૂપે વિદ્યાર્થીઓ/વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓ પાસેથી કોઈ કેપિટેશન ફી અથવા દાન કે અન્ય વધુ રકમ વસૂલ કરશે નહીં.

૭. સંસ્થા દ્વારા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના ધોરણો અને માનકોના અમલીકરણના સતત નિરીક્ષણ માટે આયોજન અને દેખરેખ બોર્ડ (પી.બી.એમ.) ની રચના કરવામાં આવશે. યોજના અવધિ દરમિયાન એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા સંસ્થાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે.

૮. સંસ્થાએ સંસ્થા અને સંબંધિત રાજ્ય પ્રાધિકરણના સંયુક્ત નામે, અનુમાનિત વાર્ષિક પુનરાવર્તિત ખર્ચની સર્વોચ્ચ મર્યાદાના ૩૦% જેટલો અથવા રાજ્ય સરકાર/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ અથવા રૂ. ૧૦ લાખ, જેમાંથી જે વધુ હોય તેટલો, એક એન્ડોવમેન્ટ ફંડ સ્થાપિત કરવો જોઈએ.

૫. સામાવાળા નં. ૧ એ ઉપરોક્ત અનુસ્નાતક વ્યવસ્થાપન કાર્યક્રમ/અભ્યાસક્રમ માટે વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ, એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા જી.આર.એસ. ૪૭૬(ઈ) તા. ૨૦મી મે, ૧૯૯૪થી જાહેર કરાયેલા નિયમો અનુસાર, યુનિત કૃષ્ણાન અને અન્ય વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના તા. ૪થી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૩ના ચુકાદાના આધારે, આપવા બાધ્ય છે; અને અનુવર્તી ચુકાદા તથા ઉક્ત સંસ્થાને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં

સીધો પ્રવેશ જાહેર કરવાની પરવાનગી નથી, તથા ઉક્ત જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ સંસ્થાએ કરેલી કોઈપણ કાર્યવાહી માટે તે માન્યતા રદ થવા માટે જવાબદાર બનશે. એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના ઉક્ત મંજૂરીપત્રમાં વધુમાં એવું પણ જણાવાયું છે કે છેલ્લા મંજૂર થયેલા શૈક્ષણિક વર્ષ દરમિયાન એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત ધોરણો અને માપદંડોના ઉલ્લંઘન અથવા તર્કવિરુદ્ધતા અથવા અનુપાલનના અભાવની પરિસ્થિતિમાં, પરિષદને મંજૂરી પરત ખેંચવા અને અનુસર્તા શૈક્ષણિક વર્ષ દરમિયાન પ્રવેશ અંગે વધુ કાર્યવાહી કરવાની સત્તા છે; અને એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા આપવામાં આવેલી મંજૂરીના બળે, ગુજરાત રાજ્યના શિક્ષણ વિભાગના ઉચ્ચ તથા તકનીકી શિક્ષણ વિભાગના સચિવે, સામાવાળા સંસ્થાએ પરિષદના ધોરણો અને માપદંડોની પૂર્ણતા માટે કરેલી પ્રગતિ પર નજર રાખવાની તથા સંબંધિત પ્રાદેશિક સમિતિ અને એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ને માહિતગાર રાખવાની ફરજ છે. આ રીતે, એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ની મંજૂરી અને મંજૂરી આપતી વખતે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા લાદવામાં આવેલી શરતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે સામાવાળા સંસ્થા અભ્યાસક્રમ ચલાવવા, પ્રવેશ આપવા, મંજૂર ક્ષમતા જાળવવા, તેમજ શિક્ષકવર્ગ અને અન્ય કર્મચારીઓની પસંદગી એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા સમયાંતરે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા, લાયકાત, અનુભવ અને વેતનધોરણ અનુસાર કરવા બાબતે, અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ લેવાપાત્ર ટ્યુશન તથા અન્ય ફીઓ અંગે, એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના સર્વાંગી નિયંત્રણ હેઠળ છે. અનુસૂચિત જાતિ/અનુસૂચિત જનજાતિના પ્રવેશ અંગે રાજ્ય

સરકારની નીતિ મુજબ, સંસ્થાએ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ નોંધપોથી અને હિસાબના પુસ્તકો જાળવવાના રહેશે; તેમજ સંસ્થા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ વિશેષ હિસાબી તપાસ અને નિરીક્ષણને આધીન રહેશે. સંસ્થાની શાસક સંસ્થાની રચના કરવામાં આવશે અને તેના અધ્યક્ષની નિમણૂક એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના માર્ગદર્શકો અનુસાર કરવામાં આવશે.

૫.૧. વર્તમાન અરજમાં કરાયેલ નિવેદનો મુજબ અરજદારનો આ પણ કેસ છે કે ગુજરાત સરકારે ગ્રામિણ વ્યવસ્થાપનના ક્ષેત્ર માટે ત્યાં એક શૈક્ષણિક સંસ્થા સ્થાપવા માટે તેમને સ્વીકારવાના હેતુથી આઈ.આર.એમ.એ.ને ત્યાં માટે આશરે ૬૦ એકર જમીન માત્ર રૂપિયા ૧ ના પ્રતીકાત્મક ભાડે ત્યારેથી ૫૦ વર્ષ માટે ઉપલબ્ધ કરાવી હતી. અરજદારનો આ પણ કેસ છે કે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી દ્વારા ઉક્ત શૈક્ષણિક સંસ્થા સ્થાપિત કરવા હેતુસર ભારત સરકારે પણ રૂપિયા ૧૦.૫૦ કરોડની રકમ સુધીની અનુદાન સ્વરૂપે આર્થિક સહાય પૂરી પાડી હતી. અરજદારનો આ પણ કેસ છે કે નેશનલ ડેરી ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ (એન.ડી.ડી.બી.) જે એક સાંવિધિક સંસ્થા છે તે પણ સમયાંતરે ઉક્ત શૈક્ષણિક સંસ્થા અંગે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીને જરૂરી તેવી સહાય પ્રદાન કરે છે.

૫.૨. અરજદારના જણાવ્યા મુજબ, બોમ્બે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સહાયક કમિશનરના કાર્યાલય દ્વારા મંજૂર કરાયેલા સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીના નિયમો અનુસાર, સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીનું સમગ્ર વહીવટ સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં નિહિત છે અને ઉક્ત સામાવાળા નં. ૧ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સને સોસાયટીના કાર્યો પર સામાન્ય દેખરેખ, દિશાનિર્દેશ અને નિયંત્રણ રાખવાની સત્તાઓ નિહિત કરવામાં આવી છે. તેથી, અરજદારના જણાવ્યા મુજબ, સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિના દરેક અને પ્રત્યેક ક્ષેત્ર સંદર્ભે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીની સંપૂર્ણ કાર્યપદ્ધતિ માટે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીનું બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સર્વોચ્ચ સત્તાધિકારી છે. હાલની અરજી નિર્ધારિત અને વિચારણા કરવા માટે સંબંધિત આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ નં. ૨, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૩, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯ અને ૨૪ નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે;—

૨. સોસાયટીનું સભ્યપદ; સોસાયટી નીચે દર્શાવેલ સભ્યોથી બનેલી રહેશે; (૧) અધ્યક્ષ (૨) ભારત સરકારના સંયુક્ત સચિવના દરજ્જાથી નીચા ન હોય એવો ભારત સરકારનો એક પ્રતિનિધિ, પદેન.

(૩) સરકારના એક પ્રતિનિધિનો

ગુજરાત સરકારના સચિવના દરજ્જાથી નીચા ન હોય તેવા, ગુજરાત સરકારના પદે.

(૪) આવી સહકારી યુનિયનો અથવા ફેડરેશનો અથવા કૃષિ-આધારિત ઉદ્યોગ અથવા ગ્રામ વિકાસ સાથે સંબંધિત સંસ્થાના મુખ્ય કાર્યકારી અધિકારી અથવા તેમના દ્વારા નિયુક્ત પ્રતિનિધિ (જેનો હોદ્દો જનરલ મેનેજરના દરજ્જાથી નીચો ન હોય), જેને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા સોસાયટીના સભ્યપદમાં સ્વીકારવામાં આવ્યો હોય અને જે રૂ.૨ લાખની સોસાયટી સભ્યપદ એન્ડાઉમેન્ટ ફી આપે છે અથવા (૧) રૂ.૫૦,૦૦૦/-ની સોસાયટી સભ્યપદ ફી અને (૨) રૂ.૧૫,૦૦૦/-નું વાર્ષિક લવાજમ આપે છે

(૫) એન.ડી.ડી.બી.ના એક પ્રતિનિધિ (સિનિયર જનરલ મેનેજરના દરજ્જાથી નીચા નહીં), પદેન.

(૬) સંશોધન, શિક્ષણ અને તાલીમ સંસ્થાઓના બે પ્રતિનિધિઓ, જેમને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ પર સહવરણ કરવામાં આવે છે અને જેમનો સોસાયટીના સભ્યો તરીકેનો કાર્યકાળ બોર્ડના કાર્યકાળ સાથે સમાપ્તિ પામનાર રહેશે.

(૭) ત્રણ ઉત્તમ વ્યક્તિઓ, જેઓને સંસ્થાના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સંસ્થાના વિકાસમાં યોગદાન આપવા માટે વિશેષ રીતે સક્ષમ માને છે અને જેમને બોર્ડ

દ્વારા સહવરણ કરવામાં આવે છે અને જેમનો સોસાયટીના સભ્યો તરીકેનો કાર્યકાળ બોર્ડના કાર્યકાળ સાથે સમાપ્તિ પામનાર રહેશે.

(૮) સંસ્થાના બે પ્રાધ્યાપક સભ્યો, જેમને અધ્યક્ષ દ્વારા બે વર્ષના કાર્યકાળ માટે નામનિર્દેશિત કરવામાં આવે.

(૯) સંસ્થાના નિયામક (પદસિદ્ધ સભ્ય-સચિવ).

૪.બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ.

સોસાયટીના કારોબાર તથા તેની આવક અને સંપત્તિ અંગેની સામાન્ય દેખરેખ, દિશાનિર્દેશ અને નિયંત્રણ સોસાયટીની શાસક સંસ્થામાં નિહિત રહેશે, જેને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ તરીકે ઓળખવામાં આવશે. ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રૂરલ મેનેજમેન્ટને આ પછી “ધ બોર્ડ” તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

૫. બોર્ડ નીચેના સભ્યોથી બનેલું રહેશે; (૧) અધ્યક્ષ (૨) એન.ડી.બી.ના એક પ્રતિનિધિ (સિનિયર જનરલ મેનેજરના પદથી નીચા ન હોય તેવા), પદેન.

(૩)ભારત સરકારના સંયુક્ત સચિવના દરજ્જાથી નીચા ન હોય એવા ભારત સરકારના એક પ્રતિનિધિ, પદેન.

(૪) ગુજરાત સરકારના એક પ્રતિનિધિ, જેનો દરજ્જો ગુજરાત સરકારના સચિવથી નીચો ન હોય, પદસિદ્ધ.

(૫-૭) સોસાયટીના સભ્ય એવા સહકારી સંઘો અથવા ફેડરેશનો અથવા કૃષિ-આધારિત ઉદ્યોગો અથવા ગ્રામ વિકાસ સાથે સંબંધિત સંસ્થાઓમાંથી દર બે વર્ષે ચૂંટવાના ત્રણ પ્રતિનિધિઓ.

(૮-૯) સંશોધન, શિક્ષણ અને તાલીમ સંસ્થાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા એવા બે વ્યક્તિઓ, જેઓને બોર્ડ સંસ્થાના વિકાસ અને વૃદ્ધિમાં યોગદાન આપવા સક્ષમ માને છે, તેમને બે વર્ષની અવધિ માટે બોર્ડ દ્વારા સહનિયુક્ત કરવાના.

(૧૦-૧૨) એવી ત્રણ પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ, જેઓને બોર્ડ સંસ્થાના વિકાસ અને વૃદ્ધિમાં યોગદાન આપવા વિશેષ રીતે સક્ષમ માને છે, તેમને બે વર્ષની અવધિ માટે બોર્ડ દ્વારા સહનિયુક્ત કરવાના.

(૧૩-૧૪) સંસ્થાના બે ફેકલ્ટી સભ્યો, જેઓની બે વર્ષની મુદત માટે બોર્ડના અધ્યક્ષ દ્વારા નિમણૂક કરવાના.

(૧૫) સંસ્થાના નિયામક (પદેન સભ્ય-સચિવ)

**૬. મંડળીના પદાધિકારીઓ મંડળીના પદાધિકારીઓ નીચે મુજબ હશે**

સોસાયટી દ્વારા તે રીતે નિમણૂક કરવામાં આવેલ અધ્યક્ષ, નિર્દેશક અને અન્ય પદાધિકારીઓ. સંસ્થાનો નિર્દેશક સોસાયટી તથા બોર્ડના પદેન સભ્ય-સચિવ તરીકે કાર્ય કરશે.

#### ૭. બોર્ડ અને સોસાયટીના અધ્યક્ષ.

(૧) જ્યારે અધ્યક્ષનું પદ (જે પ્રથમ અધ્યક્ષ દ્વારા ઠેરવેલ છે અને જે સ્થાપક અધ્યક્ષ છે) રાજીનામા અથવા અન્ય રીતે ખાલી પડે, ત્યારે બોર્ડ; (એ) પોતાને સમગ્ર સભાની સમિતિમાં રૂપાંતરિત કરીને ઉત્તરાધિકારીની પસંદગી કરવી અથવા (બી) બોર્ડની એક ઉપસમિતિની નિમણૂક કરવી, જે બોર્ડના વિચારાર્થે વધુમાં વધુ ત્રણ નામોની યાદી સૂચવે અને તેમમાંથી એકને ઉત્તરાધિકારી તરીકે પસંદ કરે.

(૨) અનુક્રમી અધ્યક્ષોનો કાર્યકાળ પાંચ વર્ષનો રહેશે.

(૩) બોર્ડ, પરિસ્થિતિ મુજબ, અધ્યક્ષના પદમાં ખાલી જગ્યા ઊભી થવાની અપેક્ષા હોય તે પહેલાં ઓછામાં ઓછા છ માસ પૂર્વે, અથવા પદસ્થ કાર્યકાળ

પૂર્ણ થવાના છ માસ પહેલાં, અથવા અધ્યક્ષનું પદ ખાલી પડ્યાના એક માસની અંદર, ઉપસમિતિની નિમણૂક કરશે.

૮. સંસ્થાના નિયામક.

સંસ્થાના નિયામકની નિયુક્તિ બોર્ડ દ્વારા, પરસ્પર સહમતિથી નક્કી કરવામાં આવેલ એવી શરતો અને નિયમો પર કરવામાં આવશે. તે સોસાયટી તથા બોર્ડના પદસિદ્ધ સભ્ય-સચિવ રહેશે.

૯. સભ્યપદનો અંત/સમાપ્તિ (૧) સોસાયટી અથવા બોર્ડનો સભ્ય, જો તે (એ) મૃત્યુ પામે, (બી) પોતાનું સભ્યપદ રાજીનામું આપે, અથવા (સી) અસ્વસ્થ મગજનો બને, અથવા (ડી) દીવાલિયો બને, અથવા (ઈ) નૈતિક અપ્રમાણિકતા સંકળાયેલા ફોજદારી ગુનામાં દોષિત ઠરે, અથવા (એફ) ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ડિરેક્ટર અને ફેકલ્ટીના નામનિત સભ્યોના કિસ્સાઓ સિવાય, ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં પૂર્ણકાળીન નિમણૂક સ્વીકારે, અથવા (જી) ચેરમેન દ્વારા ગેરહાજરીની રજા મંજૂર કરવામાં આવી ન હોય ત્યારે સોસાયટી અથવા બોર્ડની સતત ત્રણ બેઠકોમાં હાજર રહેવામાં નિષ્ફળ જાય, અથવા (એચ) જે સહકારી સંઘ અથવા ફેડરેશન અથવા કૃષિ-આધારિત ઉદ્યોગ અથવા સંસ્થા નું તે સભ્ય પ્રતિનિધિત્વ કરે છે તે સોસાયટીના વાર્ષિક સભ્યપદ ચંદાના ભરણામાં ચૂક કરે

અને આવી ચૂક બે મહિના અથવા તેથી વધુ સમય સુધી ચાલુ રહે, તો તે એવો સભ્ય રહેતો નહીં ગણાય.

(૨) જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ જે હોદ્દો અથવા પદ તે ધારણ કરે છે તેના કારણે સોસાયટી અથવા બોર્ડનો સભ્ય બને છે, ત્યારે તે હોદ્દો અથવા પદ ધારણ કરવાનું બંધ કરે ત્યારે તેની સોસાયટી અથવા બોર્ડની સભ્યતા સમાપ્ત થશે અને તેનો ઉત્તરાધિકારી આપમેળે સોસાયટી અથવા બોર્ડમાં તેના સ્થાને આવશે.

(૩) જો કોઈ સભ્યનું સભ્યપદ અન્યથા સમાપ્ત કરવામાં આવ્યું ન હોય, તો નિશ્ચિત કાર્યકાળ માટે નિયુક્ત કરવામાં આવેલા સભ્યો તેમનો કાર્યકાળ પૂર્ણ થતાં આવા સભ્યો તરીકે રહેતા નહીં હોય, પરંતુ તેઓ પુનઃનિયુક્તિ માટે પાત્ર રહેશે, અને એવો દરેક સભ્ય, જે તે સ્થિતિ મુજબ, તેના ઉત્તરાધિકારીની પસંદગી, નિમણૂક અથવા સહ-સમાવેશ ન થાય ત્યાં સુધી કાર્યરત રહેશે; પરંતુ આવી સતતતા તેના કાર્યકાળની સમાપ્તિની તારીખથી છ મહિનાથી વધુ સમય સુધી વિસ્તરશે નહીં.

(૪) વાર્ષિક લવાજમની ચુકવણીમાં બાકીદારી થવાને કારણે કોઈ સભ્યનું સભ્યપદ સમાપ્ત થાય તો, આવી વ્યક્તિ/સંસ્થાને બોર્ડના વિવેકાધિકારે, બાકી રહેલ લવાજમની સંપૂર્ણ ચુકવણી કરવા પર, સોસાયટીના સભ્યપદમાં ફરીથી પ્રવેશ આપવામાં આવી શકે. જોકે, જે કોઈ સભ્ય સતત પાંચ વર્ષ સુધી વાર્ષિક લવાજમની ચુકવણીમાં બાકીદાર રહે, તેને બોર્ડના વિવેકાધિકારે નવા સભ્ય

તરીકે ફરી પ્રવેશ આપવા અંગે વિચારણા કરી શકાય, શરતે કે આવી વ્યક્તિ/સંસ્થા સભ્યપદ માટે નવી અરજી કરે અને રૂપિયા ૫૦,૦૦૦ ની સભ્યફી તથા રૂપિયા ૧૫,૦૦૦ ના વાર્ષિક લવાજમની ચુકવણી કરે.

૧૦. અધ્યક્ષપદ/સભ્યપદ પરથી રાજીનામું.

(૧) આઈ.આર.એમ.એ. સોસાયટી/બોર્ડના અધ્યક્ષ બોર્ડને સંબોધીને લખાયેલા પત્ર દ્વારા પોતાના પદેથી રાજીનામું આપી શકશે અને તેમનું રાજીનામું રાજીનામાની તારીખથી અથવા તેમાં, જો કોઈ હોય, નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી તેવી પછીની તારીખથી અમલમાં આવશે.

(૨) પોતાના પદ પરથી રાજીનામું આપતાં અથવા પદનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં, આઈ.આર.એમ.એ. સોસાયટી/બોર્ડના અધ્યક્ષ નિયમ ૭ મુજબ નવા અધ્યક્ષની પસંદગી અને નિમણૂક થાય ત્યાં સુધી આઈ.આર.એમ.એ. સોસાયટી અને બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે ચાલુ રહે એવા કામચલાઉ અધ્યક્ષની પસંદગી/ચૂંટણી કરવા માટે બોર્ડની બેઠક બોલાવી શકે છે.

(૩) સોસાયટી અથવા બોર્ડનો કોઈ સભ્ય (પદસિદ્ધ સભ્ય સિવાયનો) સંબોધિત પત્ર દ્વારા પોતાના પદેથી રાજીનામું આપી શકે છે

અધ્યક્ષ અને એવો રાજીનામું રાજીનામાની તારીખથી અથવા તેમાં નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવેલી એવી અનુવર્તી તારીખથી અમલમાં આવશે।

૧૧. આકસ્મિક ખાલી જગ્યાઓ.

સોસાયટી અથવા બોર્ડમાં કોઈપણ આકસ્મિક ખાલી જગ્યા હોય તો તે જગ્યાને એવી નિમણૂક અથવા નામાંકન કરવા હકદાર યોગ્ય સત્તાધિકારી દ્વારા કોઈ સભ્યની નિમણૂક અથવા નામાંકન કરીને ભરવામાં આવશે, અને એવી આકસ્મિક ખાલી જગ્યા ભરવા માટે નિમણૂક કરાયેલ અથવા મનોહીત કરવામાં આવેલ સભ્ય તે સભ્યના કાર્યકાળના બાકી રહેલા અવધિ સુધી પદ પર રહેશે, જેના સ્થાને તેની નિમણૂક અથવા નામાંકન કરવામાં આવ્યું હોય.

૧૨. સોસાયટી/બોર્ડ દ્વારા નિયુક્તિમાં કોઈ ખાલી જગ્યા/ત્રુટિ હોવા છતાં કાર્ય કરવું.

સોસાયટી અથવા બોર્ડ તેમાં કોઈ ખાલી જગ્યા હોવા છતાં અને તેના કોઈપણ સભ્યની નિમણૂક, ચૂંટણી, નામાંકન અથવા સહ-સમાવેશમાં કોઈ ખામી હોવા છતાં કાર્ય કરશે, અને સોસાયટી અથવા બોર્ડના કોઈપણ કૃત્ય અથવા કાર્યવાહીને માત્ર તેમાં કોઈ ખાલી જગ્યા અસ્તિત્વમાં હોવાના કારણસર અથવા તેના કોઈપણ સભ્યની નિમણૂક, ચૂંટણી, નામાંકન અથવા સહ-સમાવેશમાં કોઈ ખામી હોવાના કારણસર સવાલ હેઠળ લાવવામાં આવશે નહીં.

૧૩. સોસાયટીની બેઠક.

(૧) સોસાયટીની બેઠક વર્ષમાં એક વખત મળશે. વધુમાં, ઓછામાં ઓછા છ સભ્યોની લેખિત માંગણી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે, અધ્યક્ષ અન્ય કોઈપણ સમયે સોસાયટીની બેઠક બોલાવશે.

(૨) સોસાયટીની દરેક બેઠક માટે સભ્યોને ઓછામાં ઓછા પંદર દિવસની નોટિસ આપવામાં આવશે.

૧૫. બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની સત્તાઓ અને કાર્યોની જોગવાઈઓને આધીન સ્મરણપત્ર મુજબ, બોર્ડને નીચે દર્શાવેલ સત્તાઓ હશે;

(૧) સંસ્થાની સ્થાપના માટે વિગતવાર યોજનાઓ અને કાર્યક્રમો તૈયાર કરવા અને અમલમાં મૂકવા તથા એવી સ્થાપના પછી તેના વહીવટ અને સંચાલન ચાલુ રાખવા;

(૨) અનુદાનો અને ફાળો પ્રાપ્ત કરવા અને સંસ્થાના નાણાંની કસ્ટડી રાખવા;

(૩) દર વર્ષે સંસ્થાના અંદાજપત્રો તૈયાર કરવા, સુધારવા અને સંશોધિત કરવા તથા ખર્ચને મંજૂરી આપવી;

(૪) ગ્રામ વ્યવસ્થાપન અને તેની સંલગ્ન વિષયોમાં અભ્યાસક્રમો, તાલીમ અને સંશોધન નક્કી કરવા અને ચલાવવા;

(૫) વિવિધ અભ્યાસક્રમોમાં ઉમેદવારોના પ્રવેશ માટે નીતિ નક્કી કરવા તથા નિયમો અને વિનિયમો નિર્ધારિત કરવા;

(૬) સંસ્થા દ્વારા પ્રસ્તુત કરાયેલા અભ્યાસક્રમોના સંદર્ભમાં ડિગ્રી, ડિપ્લોમા, પ્રમાણપત્રો અને અન્ય વિશિષ્ટતાઓના પ્રદાન માટે દર્શાવવાની પ્રાવિણ્યની કક્ષાઓ નિર્ધારિત કરવી;

(૭) ફેલોશિપો, શિષ્યવૃત્તિઓ, ઇનામો અને પદકો સ્થાપિત કરી પ્રદાન કરવું;

(૮) સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓના નિવાસ, આરોગ્ય, શિસ્ત અને કલ્યાણ માટે જોગવાઈ કરવી તથા તેની દેખરેખ રાખવી;

(૯) ગ્રામ વ્યવસ્થાપન અને સંલગ્ન વિષયોમાં શિક્ષણ અને તાલીમ બાબતે અન્ય કોઈપણ સંસ્થા સાથે સહકાર આપવો;

(૧૦) સંસ્થાની તરફથી અને તેના હિતાર્થે તેનામાં સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે વ્યવસ્થાઓમાં પ્રવેશ કરવો;

(૧૧) સંસ્થાની તરફથી તમામ કાનૂની કાર્યવાહી દાખલ કરવી અને તેનો બચાવ કરવો;

(૧૨) સંસ્થાના કોઈપણ કાર્યના નિવારણ માટે અથવા સંસ્થાસંબંધિત કોઈપણ બાબતમાં સલાહ આપવા માટે એક સમિતિ અથવા સમિતિઓની નિમણૂક કરવી;

(૧૩) જરૂરી માને તેટલી હદ સુધી, પોતાની કોઈપણ સત્તા બોર્ડના કોઈપણ સભ્યને અથવા સમિતિને સોંપવી;

(૧૪) સંસ્થાના વાર્ષિક અહેવાલ, વાર્ષિક હિસાબો અને નાણાકીય અંદાજો અંગે યોગ્ય માને તેવા ઠરાવો વિચારવા અને પસાર કરવા;

(૧૫) સંસ્થાના કારોબારના સંચાલન અને વહીવટ સાથે સંબંધિત કોઈપણ હેતુ માટે તથા તેના ઉદ્દેશ્યોની પ્રગતિ માટે સમયાંતરે નિયમો અને વિનિયમો બનાવવું, સ્વીકારવું, સુધારવું, ફેરફાર કરવો અથવા રદ કરવું;

(૧૬) સમયાંતરે નિયમો બનાવવું, સ્વીકારવું, સુધારવું, ફેરફાર કરવો અથવા રદ કરવું

(એ) બોર્ડ તથા તેના દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવનાર સમિતિઓના કારોબારના સંચાલન માટે,

(બી) તેની સત્તાઓના સોંપણ માટે,

(સી) કોરમ નક્કી કરવા માટે; અને

(૧૭) સમયાંતરે બોર્ડ દ્વારા મંજૂર કરાયેલા વર્ગો અને પગારધોરણોમાં સંસ્થા હેઠળ વહીવટી, તકનીકી અને અન્ય પદો સર્જવા. જો કે, તાત્કાલિક જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરવા માટે, બોર્ડની મંજૂરીની અપેક્ષામાં, અધ્યક્ષ અથવા નિયામકને, અધ્યક્ષની મંજૂરી સાથે, એક વર્ષથી વધુ ન હોય તેવા ગાળે માટે કોઈપણ પદ સર્જવાની સત્તા રહેશે. આવા તાત્કાલિક પદોના સર્જનને તેની આગામી બેઠકમાં મંજૂરી માટે બોર્ડ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે;

૧૬.બોર્ડની બેઠક.

(૧) બોર્ડ દર ત્રણ મહિનામાં ઓછામાં ઓછું એક વખત બેઠક કરશે. અધ્યક્ષને જ્યારે યોગ્ય લાગે ત્યારે અથવા બોર્ડના ઓછામાં ઓછા છ સભ્યોની લેખિત માંગણી પર વધારાની બેઠકો બોલાવી શકાશે. બોર્ડની દરેક બેઠક માટે ઓછામાં ઓછા પંદર દિવસની નોટિસ આપવામાં આવશે. (૨) બોર્ડના સ્થાનિક સભ્યોના એક તૃતીયાંશ, ભિન્ન ભાગ હોય તો તેને અવગણીને, જેમાં અધ્યક્ષનો સમાવેશ થાય છે, બોર્ડની કોઈપણ બેઠક માટે ગણપૂર્તિ ગણાશે. (૩) સભ્યો વચ્ચે મતભેદ થવા પામે તેવા કિસ્સામાં, બહુમતીનો મત પ્રબળ રહેશે.

(૪) બોર્ડના દરેક સભ્યને, જેમાં અધ્યક્ષનો સમાવેશ થાય છે, એક મત હશે અને જો બોર્ડ દ્વારા નિર્ધારિત થનાર કોઈ પ્રશ્ન પર મતોની સમાનતા હોય, તો બેઠકના અધ્યક્ષને ઉપરાંત નિર્ણાયક મત હશે અને તે તેનો ઉપયોગ કરી શકશે.

(૫) બોર્ડની દરેક બેઠકની અધ્યક્ષતા અધ્યક્ષ દ્વારા કરવામાં આવશે, અને કોઈ બેઠકમાં તેમની ગેરહાજરીમાં, તે બેઠકમાં હાજર સભ્યો દ્વારા પોતાના પૈકી પસંદ કરાયેલા સભ્ય દ્વારા અધ્યક્ષતા કરવામાં આવશે.

૧૭. બોર્ડ પ્રચલન દ્વારા ઠરાવો પસાર કરી શકે છે.

બોર્ડની બેઠક સમક્ષ મુકવામાં આવી શકે તેવા ઠરાવ સિવાયનો કોઈપણ ઠરાવ, તેના સર્વ સભ્યો વચ્ચે પરિભ્રમણ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી શકે છે અને આ રીતે પરિભ્રમિત કરવામાં આવેલ અને જેમણે આવા ઠરાવને મંજૂરી અથવા અમંજૂરી દર્શાવી હોય એવા સભ્યોની બહુમતી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલ કોઈપણ ઠરાવ, તે બોર્ડની બેઠકમાં એવો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય તેમ જ એટલો જ અસરકારક અને બંધનકારક રહેશે, શરતે કે દરેક એવા કિસ્સામાં બોર્ડના ઓછામાં ઓછા છ સભ્યોએ ઠરાવ અંગે પોતાની પ્રતિક્રિયા નોંધાવેલી હોવી જોઈએ. આ રીતે સ્વીકારવામાં આવેલ ઠરાવ માહિતી માટે બોર્ડની આગામી બેઠકમાં રજૂ કરવામાં આવશે.

૧૮. બોર્ડ દ્વારા સત્તાઓનું પ્રતિનિધિત્વ.

બોર્ડ ઠરાવ દ્વારા અધ્યક્ષ, નિયામક અને નિયમ ૬ માં નિર્દિષ્ટ અન્ય અધિકારીઓને સંસ્થાની બાબતોના સંચાલન માટેની પોતાની એવી સત્તાઓ સોંપશે, જેવી તે જરૂરી અથવા ઇચ્છનીય માને.

૧૯. સંસ્થાના વહીવટ માટે જવાબદાર નિયામક.

નિદેશક સંસ્થાના યોગ્ય વહીવટ માટે બોર્ડ પ્રત્યે જવાબદાર રહેશે.

૨૦. સોસાયટી/બોર્ડ/સમિતિના સભ્યો પરિતોષિક મેળવવા હકદાર નહીં.

સોસાયટી, બોર્ડ અથવા સોસાયટી કે બોર્ડ દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ સમિતિના સભ્યો સોસાયટી અથવા બોર્ડ પાસેથી કોઈપણ વેતન મેળવવા હકદાર નહીં હોય. તેમ છતાં, સોસાયટી, બોર્ડ અથવા એમમાંથી કોઈ એક દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ સમિતિના બિન-સરકારી સભ્યોને સોસાયટી, બોર્ડ અથવા સમિતિની બેઠકોમાં હાજરી આપવા માટે તેઓએ કરેલી મુસાફરીઓ અંગે, આ બાબતમાં બનાવવામાં આવનારા નિયમોમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે મુજબનું પ્રવાસ ભથ્થું અને દૈનિક ભથ્થું સંસ્થા દ્વારા ચૂકવવામાં આવશે. સમાન હેતુ માટે તેઓએ કરેલી મુસાફરીઓ સંદર્ભે સરકારી સભ્યોના પ્રવાસ ભથ્થા અને દૈનિક ભથ્થા, જેનો પ્રારંભિક ખર્ચ સંબંધિત કેન્દ્ર સરકાર અને રાજ્ય સરકારો દ્વારા વહન કરવામાં આવ્યો હોય, તે પ્રકરણાનુસાર સંસ્થા દ્વારા કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય સરકારને પરત ચૂકવવામાં આવશે.

૨૪. સોસાયટીના સચિવ દ્વારા દાવો કરવો અથવા તેમની વિરુદ્ધ દાવો થવો.

કલમ ૬ના હેતુ માટે

સોસાયટીઓ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ સમાજ જે વ્યક્તિના નામે દાવો કરી શકે અથવા જેના સામે દાવો ચલાવવામાં આવી શકે તે વ્યક્તિ સમાજનો સચિવ હશે.”

પ.૩ ઉપરોક્ત તથ્યોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, આઈ.આર.એમ.એ. અને તેના નિયમોની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લઈને, અરજદારના પ્રકરણનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે, જે નીચે મુજબ છે; પ.૪ અરજદારનો કેસ એવો છે કે તે અગાઉ આઈ.આર.એમ.એ.ના ફેકલ્ટી સભ્ય તરીકે જોડાયેલ હતો અને તેને આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે તા. ૯/૮/૨૦૦૨ ના હુકમ દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો, જે પર અહીંના સામાવાળા નં. ૨ એ સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા એટલે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના ચેરમેન તરીકે હસ્તાક્ષર કર્યા હતા. અરજદારનો કેસ એવો છે કે ઉક્ત તા. ૯/૮/૨૦૦૨ નો પત્ર બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા તેની તા. ૨૫/૭/૨૦૦૨ ની બેઠકમાં પસાર કરાયેલા ઠરાવ નં. ૫ અનુસાર સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત ઠરાવમાં એવો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો કે વિવિધ તમામ વિકલ્પો પર વિચારણા કર્યા બાદ એવું પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવ્યું હતું કે ડૉ. કુરિયન – અહીંના સામાવાળા નં. ૨, એક ડૉ. જોહર શાહનો સંપર્ક કરીને આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર પદ માટે તેમની ઉપલબ્ધતા અને ઈચ્છુકતા જાણી લે. જો તે સંમત થાય તો તેને ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે અને જો તે સંમત ન થાય, તો અહીંના પ્રોફેસર શ્રી કે. પ્રતાપ રેડ્ડી – અરજદારને, ડૉ. કટારસિંગની સત્તા આગળના આદેશો સુધી

પરિત્યાગ કરાવવામાં આવે તે શરતે, ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે અને તે મુજબ, ડૉ. જોહર શાહ ઉપલબ્ધ ન હોવાથી અને આઈ.આર.એમ.એ.ના પદ માટે અનિચ્છા દર્શાવતાં, ઉપરોક્ત ઠરાવ અનુસાર તેને તા. ૯/૮/૨૦૦૨ એ સામાવાળા નં. ૧ આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો.

૬. હાલની અરજી દાખલ કરવા દોરી લાવનાર અરજીમાં કરાયેલા દાવાપત્રોના આધારે અરજદારે રજૂ કરેલ ક્રમવાર ઘટનાઓ નીચે મુજબ વાંચે છે;—

૨૫/૭/૨૦૦૨ના રોજ આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડે એવો ઠરાવ પસાર કર્યો કે જો ડૉ. જહર સોહા નિયામકનું પદ સ્વીકારવા તૈયાર ન હોય, તો અરજદારને સંસ્થાના નિયામક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે.

\*\*\* આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ ૮ મુજબ, નિદેશક માટેની નિયુક્તિ સત્તા

સંસ્થા બોર્ડ છે અને નિયામક બોર્ડના પદસિદ્ધ સભ્ય-સચિવ તેમજ સમાજ તરીકેની આઈ.આર.એમ.એ.ના પણ છે. નિયમ ૧૯ મુજબ, સંસ્થાના યોગ્ય વહીવટ માટે સંસ્થાનો નિયામક ફક્ત બોર્ડ પ્રત્યે જ જવાબદાર રહેશે.

૯/૮/૨૦૦૨ના રોજ ડૉ.વી.કુરીયન, જે અહીં સામાવાળા નં. ૨ છે, તેમણે બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકેની પોતાની હેસિયતમાં અરજદારને એક પત્રવ્યવહાર

મોકલ્યો, જેના દ્વારા બોર્ડ દ્વારા તેમની ડિરેક્ટર તરીકેની નિમણૂક થયેલી હોવાનો તથ્ય દર્શાવવામાં આવ્યો હતો.

૧૪/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી. કુરિયનએ બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે સંસ્થાના નિયામક તરીકે અરજદારને બદલી મૂકવા માટે બોર્ડ પાસેથી પોતાને સત્તા આપવાની માંગ સાથે પરિપત્ર ઠરાવ રજૂ કર્યો. જોકે, તે જ સામાવાળા નં. ૧ને નકારવામાં આવ્યો હતો અને બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે સામાવાળા નં. ૨ની ઉક્ત વ્યથા પર બોર્ડે તેની બેઠકમાં વિચારણા કર્યા પછી પણ

તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ ના રોજ કાર્યસૂચિના મુદ્દા નં. ૬ તરીકે અને તે અનુસંધાને, આ બાબત બોર્ડની ઉપસમિતિને મોકલવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો, જેથી સામાવાળા નં. ૨ ની ઇચ્છા મુજબ જો યોગ્ય અને આવશ્યક જણાય તો, ઉપસમિતિના અહેવાલનો અભ્યાસ કર્યા પછી જ બોર્ડ દ્વારા અરજદાર વિરુદ્ધ આગળની કાર્યવાહી કરવામાં આવી શકે.

૨૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ આસિસ્ટન્ટ ચેરિટી કમિશનર, આણંદે બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ્સ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ની કલમ ૨૨ હેઠળ ચેન્જ રિપોર્ટ નં. ૧૪૬ ઓફ ૨૦૦૪માં એક હુકમ કર્યો, જેના દ્વારા આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોમાં પ્રસ્તાવિત સુધારો, તેમાંથી ડૉ. વી. કુરિયનને આઈ.આર.એમ.એ.ના ચેરમેન

તરીકે અનિશ્ચિત કાર્યકાળ સંબંધિત નિયમ ૭ના સ્વરૂપમાં આવેલ સુધારો બાદ કરતાં, યોગ્ય રીતે મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

૨૮/૨/૨૦૦૫ સહાયક ચેરિટી કમિશનરના ઉપરોક્ત હુકમને બોર્ડની બેઠક સમક્ષ પેશ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના સંદર્ભે સર્વાનુમતે આ બાબત ઉપસમિતિને સંદર્ભિત કરવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો—

બોર્ડની સમિતિ, જે સંસ્થાના ગવર્નર્સના મુદ્દાઓની તપાસ કરવાના હેતુસર અગાઉથી જ રચવામાં આવી હતી.

૨૮/૨/૨૦૦૫ ઉપરોક્ત બેઠકમાં, ડૉ. બકુલ ધોળકિયા, શ્રી વી. રામચંદ્રન, શ્રી હસમુખ શાહ, શ્રી વિજય મહાજન અને ફ. ઇ. અબ્રાહમ, જે અહીંના સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨ છે, તેઓને ફરી એકવાર બોર્ડના સભ્યો તરીકે સહ-નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા.

૨૮/૨/૨૦૦૫ જોકે સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી. કુરિયન એવો દાવો કરે છે કે ૨૮/૨/૨૦૦૫ ની બેઠકમાં ઉપરોક્ત પાંચ સહનિયુક્ત સભ્યોને આમંત્રિત કરવાના નહોતા, કારણ કે તેમનો કાર્યકાળ ૧૫/૨/૨૦૦૫ ના રોજ પૂર્ણ થઈ ગયો હતો, છતાં તેઓ આ હકીકત ભૂલી જાય છે કે ઉક્ત બેઠક માટેનો કાર્યસૂચિ તેમના દ્વારા જ સુધારવામાં આવ્યો હતો અને તેથી, ઉક્ત બેઠક માટે તેમને મોકલવાનો નક્કી કરાયેલ કાર્યસૂચિ અંગે તેઓ પોતે પણ અવગત હતા. આ ઉપરાંત, આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ ૯(૩) અનુસાર, જો તેમની

ખાલી જગ્યાઓ દરમિયાન ફરીથી સહનિયુક્ત દ્વારા ભરવામાં ન આવી હોય, તો આવા સભ્યો વધુ છ મહિનાની અવધિ સુધી ચાલુ રહેશે.

૨૮/૨/૨૦૦૫ ઉપરોક્ત ઉપરાંત, સામાવાળા નં. ૨ એ અરજદારને ઉક્ત બેઠક માટે સામાવાળા નં. ૧૦ ના પરિવહન અને નિવાસની જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા વિનંતી કરી હતી, ૨૮/૨/૨૦૦૫.

૨૮/૨/૨૦૦૫ના રોજ ઉપરોક્ત ઉદ્દેખિત પાંચ સહ-નિયુક્ત સભ્યોની જેમ જ સામાવાળા નં. ૧૩ અને ૧૪નો કાર્યકાળ પણ પૂર્ણ થઈ ગયો હોવા છતાં, સામાવાળા નં. ૨એ ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકમાં તેમની હાજરી અંગે વાંધો ઉઠાવવો પસંદ કર્યો નહોતો.

૧૬/૩/૨૦૦૫ બોર્ડના સભ્ય-સચિવ તરીકે અપીલકર્તાને કુલ છ સભ્યો પાસેથી લેખિતમાં પ્રાપ્ત થયેલી માંગણીઓના આધારે, બોર્ડની ૧લી એપ્રિલ, ૨૦૦૫ના રોજ બેઠક બોલાવવાની નોટિસ અપીલકર્તા દ્વારા આપવામાં આવેલ. ઉક્ત બેઠકનો હેતુ સહાયક ચેરિટી કમિશનરનો ઉપરોક્ત નિર્ણય તેમજ તે અંગે ઉપરોક્ત સમિતિની ભલામણોથી ઉત્પન્ન થતા પરિણામોની ચર્ચા કરવાનો હતો.

૩૧/૩/૨૦૦૫ના રોજ સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનર, વડોદરાએ અપીલ નં. ૨/૨૦૦૫ તેમજ અરજી નં. ૩/૨૦૦૫માં, જે હાલના સામાવાળા નં. ૭ શ્રી બી.એમ. વ્યાસે અન્ય સાથે મળીને રજૂ કરી હતી, તારીખ ૩૧/૩/૨૦૦૫ના બે જુદા જુદા આદેશો કર્યા, જેમાં બોમ્બે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ની કલમ

૨૨ હેઠળ સહાયક ચેરિટી કમિશનરના ઉપરોક્ત નિર્ણયને પડકારવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ ૭ના સ્વરૂપમાં ડૉ. વી.કે. કુરિયનના બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકેના અનિશ્ચિત કાર્યકાળને લગતા સુધારાને મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી, તેમજ સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા ૧-૪-૨૦૦૫ના રોજ બોર્ડની બેઠક બોલાવવાના ઉપરોક્ત કૃત્યને અનુક્રમે પડકારવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત ચુકાદાઓ દ્વારા સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનરે ઉક્ત અપીલ તથા ઉક્ત અરજી બંને નામંજૂર કરી હતી.

૩૧/૩/૨૦૦૫. જે.ટી. ચેરિટી કમિશનર દ્વારા સવારે ૧૧.૩૦ વાગ્યે ઉપરોક્ત આદેશો ઉચ્ચાર્યા બાદ.

૩૧/૩/૨૦૦૫ના રોજ, બપોરે ૪.૩૦ વાગ્યે, શ્રી એસ.આર. ચૌધરીએ બોર્ડના સભ્ય તરીકે આણંદની નાગરિક અદાલતમાં વિશેષ નાગરિક દાવો નં. ૪૮/૨૦૦૫ દાખલ કર્યો હતો, જેમાં બી.પી.ટી. અધિનિયમની કલમ ૪૧એ હેઠળ ઉપરોક્ત અરજીમાં સામાવાળા નં. ૭ એવા શ્રી બી.એમ. વ્યાસ દ્વારા ૧/૪/૨૦૦૫ની બેઠક રદ કરવા માટે કરવામાં આવેલી અરજ જેવી જ પ્રકૃતિની રાહત માગવામાં આવી હતી. ઉક્ત દાવામાં, આંક ૫ પરના કામચલાઉ મનાઈદુકમ માટેની અરજી દ્વારા, ઉક્ત શ્રી એસ.આર. ચૌધરીએ ૧/૪/૨૦૦૫ની ઉક્ત બેઠક પર સ્થગિતી આપવાની પણ અરજ કરી હતી તેમજ વધુમાં એવી રાહત પણ માગી હતી કે બોર્ડના સભ્યો તરીકે સહનિયુક્ત કરાયેલા ઉપરોક્ત

પાંચ વ્યક્તિઓને ૧.૪.૨૦૦૫ની ઉક્ત બેઠકમાં હાજર રહેવાની પરવાનગી આપવામાં ન આવે.

૧.૪.૨૦૦૫ના રોજ સવારે અંદાજે ૧૦.૨૦ વાગ્યે. આણંદની નાગરિક અદાલતે ઉપરોક્ત દાવામાં એક હુકમ પસાર કર્યો, જેના દ્વારા ફક્ત બોર્ડની રચના અંગે યથાસ્થિતિ જાળવવાનો રાહત હુકમ આપવામાં આવ્યો અને ત્યારબાદ ૧.૪.૨૦૦૫ની બેઠક વિરુદ્ધ માગવામાં આવેલ સ્થગિતી નામંજૂર કરવામાં આવી, તેમજ ઉપરોક્ત પાંચ સહનિયુક્ત સભ્યોને ઉક્ત ૧.૪.૨૦૦૫ની બેઠકમાં હાજરી આપતા રોકવા બાબતની અરજઓ પણ નામંજૂર કરવામાં આવી.

૧/૪/૨૦૦૫ નિર્ધારિત મુજબ બોર્ડની બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી. ઉક્ત બેઠકમાં, ડૉ.વી.કુરીયન તેમજ બોર્ડના અન્ય થોડાક સભ્યો દ્વારા ૧.૪.૨૦૦૫ની ઉક્ત બેઠક યોજવા બાબતે અગાઉ ઉઠાવવામાં આવેલા આક્ષેપોને નામંજૂર કર્યા પછી, ઉપરોક્ત હુકમમાં સહાયક ચેરિટી કમિશનર દ્વારા આ બાબતે કરાયેલા અવલોકનોને અનુસરીને બોર્ડના અધ્યક્ષની પસંદગી અને નિયુક્તિ માટે એક શોધ સમિતિ નીમવાનો સર્વાનુમતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો. આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના તત્કાલીન નિયમ ૫(૨) મુજબ, જે ઉપરોક્ત સહાયક ચેરિટી કમિશનરના હુકમને ધ્યાનમાં લેતા નિયમ ૭ તરીકે પુનઃક્રમિત થવાનો હતો, બોર્ડના અધ્યક્ષની પસંદગી અને નિયુક્તિ માટે બોર્ડ દ્વારા બોર્ડની એક ઉપસમિતિ નીમવી આવશ્યક હતી. ઉક્ત બેઠકમાં, અરજદારને બોર્ડના

સભ્ય સચિવ તરીકે શ્રી એસ.આર. ચૌધરીના ઉક્ત દાવામાં સિવિલ અદાલતના ઉપરોક્ત હુકમ વિરુદ્ધ, સલાહ મુજબ, યોગ્ય પગલાં લેવા માટે પણ અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હતા.

૧.૪.૨૦૦૫. શ્રી એસ.આર. ચૌધરીએ બોર્ડના સભ્યપદેથી રાજીનામું આપ્યું.

૪.૪.૨૦૦૫ના રોજ ૧.૪.૨૦૦૫ની બેઠકમાં બોર્ડ દ્વારા લેવાયેલા ઉપરોક્ત નિર્ણયના આધારે, અરજદારે બોર્ડના સભ્ય-સચિવ તરીકે આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી અને તેની વતી, શ્રી એસ.આર. ચૌધરીના ઉક્ત દાવામાં નાગરિક અદાલત દ્વારા પારિત ઉપરોક્ત હુકમ સામે આ માનનીય અદાલત સમક્ષ ઓર્ડરમાંથી અપીલ નં. ૧૪૮ / ૨૦૦૫ દાખલ કરી હતી. આ માનનીય અદાલતે ઉક્ત અપીલમાં ૫.૪.૨૦૦૫ના રોજ ૮.૪.૨૦૦૫ના રોજ પરત ફરતી રાખીને નોટિસ જારી કરી હતી. બોર્ડના સભ્યપદેથી રાજીનામું આપ્યા બાદ શ્રી એસ.આર. ચૌધરીએ દાવો પાછો ખેંચી લેતાં, તે નિર્રથક બની ગઈ હોવાનું માની આ અપીલનો ૧૩.૫.૨૦૦૫ના રોજ નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૪.૪.૨૦૦૫ના રોજ શ્રી હરિબંધુ પાંડા, સામાવાળા નં.૧૪, જેમને સામાવાળા નં.૨ દ્વારા બોર્ડના સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, તેમણે શ્રી એસ.આર. ચૌધરીના ઉક્ત દાવામાં અરજદાર નં.૨ તરીકે પક્ષકાર બનાવવાની માંગ સાથે આણંદની દીવાની અદાલત સમક્ષ અરજી કરી.

૬.૪.૨૦૦૫ના રોજ ડૉ.વી. કુરિયન, જે અહીં સામાવાળા નં. ૨ છે, તેમણે આણંદના સિવિલ જજ (એસડી) ની અદાલતમાં વર્ષ ૨૦૦૫નો વિશેષ નાગરિક દાવો નં. ૫૦ દાખલ કર્યો, જેમાં શ્રી એસ.આર. ચૌધરીના ઉપરોક્ત દાવાઓમાં માંગવામાં આવેલી રાહત સમાન સ્વરૂપની રાહત માંગવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત પાંચ સહ-પસંદ કરાયેલા સભ્યોને બોર્ડની ભાવિ બેઠકમાં ભાગ લેવોથી રોકવાના હેતુસર તેમજ ૧લી એપ્રિલ ૨૦૦૫ની બેઠકમાં નવા ચેરમેનની પસંદગી અને નિમણૂક માટે લેવાયેલા નિર્ણયનો અમલ કરવાથી બોર્ડને રોકવાના હેતુસર તેમાં કરાયેલ અસ્થાયી મનાઈહુકમ માટેની અરજી અંગે અદાલતે કોઈ હુકમ કર્યો નહોતો.

૭.૪.૨૦૦૫ અરજદાર આ અદાલત સમક્ષની ઉપરોક્ત હુકમ વિરુદ્ધની અપીલ, જે ૮ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ના રોજ સુનાવણી માટે મુકાવાની હતી, તેના સંદર્ભમાં અમદાવાદ ખાતે સંબંધિત વકીલને સૂચનાઓ આપવાની પ્રક્રિયામાં હતો ત્યારે, સાંજે અંદાજે ૮.૨૩ વાગ્યે, અરજદારના સંબંધિત વકીલને સામાવાળા નં.૧૫ના હસ્તાક્ષર હેઠળ ફેક્સ સંદેશ પ્રાપ્ત થયો, જેમાં તેને જાણ કરવામાં આવી હતી કે અરજદારને ૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ના રોજ બપોર પછીથી ડિરેક્ટર તરીકેના પદ પરથી હટાવવામાં આવ્યો છે અને તેથી, ઉક્ત હુકમ વિરુદ્ધની અપીલમાં સંબંધિત વકીલે સામાવાળા નં.૧૫ પાસેથી વધુ સૂચનાઓ મેળવવી જોઈએ, કારણ કે હાલના સામાવાળા નં.૨ ડૉ.વી.કે. કુરિયન દ્વારા સામાવાળા નં.૧૫ને કાર્યકારી ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે, અને તે અનુસંધાને

સંબંધિત વકીલે ૮ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ના રોજ ઉક્ત હુકમ વિરુદ્ધની અપીલમાં મુલતવી રાખવા વિનંતી કરવી જોઈએ.

૭/૪/૨૦૦૫ ઉપરોક્ત પછી ડૉ. વી. કુરિયન દ્વારા અધ્યક્ષ તરીકે હસ્તાક્ષરિત અને ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ રાત્રે ૯.૧૦ વાગ્યે સંબંધિત વકીલને પ્રાપ્ત થયેલા અન્ય એક ફેક્સ સંદેશ દ્વારા પણ એ જ બાબત જણાવી હતી કે અરજદારની સંસ્થાના નિયામક તરીકેની નિમણૂક સમાપ્ત કરવામાં આવી છે અને સામાવાળા નં. ૧૫ને કાર્યકારી નિયામક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે.

૭/૪/૨૦૦૫ ઉપરોક્ત બાદ, અરજદારને તેમના સચિવ તરફથી ટેલિફોનિક સંદેશો મળ્યો કે અરજદારની કચેરી સામાવાળા નં. ૧૫ ની સૂચનાઓ હેઠળ, અરજદારે તે ઉપર લગાવેલા તાળાને વધારામાં એક વધુ તાળું લગાવી, બંધ કરવામાં આવી હતી.

૮/૪/૨૦૦૫ અરજદારે અત્રેના સામાવાળા નં. ૨, અપીલકર્તા ડૉ.વી.કુરિયન દ્વારા તેના ડિરેક્ટર તરીકેના નિયુક્તિને સમાપ્ત કરવાનો આશય દર્શાવતા ઉપરોક્ત પગલાને પડકારતા વર્તમાન રિટ અરજી, એટલે કે ૨૦૦૫ ની સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૪૫૬, દાખલ કરી.

૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ ઉપરોક્ત હુકમ વિરુદ્ધની અપીલમાં, ઉપર દર્શાવેલ ઘટનાઓની જાણ વિદ્વાન ન્યાયાધીશના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, વિદ્વાન ન્યાયાધીશે જણાવેલ હુકમ વિરુદ્ધની અપીલ દાખલ સ્વીકારી

અને શ્રી એસ.આર. ચૌધરીની સ્પેશિયલ સિવિલ અરજી નં. ૪૮/૨૦૦૫ તરીકેની જણાવેલ દાવામાં આણંદની સિવિલ અદાલતે આપેલો યથાવત સ્થિતિ જાળવવાનો જણાવેલ હુકમ સ્થગિત કરતાં હુકમ કર્યો.

૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ અરજદાર જ્યારે લગભગ રાત્રે ૯.૪૦ વાગ્યે પોતાના નિવાસસ્થાને પ્રવેશ્યો, ત્યારે તેને પોતાના ઘરના પ્રવેશદ્વાર પાસે એક પેકેટ પડેલું દેખાયું, જેમાં બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે અહીંના સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી. કુરિયનના હસ્તાક્ષર હેઠળ તા. ૭/૪/૨૦૦૫નું એક પત્ર હતું, જેમાં જાણ કરવામાં આવી હતી કે ઇન્સ્ટિટ્યૂટના નિર્દેશક તરીકે અરજદારની નિમણૂક તા. ૭/૪/૨૦૦૫ની બપોર પછીથી સમાપ્ત થયેલ ગણાશે, કારણ કે સામાવાળા નં. ૨એ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના નિર્દેશક તરીકે અરજદાર ઉપરનો વિશ્વાસ ગુમાવ્યો હતો. અરજદારે તે અંગે તા. ૧૧.૪.૨૦૦૫ના રોજ સામાવાળા નં. ૨ને સંબોધીને પત્ર પાઠવીને જવાબ આપ્યો.

૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ સામાવાળા નં.૧૧એ, બોર્ડના સભ્યોમાંના એક તરીકે, સામાવાળા નં.૨ ડૉ. વી. કુરિયન દ્વારા અરજદારની ડિરેક્ટર તરીકેની નિમણૂક એકતરફી રીતે સમાપ્ત કરવાનો અને સામાવાળા નં.૧૫ને કાર્યકારી ડિરેક્ટર તરીકે નિમવાનો જે ઉપરોક્ત કૃત્ય દર્શાવાયું હતું, તેની વિરુદ્ધ એક પરિપત્ર ઠરાવ રજૂ કર્યો. ઉક્ત પરિપત્ર ઠરાવ બોર્ડના ૧૪ સભ્યોમાંથી બહુમતીરૂપે કુલ ૮ સભ્યોની મંજૂરીથી પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૯/૪/૨૦૦૫ તેથી, બોર્ડના ૧૪ સભ્યોમાંથી કુલ આઠ સભ્યોએ, જેમાં ભારત સરકારના પ્રતિનિધિઓ તેમજ ગુજરાત સરકારના પ્રતિનિધિનો પણ સમાવેશ થાય છે, ઉક્ત પરિપત્ર ઠરાવમાં વ્યક્ત કરાયેલ આ મતને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમો હેઠળ ડિરેક્ટરની નિમણૂક સમાપ્ત કરવાની સત્તા બોર્ડને છે, બોર્ડના અધ્યક્ષને નહીં. અહીં ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે કે અરજદારને બોર્ડના સભ્ય-સચિવ તરીકે ઉક્ત પરિપત્ર ઠરાવની નકલ આપવામાં આવી હોવા છતાં, શિષ્ટાચારના આધારે તેણે મત આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો અને તેથી ઉક્ત પરિપત્ર ઠરાવને સમર્થન આપનારા આઠ સભ્યોની સંખ્યામાં અરજદારનો સમાવેશ થતો નથી. બીજી તરફ, ઉક્ત પરિપત્ર ઠરાવ ખોલનાર અન્ય પાંચ સભ્યો આ મુજબ છે, એટલે કે, (૧) અપીલકર્તા, ડૉ. વી. કે. કુરિયન, જેઓની પોતાની જ કાર્યવાહી ઉક્ત પરિપત્ર ઠરાવનો વિષય હતી, (૨) શ્રી બી. એમ. વ્યાસ, જેમણે ડૉ. વી. કે. કુરિયાનના બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે અનિશ્ચિત કાર્યકાળના મુદ્દે તેમને સમર્થન આપતાં સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનર સમક્ષ ઉક્ત કાર્યવાહી હાથ ધરી હતી, (૩) પ્રો. એચ. પાંડા, જેમને ડૉ. વી. કે. કુરિયને સ્થળ પર નામાંકિત કર્યા હતા અને જેમણે શ્રી એસ. આર. ચૌધરીના ઉક્ત દાવામાં વાદી નં. ૨ તરીકે જોડાવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, (૪) પ્રો. વી. બલ્લભ, જેમને પણ ડૉ. વી. કે. કુરિયને બોર્ડમાં નામાંકિત કર્યા હતા, (૫) ફા. ઈ. અબ્રાહમ, જેમણે બોર્ડ દ્વારા પોતાની સહ-પસંદગીના વિરોધમાં ડૉ. વી. કે. કુરિયને અપનાવેલો અભિગમ સ્વીકારવાનું પસંદ કર્યું હતું.

૧૩/૪/૨૦૦૫ આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ સમક્ષ અરજદારની ઉપરોક્ત રિટ અરજીમાં સુનાવણીનો પ્રારંભ થયો.

૧૪/૪/૨૦૦૫ના રોજ સામાવાળા નં. ૭ શ્રી બી.એમ. વ્યાસે ૨૦૦૫ની એસ.સી.એ. નં. ૬૭૮૫ દાખલ કરી, જેમાં ૨૦૦૫ની વિવિધ અરજી નં. ૩માં સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનર દ્વારા તા. ૩૧/૩/૨૦૦૫ના રોજ કરાયેલા ઉપરોક્ત હુકમને પડકારવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા ૧/૪/૨૦૦૫ની બેઠક યોજવા વિરુદ્ધની રાહત તેમજ ઉપરોક્ત પાંચ સહ-સમાવિષ્ટ સભ્યોને બોર્ડની કોઈપણ બેઠક કરવાનો પ્રયાસ કરતા અટકાવવા વિરુદ્ધની રાહત નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત રિટ અરજીએ તા. ૧૪/૪/૨૦૦૫ના રોજ બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે, આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ સમક્ષ ઉદ્દેખ કરીને તાત્કાલિક પરિભ્રમણ માટે રજુઆત કરવામાં આવી હતી, એ હકીકત હોવા છતાં કે તેમાં અમલમાં મુકાયેલ હુકમની નકલ તેમાં અરજદાર રહેલા સામાવાળા નં. ૭ને તા. ૩૧/૩/૨૦૦૫ના રોજ જ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવી હતી. આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે ઉક્ત બાબતમાં કોઈ અંતરિમ રાહત મંજૂર કરી નહોતી અને ત્યારબાદ તે જ બાબત તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ પર રાખવામાં આવી હતી.

૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ પ્રો. બકુલ ઢોલકિયા, ડિરેક્ટર, ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ મેનેજમેન્ટ, અમદાવાદ, શ્રી હસમુખ શાહ, ચેરમેન, નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ડિઝાઇન, અમદાવાદ અને શ્રી વિજય મહાજન, એમ.ડી., બેસિક્સ, એક

પ્રતિષ્ઠિત એન.જી.ઓ., જે અહીંના સામાવાળા નં. ૯, ૧૧ અને ૧૨ છે, તેમને સહ-નિયુક્ત સભ્યો તરીકે બોર્ડની ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ સવારે ૯.૩૦ વાગ્યે નિર્ધારિત બેઠકમાં હાજરી આપવાથી અટકાવવાના હેતુસર સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી.કે. કુરિયન, બોર્ડના ચેરમેન તરીકે, તેમની સૂચનાઓ હેઠળ આઈ.આર.એમ.એ.ના પ્રવેશદ્વાર પર સુરક્ષા કર્મચારીઓ દ્વારા બળજબરીપૂર્વક રોકવામાં આવ્યા હતા. આ સાથે, આઈ.આર.એમ.એ. કેમ્પસની અંદર હાજર અરજદારને પણ, સામાવાળા નં. ૨ની સૂચનાઓ હેઠળ, સુરક્ષા કર્મચારીઓ દ્વારા, બોર્ડના બહુમતી સભ્યોના ઉપરોક્ત પરિપત્ર ઠરાવને અવગણીને, જેના બળે અરજદારને સંસ્થાના ડિરેક્ટર તરીકે સતત પદ પર રહેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો, બોર્ડની બેઠકના સ્થળે પ્રવેશવાની પરવાનગી આપવામાં આવી નહોતી.

૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ કુલ મળીને બોર્ડના ચાર સભ્યો, અર્થાત્ ડૉ. અમૃતા પટેલ, અધ્યક્ષ, એન.ડી.ડી.બી., સુશ્રી નીલિમા ખેતાન, મુખ્ય કાર્યકારી, સેવા મંદિર, રાજસ્થાનની એક પ્રસિદ્ધ ગેર-સરકારી સંસ્થા, શ્રી વિપુલ મિત્રા, સચિવ, ગુજરાત સરકાર અને શ્રી જે.કે. મોહાપાત્ર, સંયુક્ત સચિવ, ભારત સરકાર, સામાવાળા નં. ૩, ૬, ૫ અને ૪ અનુક્રમે, જેમને ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ બોર્ડની બેઠકના સ્થળે પ્રવેશવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, તેમણે બોર્ડની બેઠક શરૂ થાય તે પહેલાં જ, ઉક્ત બેઠકના સ્થળે સામાવાળા નં. ૧૫ની હાજરી અંગે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો અને તે પછી તેમણે ડૉ. વી. કુરિયનને એ પણ વિનંતી

કરી હતી કે પ્રવેશદ્વાર પર બળજબરીપૂર્વક અટકાવવામાં આવેલા અને જેમની તેમણે નોંધ લીધી હતી એવા ઉપરોક્ત ત્રણ સહનિયુક્ત સભ્યોને તેમજ અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના પરિસરમાં પ્રવેશવાની અને બેઠકમાં હાજરી આપવાની મંજૂરી આપે. તેમ છતાં, સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી. કુરિયન દ્વારા આ વિનંતી સ્વીકારવામાં આવી નહોતી અને તેથી, ઉક્ત સભ્યો બેઠક વાસ્તવમાં શરૂ થાય તે પહેલાં જ બેઠકના સ્થળેથી બહાર નીકળી ગયા.

૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ બોર્ડના તમામ છ સભ્યો, એટલે કે, ડૉ. અમૃતા પટેલ, સુશ્રી નીલીમા ખેતાંન, પ્રોફ. બકુલ ઢોળકિયા, શ્રી હસમુખ શાહ, શ્રી વિજય મહાજન, અનુક્રમે સામાવાળા નં. ૩, ૬, ૮, ૧૧, ૧૨, તેમજ અરજદાર, આઈ.આર.એમ.એ.ના પરિસરની બહાર ભેગા થયા અને ત્યારબાદ સવારે અંદાજે ૧૦ વાગ્યે એન.ડી.ડી.બી.ના પરિસરમાં બોર્ડની બેઠક બોલાવી. ઉક્ત બેઠકમાં ઉપરોક્ત પરિપત્ર ઠરાવને પણ અનુમોદન આપવામાં આવ્યું.

૧૫/૪/૨૦૦૫ સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી. કુરિયન દ્વારા, શ્રી બી.એમ. વ્યાસ, પ્રો. વી. બલ્લભ અને પ્રો. એચ. પાંડા, અનુક્રમે સામાવાળા નં. ૭, ૧૩ અને ૧૪ ની હાજરીમાં, એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે બોર્ડની એક બેઠક નક્કી મુજબ સવારે ૮.૩૦ વાગ્યે બોલાવવામાં આવી હતી, જેમાં સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. વી. કુરિયન સહિત ઉપરોક્ત ચાર સભ્યો ઉપરાંત ઉપર જણાવેલ અન્ય ચાર સભ્યો,

એટલે કે ડૉ. અમૃતા પટેલ, સુશ્રી નીલિમા ખેતાન, શ્રી વિપુલ મિત્રા અને શ્રી જી.કે. મહાપાત્રા હાજર રહ્યા હતા અને બેઠકમાં ભાગ લીધો હતો.

ઉક્ત બેઠક, જેમ દાવો કરવામાં આવ્યો છે તેમ, આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ ૧૬(૨) હેઠળ કોરમના અભાવે શક્ય હતી એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે ઉપરોક્ત ચાર સભ્યો બેઠક વાસ્તવમાં શરૂ થઈ શકે તે પહેલાં જ બહાર નીકળી ગયા હતા. આ ઉપરાંત, ઉપર જણાવ્યા મુજબના ત્રણ સહ-સમાવિષ્ટ સભ્યો તથા અરજદારને બેઠકમાં હાજરી આપતાં અટકાવવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે ઉક્ત કથિત બેઠક કાયદેસર રીતે યોજાઈ હતી એવું કહી શકાય નહીં. જ્યારે ઉક્ત કથિત બેઠકની કાર્યવાહીનો અહેવાલ ઉક્ત ચાર સભ્યોને તામીલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો, ત્યારે તેમણે યોગ્ય લેખિત સંદેશાઓ પાઠવી તે અંગે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.

૧૫/૪/૨૦૦૫ ઉપરોક્ત કથિત બેઠકમાં, સામાવાળા નં.૨ ડૉ. વી. કુરિયન અરજદારને સંસ્થાના નિંયામક પદ પરથી કરવામા આવેલ કથિત પદચ્યુતિને અને સામાવાળા નં.૧૫ની સંસ્થાના કાર્યકારી નિયામક તરીકે થયેલ નિમણૂકને બહાલી આપ્યાનો દાવો કરે છે. આ હેતુસર, સામાવાળા નં.૨ ડૉ. વી. કુરિયન સમતા સર્જાઈ હતી તે કારણે પોતે બે વખત મત આપ્યાનો દાવો કરે છે.

૧૫/૪/૨૦૦૫ અરજદારને સંસ્થાના દીક્ષાંત સમારોહમાં હાજરી આપતાં રોકવામાં આવ્યા હતા, અને એ હકીકતની અવગણના કરવામાં આવી હતી કે

સામાવાળા નં.૨ ડૉ.વી. કુરિયનને કલ્પિત માન્યતા પર, સંસ્થાના નિયામક તરીકે અરજદારને માન્યતા ન આપવાના મુદ્દે યોગ્ય માનવામાં આવે તો પણ, અરજદાર તેમ છતાં સંસ્થાનો શિક્ષકમંડળનો સભ્ય છે.

૧૬/૪/૨૦૦૫ ઉપરોક્ત મડાગાંઠને ધ્યાનમાં રાખીને, ઉપરોક્ત છ સભ્યો દ્વારા ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ બોલાવવામાં આવેલી બોર્ડની બેઠકમાં લેવાયેલા નિર્ણય મુજબ, મૂળ નક્કી કરાયેલા કાર્યક્રમ અનુસાર ૧૬/૪/૨૦૦૫ના રોજ બોર્ડની કોઈ બેઠક યોજાઈ નહોતી, જેમાં ચર્ચા માટેના મુદ્દાઓમાંનો એક મુદ્દો બોર્ડ દ્વારા નવા અધ્યક્ષની પસંદગી અને નિમણૂક માટે શોધ સમિતિની ભલામણોની વિચારણા કરવાનો હોત.

૧૯/૨૦-૪-૨૦૦૫ના રોજ આ અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે ઉપરોક્ત અરજદારની ઉક્ત રિટ અરજીમાં ચુકાદો અને હુકમ આપ્યો, જેના પરિણામે ઉક્ત રિટ અરજી સ્વીકારવામાં આવી અને અરજીના પરિચ્છેદ ૨૮બીની શરતો અનુસાર અરજદારના પક્ષે માંગ્યા મુજબ અંતરિમ રાહત પણ મંજૂર કરવામાં આવી, તેમજ મામલાની અંતિમ સુનાવણી ૨૯/૬/૨૦૦૫ના રોજ નિશ્ચિત કરવામાં આવી.

૭. ત્યારબાદ, હાલની આ અરજી આ અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશ સમક્ષ અંતિમ સુનાવણી માટે આવી હતી, જેમણે તા. ૧૯-૨૦/૪/૨૦૦૫ના

હુકમ દ્વારા હાલની અરજી સ્વીકારીને ફરો ૨૮(બી) મુજબ અરજ કરવામાં આવી હતી તે પ્રમાણે અંતરિમ રાહત મંજૂર કરી હતી, જે નીચે મુજબ છે;—

૨૮(બી). કે, હાલની રિટ અરજીની દાખલ સ્વીકારણીની સુનાવણી અને અંતિમ નિકાલ બાકી હોવા દરમિયાન, આ માનનીય અદાલત સામાવાળા નં.૨ ને અરજદારને ઉક્ત સંસ્થાના નિયામક તરીકે અને તેથી સામાવાળા નં.૧—સોસાયટીના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્ય—સચિવ તરીકે માન્યતા ન આપવાના અનુસંધાનમાં કોઈપણ પ્રકારની કાર્યવાહી ઉતાવળમાં હાથ ધરવાથી રોકવા કૃપા કરે અને તે પછી, સામાવાળા નં.૧૫ ને અરજદારના સ્થાને ઉક્ત સંસ્થાના કાર્યકારી નિયામક તરીકે અને તેથી સામાવાળા નં.૧—સોસાયટીના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્ય—સચિવ તરીકે કાર્ય કરતા રોકવા કૃપા કરે.

૮.ઉપરોક્ત દિનાંક ૧૯-૨૦/૪/૨૦૦૫ ના વચગાળાના હુકમને આ અદાલતના ક્ષિ-ન્યાયાધીશ ખંડપીઠ સમક્ષ વર્ષ ૨૦૦૫ ની લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નં.૬૦૮ દાખલ કરીને પડકારવામાં આવ્યો હતો, જેમાં આ અદાલતના ક્ષિ-ન્યાયાધીશ ખંડપીઠે પ્રારંભમાં આ અદાલતના વિજ્ઞાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા દિનાંક ૧૯-૨૦/૪/૨૦૦૫ ના અપાયેલા વચગાળાના હુકમ સામે સ્થગિતી આપી હતી અને ત્યારબાદ, દિનાંક..... ના ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા, ઉક્ત એલ.પી.એ. ને મંજૂર કરીને આ અદાલતના વિજ્ઞાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા દિનાંક ૧૯—

૨૦/૪/૨૦૦૫ અને હુકમ કર્યો કે મુખ્ય અરજીનો અંતિમ રીતે એવો નિર્ણય કરવામાં આવે કે હુકમમાં ખંડપીઠ દ્વારા કરવામાં આવેલ અવલોકનોથી પ્રભાવિત થયા વિના તેની સુનાવણી થાય અને તેથી જ આ અદાલત વર્તમાન અરજીનો નિર્ણય ગુણદોષના આધારે કરી રહી છે.

૯. નોંધવું જરૂરી છે કે અરજદારનો કાર્યકાળ ૧/૯/૨૦૦૫ થી સમાપ્ત થવાનો છે અને તેથી અરજદારની તરફથી તાત્કાલિકતા દર્શાવવામાં આવી છે અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે હાલની અરજીનો શક્ય તેટલી વહેલી તકે નિર્ણય કરીને તેનો નિકાલ કરવામાં આવે, કારણ કે ૧/૯/૨૦૦૫ પછી ભલે અરજી મંજૂર કરવામાં આવે, તો પણ અરજદારને તેનો લાભ પ્રાપ્ત ન થઈ શકે; તેથી તાત્કાલિકતાને ધ્યાનમાં રાખીને તેમજ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરીને હાલની અરજીની ત્વરિત સુનાવણી કરીને તેનો નિર્ણય કરવામાં આવે છે.

૧૦. અરજદાર તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ શ્રી કે.બી. ત્રિવેદી, શ્રી બી.સી. દવે, વિદ્વાન વકીલ સાથે, રજૂ કરે છે કે હાલની અરજીમાં અરજદારે સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા, આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના અધ્યક્ષ તરીકે, કથિત રીતે સામાવાળા નં. ૧ માટે અને તેની તરફેથી

કરવામાં આવેલી એકતરફી કાર્યવાહી, જેના દ્વારા અરજદારની આઈ.આર.એમ.એ. સંસ્થાના નિયામક તરીકેની નિમણૂક સમાપ્ત કરવામાં આવી છે, તેને પડકારેલી છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજદારને સંસ્થાના નિયામક પદ પરથી સમાપ્ત કરવામાં આવતા/હટાવવામાં આવતા, અરજદાર આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્ય-સચિવના દરજ્જાથી પણ વંચિત થાય છે, કારણ કે નિયમો અનુસાર સંસ્થાનો નિયામક બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ તથા સંસ્થા/સોસાયટીનો હોદ્દાપદેન સભ્ય-સચિવ હોય છે.

૧૦.૧ તેમણે વધુમાં એવું પણ રજૂ કર્યું છે કે તેથી, તે અનુસાર અરજદારે સામાવાળા નં.૧ સોસાયટી તેમજ સામાવાળા નં.૨ વિરુદ્ધ, જે આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના અધ્યક્ષ તરીકેની તેમની હેસિયતમાં છે, મેન્ડેમસનો રિટ અને/અથવા અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, હુકમ અને/અથવા નિર્દેશો માગ્યા છે.

૧૦.૨ અરજદાર તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજદારને સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ પસાર કરાયેલા હુકમના અનુસંધાને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક પદ પરથી દૂર કરવામાં આવ્યા/સેવામાંથી સમાપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને સામાવાળા નં. ૨, આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના અધ્યક્ષ તરીકે, સંસ્થાના નિયામક તેમજ આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્ય-સચિવ તરીકે

અરજદારની નિમણૂક સમાપ્ત કરવાની અને/અથવા તેમને દૂર કરવાની કોઈ સત્તા ધરાવતા નથી અને ત્યારબાદ અરજદારના સ્થાને સામાવાળા નં. ૧૫ને કાર્યકારી નિયામક તરીકે નિમણૂક કરાવવાની પણ સત્તા ધરાવતા નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોનો નિયમ ૮ મુજબ, એટલે કે બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટ, ૧૯૫૯ ની કલમ ૨૨ હેઠળ આસિસ્ટન્ટ ચેરિટી કમિશનર દ્વારા યોગ્ય રીતે મંજૂર કરાયેલા નિયમો મુજબ, સંસ્થાના નિયામકના પદ માટેની નિમણૂક સત્તા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ છે અને તે અનુસંધાને જ અરજદારની સંસ્થાના નિયામક તરીકેની નિમણૂક આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેમના દ્વારા વધુમાં પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ઉક્ત નિયમોમાં આઈ.આર.એમ.એસ. સંસ્થાના નિયામક અંગે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના અધ્યક્ષને કોઈપણ પ્રકારની સત્તા આપતી કોઈ જોગવાઈ નથી, અને તો સંસ્થાના નિયામકની નિમણૂક સમાપ્ત કરાવવા માટેની શિસ્તસંબંધિત સત્તા તો બહુ દૂરની વાત છે. તેમના જણાવ્યા અનુસાર, તેથી આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સિવાય કોઈ અન્ય સંસ્થા/વ્યક્તિ/સત્તાધિકારીને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામકની નિમણૂક સમાપ્ત કરવાની કોઈ સત્તા છે એવું કહી શકાય નહીં. વધુમાં એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે આઈ.આર.એમ.એ. ઉપરનું સમગ્ર અધિપરિવેક્ષણ અને નિયંત્રણ આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોનો નિયમ ૪ મુજબ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં નીહિત છે અને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોનો નિયમ ૧૯ મુજબ નિયામક સંસ્થાના

યોગ્ય વહીવટ માટે બોર્ડ પ્રત્યે જવાબદાર છે, બોર્ડના અધ્યક્ષ પ્રત્યે નહીં. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સામાવાળાની વિવાદિત કાર્યવાહી, જે તેઓ પોતાના અધ્યક્ષ તરીકે અને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની તરફેથી હોવાનું દાવો કરે છે, તે માત્ર સ્પષ્ટપણે સત્તાવિહોણી જ નથી, પરંતુ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની સત્તાઓનું અપહરણ કરીને કરવામાં આવેલી હોવાથી તે અસ્તિત્વશૂન્ય અને આરંભથી જ શૂન્ય છે. તેમણે વધુમાં પણ રજૂ કર્યું છે કે હકીકતમાં તા. ૯/૪/૨૦૦૫ના પરિપત્ર ઠરાવ દ્વારા, બોર્ડના કુલ ૧૪ સભ્યોમાંથી બહુમતીના ૮ સભ્યોએ પસાર કરેલા ઠરાવથી, અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક પદ પરથી દૂર કરવાની સામાવાળા નં. ૨ની કાર્યવાહી સાથે તેઓ સહમત નથી તેવી જાહેરાત કરી હતી.

૧૦.૩ સામાવાળા નં.૨ની સત્તાઓ અંગે ઉપરોક્ત પોતાની દલીલના સમર્થનમાં, શ્રી ત્રિવેદીએ ૧૪/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ બનેલી ઘટનાઓ પર આધાર મૂક્યો છે, જેમાં સામાવાળા નં.૨એ સંસ્થાના નિયામક તરીકે અરજદાર વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ પાસેથી વિશેષરૂપે સત્તા માંગી હતી, પરંતુ બોર્ડ દ્વારા તે જ તેને નકારી દેવામાં આવી હતી. ઉક્ત ઘટનાનો આધાર લેતાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે જો ચેરમેન પાસે, જેમ આક્ષેપ કરવામાં આવે છે તેમ, સંસ્થાના નિયામક તરીકે અરજદારની નિમણૂક સમાપ્ત કરવાની સત્તા હોત, તો

સામાવાળા નં.૨ અરજદાર વિરુદ્ધ સંસ્થાના નિયામક તરીકે પગલાં લેવા માટે સત્તા માગવા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ સમક્ષ ગયા ન હોત અને તેમણે સીધી જ કાર્યવાહી કરી હોત. પરંતુ સામાવાળા નં.૨ આ હકીકતથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતા કે તેમની પાસે આવી કોઈ સત્તા નથી અને અરજદાર વિરુદ્ધ સંસ્થાના નિયામક તરીકે કાર્યવાહી કરવાનું અધિકાર માત્ર બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સને જ છે. શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે સામાવાળા નં.૨ દ્વારા સામાવાળા નં.૧ તરફથી અને તેની વતી કરવામાં આવી હોવાનું દર્શાવવામાં આવેલ પગલું, સત્તાના અભાવ ઉપરાંત, સંપૂર્ણપણે દુર્ભાવનાપૂર્ણ છે અને ૧૪/૧૨/૨૦૦૪થી ૧૫/૪/૨૦૦૫ સુધી તેમનું વર્તન સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે તે અત્યંત મનસ્વી છે અને સામાવાળા નં.૨ જે પદ પર હતા, અર્થાત્ ભારતમાં સહકારી અને ગ્રામ વિકાસ સંઘને આધારરૂપ વ્યવસ્થાપન શિક્ષણ, તાલીમ, સંશોધન અને પરામર્શ પ્રદાન કરતી ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપનની એકમાત્ર સંસ્થાના ચેરમેનના પદને અનુરૂપ નથી. તેમના દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં.૨એ સોસાયટીના ચેરમેન તરીકે એવી રીતે કાર્ય કર્યું છે જાણે તેઓ પોતાની ખાનગી સંસ્થાના કારોબાર ચલાવતા હોય, જેના માટે શ્રી ત્રિવેદીએ નીચે દર્શાવેલ ઘટનાઓ, ખાસ કરીને ૭/૪/૨૦૦૫ અને ૧૫/૪/૨૦૦૪ના રોજ બનેલી ઘટનાઓ પર આધાર મૂક્યો છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજદારે વર્તમાન અરજીઅંતર્ગત સામાવાળા નં.૧ તરફથી અને તેની વતી કરવામાં આવી હોવાનું દર્શાવવામાં આવેલ સામાવાળા નં.૨ના તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના પગલાને પડકાર્યો છે અને

અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવો દાવો કર્યો છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામકના પદ સંબંધે બોર્ડ દ્વારા આવી સત્તાઓ સોંપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સામાવાળા નં.૨ને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની તરફથી કાર્ય કરવાની કોઈ સત્તા અથવા અધિકાર નથી; તેવામાં સામાવાળાએ કથિત તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠકમાં તથા વર્તમાન અરજી બાકી હોવા દરમિયાન પોતાનું તા. ૭/૫/૨૦૦૫નું પગલું બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ પાસેથી અનુમોદિત કરાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો અને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા થયેલ કથિત અનુમોદન અંગે દેખાવ કરવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો હતો; તેથી શ્રી ત્રિવેદીના મત મુજબ, આ અદાલતી પ્રક્રિયાને અતિક્રમવાનો સિવાય બીજું કંઈ નથી, અને તેની કડક નિંદા થવી આવશ્યક છે.

૧૦.૪ શ્રી કે.એસ. નાણાવટી, સામાવાળા નં. ૧ આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી હાજર રહેલા પરિષ્ઠ વકીલે, વર્તમાન અરજાનો વિરોધ કરતાં રજૂ કર્યું છે કે આઈ.આર.એમ.એ.નું નોંધણીકરણ અને સ્થાપન સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળ એક સોસાયટી તરીકે તથા બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ અધિનિયમ હેઠળ જાહેર ટ્રસ્ટ તરીકે વર્ષ ૧૯૭૯માં થયું હતું અને મેમોરેન્ડમ ઓફ એસોસિએશનની કલમ ૭ મુજબ, સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. કુરિયનને એન.ડી.ડી.બી. દ્વારા ૫ વર્ષના ગાળાના માટે આઈ.આર.એમ.એ.ના અધ્યક્ષ તરીકે નામનિર્દેશિત કરવામાં આવ્યા હતા, જે ગાળો બાદમાં વધુ ૩ વર્ષ માટે

લંબાવવામાં આવ્યો હતો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ૮ વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી, ૨૯/૧૦/૧૯૮૭ના રોજ નવું બોર્ડ રચાયું હતું અને સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. કુરિયનને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમ ૫ અનુસાર નવા બોર્ડ દ્વારા ફરી અધ્યક્ષ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમના મુજબ નિયમોમાં અધ્યક્ષ માટે કોઈ નિશ્ચિત ગાળો નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ નથી. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે તા. ૨૫/૭/૨૦૦૨નો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો (પાનું નં. ૧૫૦ અને ૧૫૮ પર) જેના દ્વારા ખાલી જગ્યા ઊભી થાય ત્યારે સંસ્થાના નિયામકની નિમણૂક કરવાની સત્તા સામાવાળા નં. ૨ – ડૉ. કુરિયનને સોંપવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ, ઉપરોક્ત સોંપાયેલ સત્તાઓ અનુસાર, સામાવાળા નં. ૨એ અરજદારને સંસ્થાના નિયામક તરીકે ૩ વર્ષના ગાળાના માટે ૨/૯/૨૦૦૨થી અમલમાં આવતી અને ૩૧/૮/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થતી નિમણૂક કરી હતી (પાનું ૧૩૭ પર). શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, ૩ મહિનાની નોટિસ આપીને કરાર સમાપ્ત કરી શકાય તેવો છે. સામાવાળા નં. ૧ના જણાવ્યા મુજબ, આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક તરીકે અરજદારની નિમણૂક ૧૫/૧૧/૨૦૦૨ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં ગવર્નરે નોંધમાં લીધી હતી (પાનું નં. ૧૪૩). શ્રી નાણાવટીએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે ૧૪/૧૨/૨૦૦૪ના રોજ (પાનું ૨૮૬ પર) સામાવાળા નં. ૨ અધ્યક્ષે બોર્ડના તમામ સભ્યોને પત્રો પાઠવીને અરજદાર, પ્રોફ. કે.પી. રેડ્ડી,ને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક પદ પરથી હટાવવાનો પ્રસ્તાવ કર્યો હતો અને શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત

પ્રસ્તાવિત પગલાંઓને ધ્યાનમાં રાખીને અરજદારે અધ્યક્ષ-સામાવાળા નં. રને હટાવી દેવા માટે ચુકિતપ્રયોગો શરૂ કર્યા અને બોર્ડના કેટલાક સભ્યોનો ટેકો એકત્રિત કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, બોર્ડના ૫ સહ-અંગીકૃત સભ્યો એટલે કે ફાધર ઈ. અબ્રાહમ, ડૉ. બકુલ ઢોળકિયા, શ્રી વી. રામચંદ્રનન, શ્રી હસમુખ શાહ અને શ્રી વી.જે. મહાજન તેમજ ૨ નામનિર્દેશિત સભ્યોનો ગાળો આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમ ૭ અનુસાર ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થયો હતો અને તેમના મુજબ, તેઓ ૧૬/૨/૨૦૦૫થી સોસાયટી તથા આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્ય રહ્યા નહોતા અને તેમના મુજબ બોર્ડની સંખ્યા ૧૫થી ઘટીને માત્ર ૮ સભ્યોની રહી ગઈ હતી. શ્રી નાણાવટીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત ૫ સભ્યોનો ગાળો ૧૬/૨/૨૦૦૫થી પૂર્ણ થઈ ગયો હોવા છતાં, અરજદારે ઉક્ત બોર્ડ સભ્યોને કાર્યસૂચિ મોકલી અને ૨૮/૨/૨૦૦૫ના રોજ યોજાનારી બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સની બેઠકમાં હાજરી આપવા તેમને બોલાવ્યા. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, આવું તે કારણસર કરવામાં આવ્યું હતું કે આ ૭ વ્યક્તિઓમાંથી બહુમતી બોર્ડ સભ્ય તરીકે યથાવત રહેવા ઈચ્છતી હતી અને તેમણે અરજદાર સાથે મળીને પોતાને ફરી સહ-અંગીકૃત કરાવવાનો કાવતરાપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યો અને અરજદારની હટાવવાની બાબતને મુલતવી રાખવામાં સફળતા મેળવી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ૨૮/૨/૨૦૦૫ના રોજ, અરજદારને હટાવવાના પ્રસ્તાવ પર પણ બોર્ડની પુનઃચચના સાથે, ખાલી જગ્યાઓને કારણે, વિચારણા થવાની

હતી અને ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓને ફરીથી બોર્ડમાં સહ-અંગીકૃત કરવાના પ્રશ્ન પર પણ તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકમાં વિચારણા થવાની હતી. શ્રી નાણાવટીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત ૭ વ્યક્તિઓનો ગાળો ૧૬/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થઈ ગયો હોવા છતાં, તેમણે ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકમાં હાજરી આપી અને તેથી તે બેઠકની કાર્યવાહી દૂષિત બની. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે તે ૭ સભ્યોનો ગાળો પૂર્ણ થઈ ગયો હતો અને તેથી તેઓ ૧૬/૨/૨૦૦૫થી સભ્ય રહ્યા નહોતા, તે હકીકત જાહેર કરવામાં આવી નહોતી અને સુધારાયેલા નિયમો હેઠળ તેમનો ગાળો આગામી બેઠક સુધી ચાલુ રહ્યો હતો એવું દર્શાવવાનો દેખાવ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે ૭ સભ્યોએ ગેરકાયદેસર રીતે પોતાને ફરી સહ-અંગીકૃત કરાવ્યા તથા અરજદારને હટાવવાના મુદ્દાને પણ મુલતવી રાખવામાં સફળતા મેળવી. શ્રી નાણાવટીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ત્યારબાદ, અરજદારે અધ્યક્ષની મંજૂરી વિના તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકની કાર્યવાહીનો ખોટો અને અયોગ્ય મસૂદાકીય હેવાલ પ્રસિદ્ધ કર્યો, જેમાં એવો દેખાવ ઊભો કરવામાં આવ્યો કે ઉપરોક્ત ૫ ફરી સહ-અંગીકૃત સભ્યોને એકમતે સહ-અંગીકૃત કરવામાં આવ્યા હતા. શ્રી નાણાવટી દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ત્યારબાદ, સામાવાળા નં. ૨ અધ્યક્ષે નિયમ ૫ હેઠળની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને ૧૧/૩/૨૦૦૫ના રોજ બે ફેકલ્ટી સભ્યો, પ્રોફ. એચ. પાંડા અને પ્રોફ. વી. પદ્મભ,ને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્યો તરીકે નામનિર્દેશિત કર્યા. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે સામાવાળા નં. ૨એ તા. ૨૧/૩/૨૦૦૫ના પત્ર દ્વારા ઉપરોક્ત ૫

સભ્યોને જાણ કરી હતી કે તેમનો ગાળો ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થયો હતો અને ત્યારબાદ સામાવાળા નં. ૨ અધ્યક્ષે તા. ૧/૪/૨૦૦૫ના પત્ર દ્વારા બોર્ડના વર્તમાન સભ્યોને જાણ કરી હતી કે બોર્ડની બેઠક ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ સવારે ૯.૩૦ વાગ્યે નક્કી કરવામાં આવી હતી, કારણ કે સંસ્થાનો દીક્ષાંત સમારંભ ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજનારો હોવાથી સ્નાતક થતા વિદ્યાર્થીઓની યાદીની મંજૂરી લેવાની હતી, અને ૫ સહ-અંગીકૃત સભ્યોનો ગાળો ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થઈ ગયો હોવા છતાં, અરજદારે નિયામક તરીકેની પોતાની હેસિયતમાં તેમને તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠક માટે કાર્યસૂચિ પાઠવી આમંત્રિત કર્યા. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, અરજદારની કાર્યવાહી સોસાયટીના અસ્તિત્વને જ જોખમમાં મૂકે તેવી હતી અને સોસાયટીને ગંભીર નુકસાન પહોંચાડતી હતી, તેથી સામાવાળા નં. ૨ અધ્યક્ષે નિયુક્તિકર્તા સત્તાધિકારી તરીકે તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના સંદેશા દ્વારા અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક પદેથી હટાવ્યો અને એકની નિમણૂક કરી

શ્રી એલ.કે. વાસવાણી – અત્રે સામાવાળા નં. ૧૫ કાર્યકારી નિયામક તરીકે. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા અનુસાર પ્રો. એલ.કે. વાસવાણીએ આઈ.આર.એમ.એ.ના કાર્યકારી નિયામક તરીકે ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ જ કાર્યભાર સંભાળ્યો હતો. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા અનુસાર, અરજદારે વર્તમાન અરજી દ્વારા ૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ તેમની સેવામુક્તિનો પડકાર કર્યો હતો અને સામાવાળા નં. ૧૧, જેઓનો બોર્ડના સભ્ય તરીકેનો કાર્યકાળ

૧૬/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થયો હતો, તેમણે અરજદારની સેવામુક્તિની કાર્યવાહી વિરુદ્ધ પરિપત્ર ઠરાવ ચલાવ્યો હતો અને જણાવાયેલ પરિપત્ર ઠરાવને કથિત રીતે ૮ સભ્યો દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા અનુસાર, ૮માંથી ૪ વ્યક્તિઓ ૧૬/૨/૨૦૦૫થી બોર્ડના સભ્યો રહ્યા નહોતા અને ઉપરોક્ત પરિપત્ર ઠરાવ એવા વ્યક્તિ દ્વારા ચલાવવામાં આવ્યો હતો જે બોર્ડનો સભ્ય નહોતો અને તેથી ૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ પસાર થયેલો નિર્ણય અને ઠરાવ ગેરકાયદેસર અને રદબાતલ છે. તેથી, તેમના જણાવ્યા મુજબ, જણાવાયેલ ઠરાવને નિયમ હેઠળ નિર્ધારિત કની આવશ્યકતા સામે માત્ર બોર્ડના હાલના ૪ સભ્યોની ૪ મંજૂરી પ્રાપ્ત થયેલી કહી શકાય અને આ કારણસર પણ જણાવાયેલ પરિપત્ર ઠરાવનું કોઈ મૂલ્ય નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે નિયમો મુજબ આવશ્યકતા હોવા છતાં અનુસંચિત બોર્ડ બેઠકમાં તે ઠરાવને પણ મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ, ૧૬/૨/૨૦૦૫થી બોર્ડના સભ્ય ન રહ્યા હોય એવા ૫માંથી ૩ સભ્યોએ બોર્ડની બેઠકમાં હાજરી આપવા દેવાની જિદ્દ રાખી હતી, પરંતુ તેમને પરવાનગી આપવામાં આવી નહોતી, નહિતર બેઠક ગેરકાયદેસર બની જાત, અને બોર્ડે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલી પોતાની બેઠકમાં પ:જની બહુમતીથી અરજદારની સેવામુક્તિને અનુમોદિત કરી હતી અને પ્રો. એલ.કે. વાસવાણી – અત્રે સામાવાળા નં. ૧૫ – ની કાર્યકારી નિયામક તરીકેની નિમણૂકને પણ અનુમોદિત કરી હતી અને બોર્ડે તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકની

કાર્યવાહી નોંધને મંજૂરી આપી નહોતી તથા જણાવાયેલ બેઠકની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર જાહેર કરી હતી. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા અનુસાર, અત્રે સામાવાળા નં. ૬એ, સામાવાળા નં. ૩, ૪ અને ૫ સાથે, જે બોર્ડના હાલના સભ્યો હતા, પોતે અલ્પમતમાં હોવાનું જાણીને સવારે ૯.૫૫ વાગ્યે બેઠકનો ત્યાગ કર્યો હતો અને ૨૫ મિનિટ સુધી બેઠકમાં ભાગ લીધો હોવા છતાં હાજરી નોંધપોથી પર સહી કરવા ઇન્કાર કર્યો હતો. શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું હતું કે તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠકમાં પસાર કરાયેલા ઠરાવો કોઈએ પડકાર્યા નથી; એટલું જ નહીં, બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ અધિનિયમની કલમ ૨૨ એ હેઠળ એવો ફેરફાર અહેવાલ પણ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે કે ૫ સહ-પસંદગીથી નિમાયેલા સભ્યો ૧૫/૨/૨૦૦૫થી બોર્ડના સભ્યો રહ્યા નહોતા. રજૂ કરવામાં આવે છે કે આ વડી અદાલતના વિધાવંત એકલ ન્યાયાધીશે ૧૯-૨૦/૪/૨૦૦૫ના રોજ એ આધાર પર વચગાળાનો હુકમ પસાર કર્યો હતો કે સામાવાળા નં. ૧ “રાજ્ય” ન હોવા છતાં જાહેર ફરજ અને જાહેર કાર્ય બજાવે છે અને તેથી આ વડી અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે, અને અરજદારની સેવામુક્તિ પર સ્થગિતી મૂકી હતી. શ્રી નાણાવટી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત વચગાળાના હુકમને આ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો હતો અને વિભાગીય ખંડપીઠે પોતાના તા. ૨૪/૬/૨૦૦૫ના ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા જણાવાયેલ એલ.પી.એ.ને મંજૂર કરી, અરજદારની સેવામુક્તિ પર સ્થગિતી આપતા વિધાવંત એકલ ન્યાયાધીશના હુકમને રદ કર્યો હતો.

૧૧.શ્રી નાણાવટી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે હાલની અરજી તથા તેમાં માંગવામાં આવેલી રાહતોનો વિરોધ કરતાં, નીચે મુજબના વાંધાઓ અને રજૂઆતો ઉઠાવીને તેનો વિરોધ કર્યો છે;—

[૧]સામાવાળા સોસાયટી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં “રાજ્ય” નથી. જો એવું ન હોય, તો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી સામાવાળા સોસાયટી વિરુદ્ધ હજી પણ ગ્રાહ્ય છે કે કેમ? શું સોસાયટી કોઈ જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્યો બજાવે છે?

[૨] શું અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી

ભારતનું બંધારણ અંતર્ગત, ગ્રામિણ વ્યવસ્થાપનમાં કર્મચારીઓને તાલીમ આપવાની પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલી અને તે હેતુ માટે સંપૂર્ણ સ્વાયત્ત ખાનગી સંસ્થા તરીકે સ્વૈચ્છિક રીતે સ્થાપિત થયેલી સોસાયટી દ્વારા સેવા કરારનો કરવામાં આવેલ સમાપ્તિ હુકમને પડકારતી અરજી જાળવપાત્ર ગણાશે કે નહીં?

[૩] શું ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપનમાં તાલીમ આપવાની સામાવાળા સોસાયટી દ્વારા સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ ધરાયેલ ઉક્ત પ્રવૃત્તિ, જાહેર ફરજનું નિર્વહન કરવું અથવા જાહેર કાર્યનું પાલન કરવું ગણાઈ શકે, જેથી કોઈપણ વિધિસંગત જોગવાઈ હેઠળ કે કોઈ બાહ્ય એજન્સી દ્વારા આવી ફરજ સોસાયટી પર લાદવામાં આવી ન હોવા

છતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ માનનીય અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર આકર્ષાય? રજૂ કરવામાં આવે છે કે, સોસાયટી દ્વારા હાથ ધરાયેલી પ્રવૃત્તિ જાહેર ફરજ અથવા કાર્યનો સ્વભાવ ધારણ કરે છે કે નહીં, તે પ્રશ્ન સાથે અનુચ્છેદ ૩૮ નો કોઈ સંબંધ નથી?

[૪] એ માન્ય રાખીને કે સામાવાળા મંડળી એવી પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલી છે, જે જાહેર ફરજ અથવા કાર્યના સ્વભાવમાં ભાગ લે છે, તો શું આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં સેવા કરારનો અંત જાહેર કરવો, અરજદારના કોઈ કાનૂની અધિકારના ભંગ અને તેના અનુરૂપ જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્યના ભંગ સમાન ગણાઈ શકે, જેને અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય.

[૫] સ્વીકાર કર્યા વિના માત્ર અનુમાનરૂપે એવું માનીએ કે સ્પેરછાએ હાથ ધરાયેલી પ્રવૃત્તિને લાદવામાં આવેલી જાહેર ફરજ તરીકે અર્થઘટિત કરી શકાય અને તેથી તેના પાલન માટે મંડેમસનો રિટ દ્વારા હુકમ આપવામાં આવી શકે, તો શું સોસાયટી અને તેના કર્મચારી વચ્ચે સેવાકરાર પરથી ઉદ્ભવેલ અને તેની કથિત ગેરકાયદેસર સેવા સમાપ્તિ સંબંધિત વિવાદ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજીનો વિષય બની શકે?

[૬] જો સોસાયટી રાજ્ય ન હોય (અને આ

માનનીય અદાલતે આમ ઠરાવ્યું છે), ખાનગી કાયદાના ક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણપણે આવતો વ્યક્તિગત સેવાના કરાર સંબંધિત વિવાદ, કલમ ૨૨૬ હેઠળ આ માનનીય અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે કે કેમ?

[૭] જ્યારે દાવો દાખલ કરવાની રીતથી વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય, ત્યારે શું માનનીય અદાલત પોતાની અસાધારણ સાંવિધાનિક અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ?

[૮] શું આ માનનીય અદાલત, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, અરજીના મેમોમાં વિશિષ્ટ પડકારના અભાવે અને ૧૫/૪/૨૦૦૫ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકની કાર્યવાહી નોંધમાં સમાવિષ્ટ બોર્ડની બેઠકમાં ત્રણ વ્યક્તિઓને હાજરી આપવા મંજૂરી ન આપવાના કારણોની ગુણદોષના આધારે તપાસ કર્યા વિના, ૧૫/૪/૨૦૦૫ ની બેઠકની કાર્યવાહીની કાયદેસરતા કે અન્યથા તેની તપાસ કરી શકે?

[૯] શું સેવાની સંવિધાના કથિત ગેરકાયદેસર સમાપનને બોર્ડ દ્વારા તેની ૧૫/૪/૨૦૦૫ ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં કરવામાં આવેલા અનુમોદનથી અનુપશ્ચાત્ માન્યતા પ્રાપ્ત થશે?

[૧૦] એ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતના પ્રકાશમાં કે સેવાકરારનો અમલ કરાવી શકાતો નથી, માનનીય અદાલત ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની

પોતાની અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રમાં આવી સેવા સમાપ્તિનો પડકાર કરતી અરજી સ્વીકારશે કે નહીં.

[૧૧] જ્યારે અરજદાર સ્વીકાર્ય રીતે કાયદેસર રીતે પ્રદાન કરાયેલ અથવા કાયદેસર રીતે સંરક્ષિત એવો કોઈ દરજ્જો ભોગવી રહ્યો નથી અને તેને તે પદ પર ચાલુ રહેવાનો કોઈ હક નથી, ત્યારે માંગવામાં આવેલ મુજબની રાહત મંજૂર કરી શકાય કે કેમ?

[૧૨] જ્યારે પક્ષકારો વચ્ચેના સંબંધો કરાર અધિનિયમની જોગવાઈઓ દ્વારા કડક રીતે શાસિત હોય, ત્યારે કરારમાં પ્રવેશ કરનાર ચેરમેનને તેને સમાપ્ત કરવા સક્ષમ ન ગણવો જોઈએ કે કેમ?

[૧૩] એ માની લઈએ કે અરજદારની નિમણૂક અધ્યક્ષ દ્વારા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા પસાર કરાયેલા તા. ૨૫/૭/૨૦૦૨ ના ઠરાવ અનુસાર કરવામાં આવી હતી, તો શું સેવા સમાપ્તિ રદબાતલ આરંભથી જ ગણાશે કારણ કે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે સેવા સમાપ્ત કરવા માટે કોઈ ઠરાવ પસાર કર્યો નથી? રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે એવો હુકમ આરંભથી જ રદબાતલ ગણાય નહીં કારણ કે સોસાયટીએ ઉક્ત સેવા સમાપ્તિને રદબાતલ તરીકે ગણાવી નથી. સેવા સમાપ્ત કરવાનો નિર્ણય બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા વિધિવત્ અનુમોદિત થયો છે કે નહીં અથવા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા કરાયેલું તેનું અનુમોદન માન્ય છે કે નહીં, તે સંસ્થાના

આંતરિક વ્યવસ્થાપનનો વિષય છે અને તે સેવા સમાપ્તિને રદબાતલ બનાવશે નહીં.

૧૧.૧ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સામાવાળા નં. ૧ આઈ.આર.એમ.એ. વિરુદ્ધ રિટ અરજી જાળવાપાત્ર ન હોવાની દલીલ અંગે ચર્ચા કરતાં, શ્રી નાનાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે આઈ.આર.એમ.એ. એ સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ એક સોસાયટી છે તેમજ બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ હેઠળ નોંધાયેલ જાહેર ટ્રસ્ટ પણ છે અને તે રાજ્યનું સાધન અથવા એજન્સી નથી અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં “રાજ્ય” નથી. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે આઈ.આર.એમ.એ. “રાજ્ય” ન હોવાથી, તેની કાર્યવાહી અનુચ્છેદ ૧૪ના આધારે અને/અથવા મૂળભૂત હકોના ઉલ્લંઘનના આધારે પડકારવામાં આવી શકતી નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી આઈ.આર.એમ.એ. વિરુદ્ધ જાળવાપાત્ર નથી, કારણ કે અરજદારનો એવો કેસ નથી કે આઈ.આર.એમ.એ. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ના અર્થમાં કોઈ “સત્તાધિકારી” છે; વર્તમાન અરજી આઈ.આર.એમ.એ. વિરુદ્ધ અરજદારના કોઈ મૂળભૂત હકોના અમલીકરણ માટે નથી. આઈ.આર.એમ.એ. તેની મેમોરેન્ડમ અને

સંઘના નિયમો અને તે એક શૈક્ષણિક સંસ્થા છે, જેણે ગ્રામ્ય સમુદાયોના આર્થિક અને સામાજિક વિકાસમાં સંલગ્ન સહકારી તથા અન્ય સંસ્થાઓને શિક્ષણ, સંશોધન અને પરામર્શ સેવાઓ તેમજ અન્ય તાલીમ અભ્યાસક્રમો પૂરા પાડવાનું કાર્ય સ્વૈચ્છિક રીતે સ્વીકાર્યું છે. ઈર્મા ન તો કોઈ જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્યોનું પાલન કરે છે અને ન તો તે જે કાર્ય કરે છે તે તેના પર લાદવામાં આવ્યું છે, પરંતુ તે દ્વારા સ્વૈચ્છિક રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે અને તેથી, તેના પગલાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન નથી.

૧૧.૨ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલીકરણ માટે રિટ અરજીઘટે તેવી નથી, એવો આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદનો નિરાકરણ કરતાં, શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે પક્ષકારો વચ્ચેનો સંબંધ કરારના કાયદાથી શાસિત થાય છે અને અરજદાર ન તો કલમ ૩૧૧નું સંરક્ષણ ધરાવતો જાહેર સેવક છે, ન તો કેન્દ્રીય કાયદાઓથી શાસિત કોઈ કામદાર છે, અને ન તો કોઈ કાયદેસર સંસ્થાનો કર્મચારી છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજદારનો એવો કેસ નથી કે સેવાસમાપ્તિ કાયદાની ફરજિયાત જોગવાઈઓના ભંગરૂપ છે, અને તેથી અરજદાર તથા સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી વચ્ચેનો સંબંધ માત્ર કરારના કાયદાથી જ શાસિત થાય છે.

૧૧.૩ શ્રી નાણાવટી, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે, કારણ કે નિમણૂક ચેરમેન – સામાવાળા નં.૨ દ્વારા કરવામાં આવી હતી, તેથી તેમને

સેવાનો કરાર સમાપ્ત કરવાની ગર્ભિત સત્તા હતી. તેમણે આ પણ રજૂ કર્યું કે આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે અરજદારની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા બાબતે સામાવાળા નં.૨ ચેરમેન દ્વારા તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ કરાયેલ કાર્યવાહીનું અનુસંધાને સામાવાળા નં.૧ એટલે કે સામાવાળા નં.૧ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા તેની ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં અનુમોદન પણ કરવામાં આવ્યું છે અને બાબતના તે દૃષ્ટિકોણથી તેમજ આવા અનુમોદનને ધ્યાનમાં લેતાં, અરજદારને બોર્ડના ડિરેક્ટર તરીકે સમાપ્ત કરવાની કાર્યવાહી સત્તાવિહોણી હતી અને/અથવા જેને રદ કરવી જરૂરી છે, એવું કહી શકાય નહીં. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં અનુસંગી અનુમોદન કરવામાં આવ્યું છે, જે અદાલતી પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવાનો પ્રયાસ છે, એવી અરજદાર તરફથી કરવામાં આવેલી દલીલમાં કોઈ તત્ત્વ નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે બોર્ડને બોર્ડ માટે અને બોર્ડની તરફથી કરવામાં આવેલી કોઈપણ કાર્યવાહીને અનુમોદિત કરવાની તમામ સત્તાઓ હતી અને તેથી માત્ર એટલા માટે કે વર્તમાન અરજીની લંબિતાવસ્થામાં તેનું અનુમોદન કરવામાં આવ્યું છે, તેને અદાલતી પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવાનો પ્રયાસ ગણવો જોઈએ નહીં. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠક કાયદેસર અને માન્ય છે અને ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં પસાર કરાયેલ ઠરાવ ગેરકાયદેસર નથી અને તે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ પસાર કરાયેલા ઠરાવમાં કોઈ ફેરફાર નથી અને તેથી વર્તમાન અરજી નામંજૂર કરવા વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૧૨. સામાવાળા નં. ૨ના અધ્યક્ષ તથા સામાવાળા નં. ૧ – આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ શ્રી એસ.એન. શેલાટે હાલની અરજીનો અને હાલની અરજીમાં માગવામાં આવેલ રાહતનો એ રજૂઆત સાથે વિરોધ કર્યો છે કે અરજદારે સામાવાળા નં. ૨ના અધ્યક્ષ દ્વારા તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ પસાર કરાયેલા સેવાસમાપ્તિના હુકમને પડકાર્યો છે અને સાથે સાથે તે હજી પણ સેવામાં ચાલુ છે તેવી ઘોષણા પણ માગી છે. આમ, તે પોતાની સેવાના કરારના અમલીકરણ માટે ઘોષણાત્મક રાહત માગે છે, જે કાયદાની દૃષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે દીવાની કાર્યવાહી છે, અને અરજદારને કરાર અધિનિયમ તથા વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમ હેઠળ દીવાની અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી સક્ષમ અદાલતમાં ઉપાય ઉપલબ્ધ છે; તેથી, જ્યારે કાયદેસર વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે આ અદાલત તેની અસાધારણ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ ન કરે તેવી વિનંતી કરવામાં આવે છે. શ્રી શેલાટે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે હાલની અરજી એ કારણસર પણ નામંજૂર થવી આવશ્યક છે કે તેમાં હકીકતો સંબંધિત વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નો ઊભા થાય છે, જેઓનો જવાબ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી આ અદાલત આપી શકે તેમ નથી, અને તેમના મુજબ નીચેના વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નો છે;—[૧] શું સેવાના કરારની સમાપ્તિ સેવા સંબંધિત શરતો અને નિયમોના ભંગમાં છે? [૨] શું પોતાને સભ્યો હોવાનું દાવો કરનાર કેટલાક સભ્યો દ્વારા બાદમાં પસાર કરાયેલ પરિપત્ર ઠરાવ શૂન્ય છે? [૩] શું સહનિયુક્ત સભ્યો ટ્રસ્ટ બોર્ડ પર ચથાવત્ રહે

છે કે નહીં? [૪] શું સેવાસમાપ્તિની અનુમોદન કરતો ઠરાવ ક્વોરમસભર બેઠકમાં માન્ય રીતે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો? કેટલા સભ્યો હાજર હતા? હાથ ધરાયેલ કાર્યવાહીનું સ્વરૂપ શું હતું? ક્વોરમ?

આ બધા પ્રશ્નો તથ્યો સંબંધિત વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નો છે અને તેથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આ અદાલતે, તેથી, અરજદારને સામાન્ય નાગરિક અધિકારક્ષેત્રમાં જવા માટે દોરવો જોઈએ.

૧૨.૧ તેમના દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે તારીખ ૭/૪/૨૦૦૫નો સેવાસમાપ્તિનો હુકમ સામાવાળા નં.૨ દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી જાહેર કાયદા હેઠળના ઉપાય, અત્રે ભારતીય સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ, સામાવાળા નં.૨ વિરુદ્ધ કોઈ રાહત માંગી શકાય નહીં, કારણ કે સામાવાળા નં.૨ ભારતીય સંવિધાનની કલમ ૧૨ના અર્થમાં “રાજ્ય” નથી અને ભારતીય સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ના અર્થમાં “પ્રાધિકરણ” પણ નથી. વધુમાં તેઓ રજૂ કરે છે કે સામાવાળા નં.૧ આઈ.આર.એમ.એ. સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલ એક સોસાયટી છે અને બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલ એક ધારિત જાહેર ટ્રસ્ટ પણ છે. તેમના મુજબ સોસાયટી દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો સોસાયટીના આંતરિક સંચાલન માટેના નિયમો છે અને તેમને કોઈ વૈધાનિક બળ નથી તથા તે નિયમોમાંથી અમલમાં મૂકી શકાય એવા કોઈ અધિકારો ઉદ્ભવતા નથી. તેમના મુજબ, આ નિયમો કંપનીઓના

આર્ટિકલ ઓફ અસોસિયેશન જેવા છે. તેઓ વધુમાં રજૂ કરે છે કે તેથી અરજદારોની સેવા શરતો કરારાત્મક સ્વરૂપની છે અને સોસાયટી સાથેનો કોઈપણ રોજગાર કરાર તેથી કોઈ અન્ય વૈધાનિક કાયદા અથવા નિયમનો દ્વારા સંરક્ષિત નથી અને પક્ષકારો વચ્ચેનો એવો સંબંધ કરાર કાયદા દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજદારે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા ઘડાયેલા કોઈ વૈધાનિક કાયદા અથવા નિયમોના ભંગને સ્થાપિત કર્યો નથી. શ્રી શેલાતના મુજબ, રોજગારના કરારમાંથી જાહેર સ્વરૂપની કોઈ ફરજ ઉદ્ભવતી નથી, કારણ કે જાહેર ફરજની સંકલ્પના [૧] તો સંવિધાનિક ફરજમાંથી અથવા [૨] વૈધાનિક ફરજમાંથી જ ઉદ્ભવે છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે નાગરિક વિરુદ્ધ સંવિધાનિક અથવા વૈધાનિક ફરજથી પરે જાહેર ફરજની સંકલ્પના હોઈ શકતી નથી અને જ્યાં પક્ષકારો વચ્ચે કરાર હોય ત્યાં તે ફરજ જાહેર સ્વરૂપની ગણાતી નથી. શ્રી શેલાતે રજૂ કર્યું છે કે પીડિત પક્ષકારને નાગરિકના હકના ભંગ માટે અથવા સંવિધાનિક અથવા વૈધાનિક ફરજના ભંગ માટે અથવા અન્ય નાગરિકોના હકોના ભંગ માટે ઉપાય ઉપલબ્ધ થઈ શકે અને જો કોઈ ખાનગી સંસ્થા જાહેર કાર્યો બજાવતી હોય તો કોઈ સંવિધાનિક ફરજ, વૈધાનિક ફરજ અથવા કોઈ અધિકારના ભંગની સ્થિતિમાં પીડિત વ્યક્તિને કાયદા હેઠળ ઉપાય પ્રાપ્ત થઈ શકે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે કરારાત્મક સેવાના કેસમાં રદબાતલ હોવાની ઘોષણા પણ આપવામાં આવી શકતી નથી. તેથી, હાલની અરજી ફગાવી દેવા વિનંતી કરવામાં આવે છે. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે કરવામાં આવેલ કરાર

અમાન્ય હોઈ શકે, પરંતુ કરાર સમાપ્ત કરવાનો નિર્ણય કદી પણ અમાન્ય હોઈ શકતો નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે એવો નિર્ણય કરારના વિરુદ્ધ હોઈ શકે અને કરાર હેઠળ ન્યાયસંગત ન પણ હોય. જોકે, તેને વૈધાનિક કાયદાના ભંગ જેવી કોઈ ઉચ્ચ કક્ષાની સ્થિતિ આપી શકાય નહીં. તેમણે આ પણ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે રોજગારના કરાર સંબંધિત બાબતમાં અદાલત કરારનું પાલન કરાવવા દિશાનિર્દેશ આપી શકતી નથી. શ્રી શેલાતના મુજબ, બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સના સભ્યના રોજગાર કરારની સમાપ્તિની બાબતમાં જાહેર કાયદાનો કોઈ તત્વ નથી, જેનાથી વહીવટી કાયદા હેઠળના ઉપાયો મેળવવાનો કોઈ હક જન્મે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત કારણોસર, જ્યાં સેવા કરાર સમાપ્ત કરવાનો દાવો કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં પણ કરાર હજી યથાવત્ અસ્તિત્વમાં છે એવી ઘોષણા ભાગ્યે જ કરવામાં આવે છે.

૧૨.૨ શ્રી શેલતે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજદારે તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫નો સેવા સમાપ્તિના હુકમને અનુમોદિત કરતો ઠરાવ પડકાર્યો નથી અને જ્યાં સુધી ઉક્ત ઠરાવ રદ કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી જ્યારે સામાવાળાઓ એવો દાવો કરે છે કે તે કાયદેસર અને માન્ય છે, ત્યારે આ અદાલત માટે કોઈપણ રાહત આપવી શક્ય નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે જો સંબંધિત સત્તામંડળ સદ્ભાવપૂર્વક એવો મત ધરાવતું હોય કે આક્ષેપિત ક્ષતિનું નિવારણ થઈ શકે છે, તો તેને યોગ્ય ઠરાવ પસાર કરવાની સત્તા છે અને અરજદાર માટે તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ના

ઠરાવને પડકારપું ખુલું હતું, જે પડકારવામાં આવ્યો નથી, અને તેથી વર્તમાન અરજી નામંજૂર કરવાની વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૧૨.૩ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજાની જાળવણીયોગ્યતા અંગે સામાવાળાઓ વતી ઉઠાવવામાં આવેલા વાંધાઓનો વિચાર કરતાં, શ્રી કે.બી. ત્રિવેદી, વિજ્ઞાન વધારાના એડવોકેટ જનરલે રજૂ કર્યું છે કે સામાવાળા સોસાયટી આઈ.આર.એમ.એ. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં “રાજ્ય” છે, કારણ કે તે પોતાનું અસ્તિત્વ રાજ્ય સરકાર, કેન્દ્રીય સરકાર અને એન.ડી.ડી.બી. નામની વૈધાનિક સંસ્થાને આભારી છે અને વધુમાં તેની સ્થાપના એવા હેતુઓ માટે કરવામાં આવી છે, જેઓ સહકારી ચળવળ પર વિશેષ ભાર સાથે ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપન અને વિકાસના ક્ષેત્રમાં શિક્ષણ પ્રદાન કરવા તરફ નિર્ધારિત છે. પોતાના પ્રસ્તાવને સમર્થન આપવા માટે, તેમણે રાજસ્થાન ઇલેક્ટ્રીસિટી બોર્ડ વિ. મોહનલાલ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય અવલોકનો પર આધાર રાખ્યો છે, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭ એસ.સી. ૧૮૫૭ માં અહેવાલિત છે (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૬), જે નીચે મુજબ છે;—

આ રીતે, કલમ ૧૨ માં વ્યાખ્યાયિત “રાજ્ય” માં લોકોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતના પ્રોત્સાહનના હેતુસર રચાયેલ સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે।

૧૨.૪ તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત અવલોકનો માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના પ્રદીપકુમાર બિસ્વાસ વિ. ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ

બાયોલોજી કેસમાં આપેલ નિર્ણયને પણ મંજૂરી સાથે પ્રતિબિંબિત કરે છે, જે (૨૦૦) ૫ એસ.સી.સી. ૧૧૫ માં અહેવાલિત છે (સંદર્ભિત પરિચ્છેદ ૪૫). તેથી, એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે તેમાં ઉલ્લેખિત હેતુઓ, જેઓ માટે ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજીની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી, તેઓ મોટા ભાગે સામાવાળા નં.૧ સોસાયટીના હેતુઓ સાથે સમપ્રકૃતિના છે અને તેથી, તેમના કહેવા મુજબ, જ્યારે સામાવાળા નં.૧ સોસાયટી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં “રાજ્ય” છે, ત્યારે તે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની આ માનનીય અદાલતની અધિકારિતાને આધીન ગણાશે નહીં.

૧૨.૫ ઉપરોક્ત દલીલોના વિકલ્પરૂપે અને તે બાબતે કોઈ અધિકાર છોડ્યા વિના, તેમના દ્વારા એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી “રાજ્ય” નથી એવું માનવામાં આવે તો પણ, તે શિક્ષણ પ્રદાન કરવાની પોતાની જાહેર ફરજ બજાવે છે અને તેને ઇન્ડિયન કાઉન્સિલ ફોર ટેકનિકલ એજ્યુકેશન દ્વારા માન્યતા પ્રાપ્ત છે, તેથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આધીન રહેશે. ઉપરોક્ત પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં, તેમણે એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૨૧૭૮ માં અહેવાલિત યુનિટ ફૃષ્ટન જે.પી. ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદામાંથી નીચેના અવતરણ પર આધાર મૂક્યો છે :—

“૮૧. આના અનુસંગરૂપે એક મહત્વનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે: આ સંસ્થાઓ દ્વારા નિભાવવામાં આવતા કાર્યોનું સ્વરૂપ શું છે? તેઓ જાહેર ફરજ નિભાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો કોઈ વિદ્યાર્થીને ચિકિત્સાશાસ્ત્રમાં પદવી પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા હોય, તો તેને મેડિકલ કોલેજ મારફતે જ જવું પડશે. આ મેડિકલ કોલેજો તે લાયકાત પ્રાપ્ત કરવા માટેનાં સાધનો છે. તેથી, શૈક્ષણિક સંસ્થા જે કાર્ય નિભાવે છે તે જાહેર ફરજ છે, અને તે નિષ્પક્ષ રીતે કાર્ય કરે તે આવશ્યક છે.

૮૨. આવા કેસમાં, તે અનુચ્છેદ ૧૪ને આધિન રહેશે. શ્રી આનંદી મુક્ત સદગુરુ શ્રી મુક્તાજી વંદાસ સ્વામી સુવર્ણ જયંતિ મહોત્સવ સ્મારક ટ્રસ્ટ વિ. વી.આર. રુદાની, (૧૯૮૯)૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૧૬૦૭) એ એક રસપ્રદ કેસ છે જેમાં ખાનગી કોલેજ સામે પરમાદેશનો રિટ જારી કરવામાં આવ્યો હતો.”

૧૨.૬ ઉપરોક્ત રજૂઆતોના સમર્થનમાં, અરજાની જાળવણીયોગ્યતા અંગે

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ અંગે, તેમણે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે

માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત;—

[૧] એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૧૬૦૭ : [૧૯૮૯] ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧.

(શ્રી આનંદી મુક્તા... વિ. વી.આર. રુદાની)

(સંબંધિત પરિષ્કેદ ૧૮ થી ૨૦) [૨] એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૭૫૩ :  
[૧૯૯૯] ૧ એસ.સી.સી. ૭૪૧.

(યુ.પી. સ્ટેટ કોઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક વિ. ચંદ્ર ભાન દુબે).

[૩] એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૪૩૪૫.

(ફેડરલ બેંક વિ. સુગર થોમસ) (સંબંધિત પરિષ્કેદ ૧૭ અને ૩૦) [૪]  
(૨૦૦૫) ૪ એસ.સી.સી. ૬૪૯ ; જે.ટી. ૨૦૦૫ (૨) એસ.સી. ૮.

(ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય. (સંબંધિત પેરા  
૩૧ થી ૩૩).

૧૨.૭ વધુમાં એ પણ રજૂ કરવામાં આવે છે કે, અન્યથા પણ, સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી જે હેતુઓ માટે સ્થાપિત કરવામાં આવી છે, તે પણ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૮ મુજબ રાજ્યની નીતિના નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી, આ કારણસર પણ, તે જાહેર કાર્યો નિભાવતી સંસ્થા તરીકે પાત્ર ઠરશે.

૧૨.૮ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતો અંગે કે વિવાદ વ્યક્તિગત સેવાના કરારના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને મૂળભૂત રીતે વ્યક્તિગત

સેવાના કરારના ચોક્કસ પાલન માટેનો છે અને તેથી અરજદારની અરજી જાળવાપાત્ર નથી અને પરિણામે, આ અદાલત વ્યક્તિગત સેવાના કરારના ચોક્કસ પાલન માટે આવી જાહેરાત અને/અથવા ડિક્કી આપવાનું ઇચ્છશે નહીં, તેના સંદર્ભે, શ્રી કે.બી. ત્રિવેદી, વિદ્વાન વધારાના એડવોકેટ જનરલે રજૂ કર્યું છે કે હકીકતમાં આઈ.આર.ઍ.એ.ના બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા અરજદારની સંસ્થાના ડિરેક્ટર તરીકે થયેલી નિમણૂક વ્યક્તિગત સેવાના કરારના ક્ષેત્રમાં આવતી નથી. તેમના મુજબ, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને રાષ્ટ્રીય મહત્વ ધરાવતી સંસ્થાના ડિરેક્ટરના પદ પર નિમવામાં આવે અને તે પછી તેને તે જ નિમણૂક સત્તાધિકારીનો હોદ્દા આધારે સભ્ય-સચિવ બનાવવામાં આવે, ત્યારે આવી નિમણૂકને વ્યક્તિગત સેવામાં રહેલા કર્મચારીની નિમણૂક સમકક્ષ ગણવી સંપૂર્ણપણે અયોગ્ય ગણાશે. આ દલીલના સમર્થનમાં તેમણે વૈશ ડિગ્રી કોલેજ વિ. લક્ષ્મી નારિયન, અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૮૮૮ : [૧૯૭૬] ૨ એસ.સી.સી. ૫૮ માં માનનીય ન્યાયાધીશના સહમતિસભર નિર્ણય અને ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે અને રજૂ કર્યું છે કે કલ્પનાત્મક રીતે એવું માન્ય ધરી લેવામાં આવે કે અરજદારની નિમણૂક વ્યક્તિગત સેવાના કરારના ક્ષેત્રમાં આવે છે, તો પણ અરજદારે માગેલી રાહત વ્યક્તિગત સેવાના કરારના ચોક્કસ પાલન સમકક્ષ નહીં ગણાય, જે સામાન્ય રીતે મંજૂર કરવામાં આવતી નથી. તેમણે વૈશ ડિગ્રી કોલેજ (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૭ પર આધાર મૂક્યો છે;—

૧૭. ઉપર ઉલ્લેખિત અધિકૃત નિર્ણયો પર વિચારણા કરતાં, તેથી, આ સ્પષ્ટ થાય છે કે વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ રીતે અમલમાં મૂકાવી શકાય એવો નથી અને અદાલત સામાન્ય રીતે એવી ઘોષણા કરતી નથી કે કરાર યથાવત્ છે અને કર્મચારીઓને, સેવામાંથી દૂર કરવામાં આવ્યા બાદ પણ, નિયોજકની ઈચ્છા અને સંમતિ વિરુદ્ધ સેવામાં હોવાનું માનવામાં આવી શકે.

૧૨.૯ ઉપરોક્ત નિર્ણય પર આધાર રાખીને,

શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું છે તેમ, સામાન્ય રીતે અદાલત વ્યક્તિગત સેવાના કરારનો અમલ કરાવવા ઈચ્છતી નથી, જો તે માલિકની ઈચ્છા વિરુદ્ધ હોય. અન્ય શબ્દોમાં, અદાલત સામાન્ય રીતે એવો કર્મચારી માલિક પર લાદવા ઈચ્છતી નથી, જિસકી વ્યક્તિગત સેવા મેળવવાની માલિક ઈચ્છા રાખતો ન હોય. તેમના જણાવ્યા મુજબ, આ સિદ્ધાંત પાછળનું ચુકિતપૂર્ણ કારણ એ છે કે કોણ માલિકને વ્યક્તિગત રીતે સેવા આપશે તે નક્કી કરવાનો અધિકાર માલિકનો વિશેષ અધિકાર છે. તેથી, તેમના જણાવ્યા મુજબ, જો વ્યક્તિગત સેવાના કરારનો અમલ માલિકની ઈચ્છા વિરુદ્ધ કરાવવાનો હોય, તો અદાલત એવા અમલથી દૂર રહેવાનું પસંદ કરશે, ભલે સેવા સમાપ્તિ અન્યથા ગેરકાયદેસર સ્વરૂપની હોવાનું જણાય; અને ત્યારબાદ કર્મચારીને વળતરરૂપે નુકસાનભરપાઈ આપવાનું પસંદ કરશે. તેમના જણાવ્યા મુજબ, આ સિદ્ધાંતના લાગુકરણને આહ્વાન કરવા માટે તે સ્થાપિત કરવું

આવશ્યક છે કે સેવા સમાપ્તિ માલિક સિવાય અન્ય કોઈ દ્વારા કરવામાં આવી નથી અને વધુમાં માલિક કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તે કર્મચારીને રાખવા ઇચ્છતો નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે હાલના કેસમાં, અરજદારની સંસ્થાના નિર્દેશક તરીકેની નિમણૂકની કથિત સેવા સમાપ્તિ બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવેલી નથી અને અરજદારની નિમણૂક કરનાર સત્તા બોર્ડ છે; તેથી, બોર્ડે અરજદારની નિર્દેશક તરીકેની નિમણૂક સમાપ્ત કરી નથી અને કથિત સેવા સમાપ્તિ સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા, બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે, કરવામાં આવી છે, જે નિઃસંદેહ અરજદારની નિમણૂક કરનાર સત્તાથી અધિન છે. તેથી, તેમના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે અરજદારની કથિત સેવા સમાપ્તિ નિમણૂક કરનાર સત્તા દ્વારા કરવામાં આવી નથી, ત્યારે માલિક/નિમણૂક કરનાર સત્તાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વ્યક્તિગત સેવાના કરારનો અમલ કરાવવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી, અને તેથી, જ્યારે અરજદારે હાલની અરજમાં માગેલી પ્રકૃતિની રાહત એવી આધારે માગી છે કે સામાવાળા નં. ૨ તરફથી કરવામાં આવેલ એકતરફી પગલાં અસ્તિત્વહીન અને આરંભથી જ શૂન્ય છે, ત્યારે એવું કહી શકાય નહીં કે અરજદાર માલિકની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વ્યક્તિગત સેવાના કરારનો અમલ કરાવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો છે. તેમના જણાવ્યા મુજબ, આ વાત વધુ પ્રબળ બને છે કારણ કે બોર્ડે ૮ સભ્યોની બહુમતીથી ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ પરિપત્ર ઠરાવ પસાર કરીને સામાવાળા નં. ૨ની ઉક્ત કાર્યવાહી અનધિકૃત સ્વરૂપની હોવાનું જાહેર કર્યું હતું. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે જ્યાં જ્યાં કર્મચારીઓને રાહત એ આધારે નકારી કાઢવામાં આવી

હતી કે તે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના વિશિષ્ટ અમલ સમાન થશે, ત્યાં માલિક દ્વારા કરવામાં આવેલી સેવા સમાપ્તિની હકીકત તેમજ સેવા સમાપ્તિ કરવા માટેની માલિક/નિમણૂક કરનાર સત્તાની સત્તા વિવાદાસ્પદ નહોતી; અને આવા તમામ કેસોમાં વિવાદ માત્ર એટલો હતો કે સેવા સમાપ્તિ માટે માલિકે કઈ પ્રક્રિયા અનુસરેલી હતી. શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અનુમાનરૂપ માન્ય રાખવામાં આવે કે સામાવાળા નં. ૨ને અરજદારની નિર્દેશક તરીકેની નિમણૂક સમાપ્ત કરવાની સત્તા હતી, તો તે સ્થિતિમાં પણ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વૈશ્ય ડિગ્રી કોલેજ (સુપ્રા) કેસમાં ઉપરોક્ત ઉદ્ઘૂત અવતરણમાં વપરાયેલ “સામાન્ય રીતે” શબ્દ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલ વિરુદ્ધનો નિયમ સ્વરૂપથી પરિપૂર્ણ અને નિર્વિવાદ નથી; અને યોગ્ય પરિસ્થિતિમાં, જ્યાં હકીકતો વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલને સમર્થન આપે છે, ત્યાં અદાલત એવી રાહત આપી શકે છે; અને હાલના કેસની હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતા, આ એવો કેસ છે જેમાં ઉક્ત રાહત આપવી આવશ્યક છે.

૧૨.૧૦ શ્રી ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ, એ રજૂ કર્યું છે કે વૈશ્ય ડિગ્રી કોલેજ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલીકરણ માટે રાહત મંજૂર કરવા અંગે ૩ અપવાદો નિર્ધારિત કર્યા હતા. જોકે, તેમના કહેવા મુજબ, ઉક્ત અપવાદોની યાદી

સર્વસમાવેશક નથી. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે તે તે સમયે પ્રચલિત કાનૂની સિદ્ધાંતના આધારે હતું અને તેમના મુજબ જ્યારે વૈશ્ય ડિગ્રી કોલેજ (ઉપરોક્ત) નો કેસ નક્કી કરવામાં આવ્યો, ત્યારે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી જેવી જાહેર કાર્યો બજાવતી બિન-સાંવિધિક સંસ્થાઓને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અધિકારિતાના આધીન ગણવામાં આવી નહોતી. તેમના મુજબ, ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં વ્યક્તિગત સેવાના કરારના નિશ્ચિત પાલન વિરુદ્ધના સામાન્ય નિયમમાંથી અપવાદ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો ત્યારે જાહેર કાર્યો બજાવતી બિન-સાંવિધિક સંસ્થાઓનો કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નહોતો. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે જાહેર કાર્યો બજાવતી બિન-સાંવિધિક સંસ્થાઓને અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અધિકારિતાના વ્યાપમાં સમાવેશ કરવાની સંકલ્પના, અનાદિ મુક્તા (ઉપરોક્ત) કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પછી જ ગતિ પામી. તેથી, તેમના મુજબ, ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં “રાજ્ય” હોય તેવી સત્તાધિકારી સંસ્થાના કર્મચારીના સંદર્ભમાં વ્યક્તિગત સેવાના કરારનું નિશ્ચિત પાલન માન્ય ગણાયું છે, તો એ જ કારણસર જાહેર કાર્ય બજાવતી સંસ્થાના સંદર્ભમાં પણ તેને અપવાદરૂપે માન્ય માનવું જોઈએ. તેમના મુજબ, અન્યથા પણ, કોઈ સંસ્થાને અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની અધિકારિતાના તથા અનુચ્છેદ ૧૪ ના હુકમના આધીન લાવવાનો મૂળ હેતુ જ નિર્ણયક બની જાય. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે નંદગંજ સિહોરી સુગર કો. લિ. ના

કેસમાં અનુવર્તી ચુકાદામાં, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૧૫૨૫ માં અહેવાલિત છે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૦ માં વૈશ્ય ડિગ્રી કોલેજ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત અપવાદોની નોંધ લેતાં અંતે “લાઈફ” શબ્દ ઉમેર્યો હતો, જે દર્શાવે છે કે આ યાદી સર્વસમાવેશક નથી.

૧૨.૧૧ તેમણે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૮૫૮ માં અહેવાલિત બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ઓ.પી. સ્વરંકારના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો છે (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૪૯ અને ૧૨૧).

૧૨.૧૨ સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા તા.૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી અને તેની કથિત અનુમોદન સંબંધિત મુદ્દો / પ્રશ્ન, જે અનુસરી બેઠકમાં તા.૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાઈ હતી, તેના નિવારણથી અરજદાર કોઈપણ રાહત મેળવવા માટે અહકદાર ઠરશે. શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા આધાર લેવાયેલી કથિત તા.૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠકને નીચેના કારણોસર કોઈ પરિણામકારક અસર થતી નથી;—

[એ] તે માટે ગણપૂર્તિ ન હતી.

[બી] બોર્ડના તમામ ત્રણ સભ્યો અને અરજદારને ઉક્ત બેઠકમાં હાજર રહેતાં બળજબરીપૂર્વક અટકાવવામાં આવ્યા હતા અને તેથી, ભલે કોરમ હાજર ગણાત, સમગ્ર બેઠક સ્વરૂપે ગેરકાયદેસર હતી.

[સી] ઉક્ત કથિત બેઠકમાં સામાવાળા નં.૨ની વિવાદિત કાર્યવાહીનું કથિત અનુમોદન, સામાવાળા નં.૨ દ્વારા ઔચિત્યના તમામ ધોરણોના વિરુદ્ધ આપવામાં આવેલ નિણાયક મતના આધારે કરવામાં આવ્યું હોવાનું કહેવામાં આવે છે.

[ડી] કથિત બેઠકમાં કાયદાની પ્રક્રિયાને ઉલ્લંઘીને આગળ વધી જવાનો તત્ત્વ સમાવેશ પામતું હતું, કારણ કે તે જ દિવસે માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે વર્તમાન કેસ સુનાવણી માટે રાખ્યો હતો.

૧૨.૧૩ શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત બાબતને બાજુએ રાખીએ તો પણ, ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ થયેલી કથિત બેઠક કવોરમ સાથે યોજાઈ હતી એવી ધારણા કરવામાં આવે, તો પણ અરજદાર સાથે જણાવેલી બેઠકના સ્થળે પ્રવેશ કરવા બળજબરીપૂર્વક અટકાવવામાં આવેલા તમામ ૩ સભ્યોની ગેરહાજરીને કારણે તે બેઠક કલુષિત બની ગયેલ હોવાથી, તે બેઠક સામાવાળા નં. ૨ની આક્ષેપિત કાર્યવાહીનું અનુમોદન કરી શકતી નહોતી, કારણ કે સ્વભાવથી જ રદબાતલ અને ગેરકાયદેસર એવા કૃત્યનું અનુમોદન થઈ શકતું નથી. પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં તેમણે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નીચેના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે.

[૧] એ.આઈ.આર. ૧૯૭૨ એસ.સી. ૧૭૬૭ (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨૬) [૨]  
એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૧૩૭૭(સંબંધિત પરિચ્છેદ ૩૦) [૩]

એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૪૫૦૪ (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૪૧) [૪]  
એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૪૬૩૯(સંબંધિત પરિચ્છેદ ૮) [૫]  
એ.આઈ.આર. ૨૦૦૪ એસ.સી. ૩૬૯૩ (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૧૧ & ૧૨) [૬]  
એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૧૯૫૩ (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૧૪) [૭]  
એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૧૫૮૨ (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨૬)

૧૨.૧૪ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલી આ દલીલો અને રજૂઆતોનો સામનો કરતાં કે આ બાબત કરારના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને અરજદારની નિમણૂક સમાપ્ત કરવામાં કોઈ કાયદેસર ફરજનો ભંગ થયો નથી અને વધુમાં વધુ ભંગ આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોનો અથવા અરજદારની નિમણૂકની શરતોનો હોઈ શકે અને આવા અકાયદેસર ન હોય તેવા ભંગ માટે કોઈ રિટ ચાલતી નથી, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત દલીલ નીચેના નિર્ણયોના વિરુદ્ધ જાય છે;—

[૧] એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૮૫૮ [૨] [૨૦૦૪] ૩ એસ.સી. ૫૫૩ [૩] (૧૯૮૯) ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧

૧૨.૧૫ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અને દલીલોનો સામનો કરતાં કે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીએ શિક્ષણ ક્ષેત્રે પ્રવૃત્તિઓ સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ ધરી હોવાથી તેને જાહેર ફરજ કહી શકાય નહીં અને તેથી સામાવાળા નં. ૧ ભારતીય સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અધિકારક્ષેત્રને

આધીન ગણાવી શકાય નહીં, એ સંદર્ભે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૧૭૬૪ માં અહેવાલિત જી. બસિ રેડ્ડી વિ. ઇન્ટરનેશનલ ગ્રુપ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય નિર્ણય પર નિર્ભર રહી, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત કેસ હકીકતોના આધાર પર ભિન્ન છે અને તેમના જણાવ્યા મુજબ તે કેસમાં હકીકતોના આધારે એવું જાણવા મળ્યું હતું કે સંબંધિત સંસ્થાની પ્રવૃત્તિઓનો લાભ માત્ર ભારતીય જનતા પૂરતો મર્યાદિત ન હતો અને તેથી તેની સ્થાપનામાં સરકારનો કોઈ સહકાર ન હતો, અને તેમના જણાવ્યા મુજબ તે પરિપ્રેક્ષ્યમાં ઉક્ત નિર્ણયમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ ધરવામાં આવેલી પ્રવૃત્તિઓ જાહેર ફરજનું સ્વરૂપ ધારણ કરતી નથી. વધુમાં એમ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સંલગ્ન તથા માન્યતા પ્રાપ્ત તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, જ્યારે તેઓ શિક્ષણ આપવાની પ્રવૃત્તિ આરંભે છે, ત્યારે તે અનિવાર્યપણે પોતાનાં પ્રયત્નોથી જ કરે છે અને કોઈના હુકમથી કરતી નથી, અને તેથી જો પ્રતિપક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવતો આ સિદ્ધાંત સ્વીકારવામાં આવે, તો એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થશે કે જેમાં ભારતીય સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થા વિરુદ્ધ રિટ અરજી જાળવી રાખવી અશક્ય બની જશે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત ત્રણ નિર્ણયોમાં, એટલે કે [૧] એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૮૫૮ [૨] (૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૫૫૩, અને [૩] એ.આઈ.આર. ૧૮૮૮ એસ.સી. ૧૬૦૭ માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ઠેરવેલ છે કે શિક્ષણ આપતી સંસ્થાઓ પણ ભારતીય સંવિધાનના અનુચ્છેદ

૧૪ના હુકમ તેમજ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે. ૧૨.૧૬ સામાવાળાઓ તરફથી કરવામાં આવેલી એવી રજૂઆતો અને દલીલોનો વિચાર કરતાં કે સંસ્થાના ડિરેક્ટર તરીકે અરજદારની નિમણૂકના પ્રશ્ને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી ઉપર અરજદાર પ્રત્યે કોઈ જાહેર ફરજ લાદવામાં આવેલ નથી અને તેથી અરજદારની ઉક્ત નિમણૂકનો અંત લાવતી વખતે તેવી જાહેર ફરજના અનુરૂપ ભંગના અભાવે પરમાદેશની રિટ જાળવી રાખી શકાય નહીં, તેમજ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા પ્રાગા ટૂલ્સ (ઉપરોક્ત) અને અનાદિ મુક્તા (ઉપરોક્ત) મામલાઓમાં આધારિત નિર્ણયનો સામનો કરતાં, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉન્ની કૃષ્ણન જે.પી. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ અવલોકનોને, ખાસ કરીને પરિચ્છેદ ૮૧ અને ૮૨ ને ધ્યાનમાં લેતાં, આ બાબતમાં કોઈ શંકાને સ્થાન રહેતું નથી કે જાહેર કાર્ય નિભાવતી સંસ્થા અનુચ્છેદ ૧૪ના હુકમથી બંધાયેલ છે, જે બદલામાં તેના પર પોતાના કારોબારના સંચાલનમાં ન્યાયસંગત રીતે વર્તવાની ફરજ આરે છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે તેથી અરજદાર સાથેના તેના સંબંધના સંદર્ભમાં સામાવાળા નં. ૧ ઉપર ન્યાયસંગત રીતે અને સંબંધિત નિયમોના અનુસંધાનમાં વર્તવાની કોઈ ફરજ નથી એવું કહી શકાય નહીં.

૧૨.૧૭ આ તબક્કે, શ્રી ત્રિવેદીએ અનાદિ મુક્તા (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૨૨ પર આધાર રાખ્યો છે, જે નીચે મુજબ છે;

અહીં ફરીથી અમે સૂચવી શકીએ છીએ કે મેન્ડેમસને આ આધાર પર નામંજૂર કરી શકાય નહીં કે અમલમાં મુકાવાની ફરજ કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવી નથી. આ કાયદાના વિકાસ અંગે ટિપ્પણી કરતાં પ્રોફેસર ડી સ્મિથ કહે છે; “મેન્ડેમસ દ્વારા અમલપાત્ર બનવા માટે જાહેર ફરજ આવશ્યક રીતે કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી હોવી જરૂરી નથી. તે પૂરતું હોઈ શકે છે કે ફરજ ચાર્ટર, સામાન્ય કાયદો, રૂઢિ અથવા અંશે કરાર દ્વારા લાદવામાં આવી હોય.

અતએવ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે અરજીકર્તાની કથિત સેવા સમાપ્તિ આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોથી પર હોય હોવાથી, અરજીકર્તા સંબંધે ન્યાયસંગત રીતે વર્તવાની જાહેર ફરજના ભંગથી મેન્ડેમસ આપવાનું ન્યાયસંગત બને છે અને તે સ્થાપિત થાય છે. વધુમાં તેમણે રજૂ કર્યું છે કે આ ઉપરાંત, સંસ્થાના વહીવટી વડા તરીકેના નિયામકની નિયુક્તિ અથવા સેવા સમાપ્તિ કરવાના પ્રસંગે, જ્યારે આઈ.આર.એમ.એ. શિક્ષણ પ્રદાન કરવાની પોતાની મૂળભૂત જાહેર ફરજનું નિર્વહન કરે છે, ત્યારે તેમાં અન્યાયીપણાનો તત્વ રહેલો હોય તો જાહેર ફરજનો ભંગ થયો છે તે બાબત વિવાદાસ્પદ રહી શકતી નથી.

૧૨.૧૮ સામાવાળા તરફથી આંધ્ર પ્રદેશ વડી અદાલતના, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૧૭૧ માં અહેવાલિત (વિશેષરૂપે પરિચ્છેદ ૫૧) ચુકાદા પર મૂકાયેલા આધાર તથા એ દલીલોને સામનો કરતાં કે જે ફરજ સંપૂર્ણપણે કરારાત્મક સ્વરૂપની હોય અને કાનૂની સ્વરૂપની ન હોય, તેના અમલીકરણ માટે

પરમાદેશ જારી થઈ શકતો નથી, અને અરજદારનો કેસ જેના પર આધારિત છે તે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોમાં કાનૂની લક્ષણનો અભાવ હોવાથી તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી ફરજ તેમજ તેના ભંગનો વિષય જાહેર કાનૂનના ક્ષેત્રમાં આવતો નથી, જેથી પરમાદેશ જે જાહેર કાનૂની ઉપચાર છે તે જારી કરવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, તે સંદર્ભે શ્રી ત્રિવેદીએ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના યુ.પી. સ્ટેટ કો.ઓપ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિમિટેડ ના કેસમાં આપેલા, ૧૯૯૯ (૧) એસ.સી.સી. ૭૪૧ માં અહેવાલિત ચુકાદા પર, વિશેષરૂપે પરિચ્છેદ ૨૫ (ઉપરોક્ત), આધાર મૂક્યો છે, જેમાં ઉપરોક્ત આંધ્ર પ્રદેશ વડી અદાલતના ચુકાદાના નિર્ણયનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રી ત્રિવેદીએ ઉક્ત ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૨૬ પર આધાર મૂક્યો છે, જે નીચે મુજબ છે;—

“૨૬. એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અપીલકર્તા ઉપર રાજ્ય સરકારનો નિયંત્રણ સર્વવ્યાપક છે અને કર્મચારીઓને કાયદેસરનું સંરક્ષણ પ્રાપ્ત હતું અને તેથી અપીલકર્તા રાજ્યની સત્તા અથવા રાજ્યનું સાધન ગણાતો હોવાથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતની રિટ અધિકારિતાને આધીન રહેશે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ જાહેર કાયદો અને ખાનગી કાયદા વચ્ચે ભેદ ઊભો કરે છે કે કેમ, તે પ્રશ્નનું વધુ પરીક્ષણ કરવું કદાચ આવશ્યક ન રહે.

કલમ ૨૨૬ની ભાષા પરથી પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એવો કોઈ ભેદ અસ્તિત્વમાં હોવાનું જણાતું નથી. કલમની સ્પષ્ટ ભાષા સમજવા માટે, આ અદાલતની પૂર્વવર્તી

મંડપીઠોએ યોગ્ય રીતે આપેલી ચેતવણી મુજબ, અમારે અંગ્રેજ અદાલતોના નિર્ણય પર આધાર રાખવાની આવશ્યકતા નથી. અમને એવું જણાય છે કે કલમ ૨૨૬, જ્યારે વડી અદાલતને કોઈપણ પ્રાધિકરણ અથવા વ્યક્તિને આદેશો અથવા નિર્દેશો જારી કરવાની સત્તા આપે છે, ત્યારે તે જાહેર કાર્યો અને ખાનગી કાર્યો વચ્ચે એવો કોઈ ભેદ કરતી નથી. આ પ્રકરણમાં અમારી માટે આ પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કરવો આવશ્યક નથી કે હેબિયસ કોર્પસ, મેન્ડેમસ, પ્રોહિબિશન, ક્વો વોરન્ટો અને સર્ટિયોરારી જેવા રિટ્સનો સ્વભાવ, વ્યાપ અને વિસ્તૃતિ શું છે. તેઓ નિશ્ચિતપણે અંગ્રેજ ન્યાયશાસ્ત્રીય પ્રણાલી પર આધારિત છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ નિર્દેશો અને આદેશોની પણ વાત કરે છે, જે યોગ્ય પ્રસંગોમાં કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા પ્રાધિકરણને, જેમાં કોઈપણ સરકારનો પણ સમાવેશ થાય છે, જારી કરી શકાય છે. કલમ ૩૬૭ની ઉપકલમ (૧) હેઠળ, જો પ્રસંગનો સંદર્ભ અન્યથા ન માગતો હોય, તો જનરલ કલોઝિસ એક્ટ, ૧૮૭૯, કલમ ૩૭૨ હેઠળ તેમાં કરવામાં આવેલા અનુકલનો અને ફેરફારોને આધીન રહી, બંધારણના અર્થઘટન માટે તે જ રીતે લાગુ પડશે જેમ તે ભારત ડોમીનિયનની વિધાનસભાના અધિનિયમના અર્થઘટન માટે લાગુ પડે છે. જનરલ કલોઝિસ એક્ટની કલમ ૨ (૪૨) હેઠળ “વ્યક્તિ”માં કોઈપણ કંપની, અથવા વ્યક્તિઓનું સંગઠન અથવા મંડળ, ભલે તે નિગમિત હોય કે ન હોય, તેનો સમાવેશ થશે. બંધારણ કોઈ વિધાન નથી. તે તમામ વિધાનોનું મૂળસ્રોત છે. જ્યારે કલમ ૨૨૬ની ભાષા સ્પષ્ટ છે, ત્યારે તેના શબ્દો પર એવો અર્થ મૂકી, જે

વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને મર્યાદિત કરે, અમે તેના પર બંધનો મૂકી શકીએ નહીં. જ્યારે કોઈ નાગરિક અથવા વ્યક્તિ સાથે અયોગ્યતા થાય, ત્યારે તેની રક્ષા કરવા વડી અદાલત હસ્તક્ષેપ કરશે; તે અયોગ્યતા રાજ્ય દ્વારા થઈ હોય, રાજ્યની કોઈ સાધનસંસ્થા દ્વારા થઈ હોય, કોઈ કંપની અથવા સહકારી મંડળી અથવા વ્યક્તિઓના સંગઠન અથવા મંડળ દ્વારા થઈ હોય, ભલે તે નિગમિત હોય કે ન હોય, અથવા તો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા પણ થઈ હોય. જે અધિકારનું ઉલ્લંઘન થયું હોય તે બંધારણના ભાગ-૩ હેઠળનો અધિકાર હોઈ શકે અથવા કાયદેસર રીતે બનાવાયેલા કાયદા દ્વારા તેને પ્રદાન કરાયેલો કોઈ અન્ય અધિકાર પણ હોઈ શકે. પરંતુ ત્યારબાદ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતને પ્રદાન કરાયેલ સત્તા એટલી વિશાળ છે કે આ અદાલતે કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ નિર્ધારિત કરી છે અને કેટલીક સ્વલાદિત મર્યાદાઓ મૂકવામાં આવી છે, જેને આધીન રહી વડી અદાલતો અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરશે; પરંતુ તે માર્ગદર્શિકાઓ તમામ પરિસ્થિતિઓમાં અનિવાર્ય બની શકે નહીં. જ્યારે સમકક્ષ રીતે અસરકારક વૈકલ્પિક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય અથવા અયોગ્યતાનું નિવારણ કરવા અથવા અધિકારનો અમલ કરાવવા માટે સ્થાપિત પ્રક્રિયા ઉપલબ્ધ હોય, ત્યારે વડી અદાલત હસ્તક્ષેપ કરતી નથી. કોઈ પક્ષકારને દિવાની અને ફોજદારી વાદવિવાદોની સામાન્ય પ્રક્રિયાને બાજુ પર મૂકી આગળ વધવાની મંજૂરી આપવી ન જોઈએ. કલમ ૨૨૬ હેઠળના પોતાના

અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં વડી અદાલત કહેવત પ્રમાણે “ચાઈના દુકાનમાં બળદ” જેવી રીતે વર્તતી નથી.”

૧૨.૧૯ શ્રી ત્રિવેદીએ અનાદિ મુક્તા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયના પરિણેદ ૨૧ પર પણ આધાર મૂક્યો છે, જે નીચે મુજબ છે;—

૨૧....પરમાદેશ એ એક અત્યંત વ્યાપક ઉપચાર છે, જે “જ્યાં જ્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં ત્યાં પહોંચવા” માટે સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રાહત મંજૂર કરવામાં તકનિકી આડઅવરોધો વચ્ચે આવવા જોઈએ નહીં. તેથી, રિટ અરજીની જાળવણીયોગ્યતા અંગે અપીલકર્તાઓ તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલ વાંધાને અમે નકારી કાઢીએ છીએ.

૧૨.૨૦ સામાવાળાઓ તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અંગે, જેમાં તેઓ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ફેડરલ બેંકના કેસમાં આપેલા, (૨૦૦૩) ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૪૪ (ઉપરોક્ત) માં અહેવાલિત ચુકાદા પર નિર્ભર રહી આ દલીલ કરે છે કે ખાનગી બેંક બેલેન્સિંગ નીતિ તથા રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા નિયમો હેઠળ ઘડાયેલા નિયમોથી બંધાયેલ હોવા છતાં, આવી બેંક દ્વારા નિર્વહિત કાર્યોને જાહેર સ્વરૂપના ન ગણવામાં આવ્યા હતા અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આવી બેંક વિરુદ્ધ રિટ અરજી ચલાવાપાત્ર નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી તે જ સમાનતાના આધારે સામાવાળા નં. ૧

સોસાયટીને પણ કોઈ જાહેર કાર્ય નિર્વહતી નથી એવું માનવું જોઈએ, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉમ્મી કૃષ્ણાનના કેસમાં (ઉપરોક્ત) લેવાયેલ નિર્ણય પોતપોતાના બળે જ શિક્ષણ આપવાનું જાહેર કાર્ય તરીકે અર્થઘટન કરે છે, ત્યારે ફેડરલ બેંકના કેસમાં આપેલા નિર્ણયમાંથી સમાનતા દોરવાનો પ્રશ્ન ગોણ બની જાય છે. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે જાહેર કાર્ય નિર્વહવાના પાસા અંગે ખાનગી બેંક વિશે જે અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે, તે કેસના તથ્યો સુધી મર્યાદિત ગણવું જરૂરી છે. તેમના કહેવા મુજબ, ફેડરલ બેંકના કેસનો ચુકાદો આ સિદ્ધાંત પર સ્પષ્ટ છે કે જાહેર કાર્યો નિર્વહતી ખાનગી સંસ્થા વિરુદ્ધ રિટ અરજી ચલાવાપાત્ર છે, અને તે માટે તેમણે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉક્ત નિર્ણયના ફકરા ૧૭ અને ૩૧ પર નિર્ભરતા દર્શાવી છે.

૧૨.૨૧ આ અદાલતના ૧૯૯૨ (૨) જી.એલ.આર. ૧૦૬૫ માં અહેવાલિત નિર્ણયને સામનો કરતાં, સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલએ દલીલ કરી કે જ્યાં સુધી કોઈ ખાનગી સંસ્થાનું કૃત્ય સમાજના વિશાળ વર્ગને અસર કરતું ન હોય, ત્યાં સુધી આવી ખાનગી સંસ્થાને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અધિકારિતા હેઠળ લાવી શકાય નહીં; તેના પ્રત્યાર્થમાં શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત કેસમાં આ અદાલત એવી શુદ્ધ ખાનગી સંસ્થા સંબંધિત મુદ્દે વિચારણા કરતી હતી, જે કોઈ જાહેર કાર્ય બજાવતી ન હતી. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે ઉપરોક્ત હકીકતોમાં આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે જે કૃત્યો વિશે ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી તે સમાજના વિશાળ વર્ગને અસર કરતા હોવાથી રિટ

અરજી ટકાઉ ગણાશે અને તેથી, શ્રી ત્રિવેદીના કહેવા મુજબ, ઉપરોક્ત નિર્ણયને એવો નિરપવાદ સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરતો માનવો નહીં કે જ્યાં સુધી ખાનગી સંસ્થાનું કૃત્ય સમગ્ર જનસમુદાયને અસર કરતું ન હોય ત્યાં સુધી અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ કોઈ અરજી ચાલતી જ નહીં હોય. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે હાલના મામલે સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા કરવામાં આવેલ વિવાદિત પગલું વાસ્તવમાં સમગ્ર સંસ્થા તથા તેની કાર્યોને અસર કરે છે અને ઉપરોક્ત ચુકાદામાં આ અદાલતે નિર્ધારિત કરેલા ગુણોત્તરનો અમલ કરવામાં આવે તો પણ, તે કારણે હાલની અરજી અચાલુ ગણાતી નથી.

૧૨.૨૨ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા આ અદાલતના આઈ.આઈ.એમ.ના કેસમાં, જે ૨૦૦૨ (૧) જી.એલ.એચ. ૩૩૦ માં અહેવાલિત છે, તેના ચુકાદા પર મુકાયેલ આધાર અંગે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના પ્રદીપકુમાર બિસ્વાસ (ઉપરોક્ત)ના કેસમાં અનુગામી નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, ઉક્ત ચુકાદો હવે સારો કાયદો રહ્યો નથી.

૧૨.૨૩ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી વિદ્વાન વકીલોએ આધાર રાખેલ, (૨૦૦૧) ૧ એસ.સી.સી. ૨૯૮ માં અહેવાલિત વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા સાથે સંબંધિત રીતે, જેમાં કઈ બાબતને જાહેર ફરજ તરીકે લાયક ઠરી શકે તે સમજાવવા માટે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉમ્મી કૃષ્ણાન (ઉપરોક્ત) અને અનાદિ મુક્તા (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં

મુદ્દા પરના સીધા ચુકાદાઓ મુજબ શિક્ષણ આપવાનું જાહેર કાર્ય હોવાનું ઠરાવવામાં આવેલ હોવાથી, વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝના ઉપરોક્ત ચુકાદા પર રાખવામાં આવેલ આધાર યોગ્ય નથી. વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝના કેસમાં, તથ્યોના આધારે, ઉક્ત કંપનીઓ સિગારેટના ઉત્પાદનના વ્યવસાયમાં સંકળાયેલી હોવાનું જણાયું હતું અને તેથી તે આધારે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે આવી કંપની ઉપર કેન્ટીન પૂરું પાડવાની કાયદેસરની ફરજને જાહેર ફરજ કહી શકાતી નથી.

૧૨.૨૪ અંતે, પરંતુ ઓછામાં ઓછું નહીં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓ પર શ્રી ત્રિવેદી દ્વારા ભારે નિર્ભરતા મૂકવામાં આવી છે.

[૧] ઉત્ત્રી કૃષ્ણન – ૧૯૯૩ (૧) એસસીસી ૬૪૫.

[૨] અનાદિ મુક્તા.. – (૧૯૮૯) ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧.

[૩] યુ.પી. રાજ્ય કો-ઓપ. જમીન વિકાસ બેંક, – (૧૯૯૯) ૧ એસ.સી.સી. ૭૪૧.

[૪] એમ/એસ. ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. – એ.આઈ.આર. ૨૦૦૫ એસ.સી.ડબ્લ્યુ. ૨૯૮૫

૧૨.૨૫ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતો અંગે વિચાર કરતાં કે જેમનો કાર્યકાળનો

આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ ૭ મુજબ ૫ સહ-નિયુક્ત સભ્યોનો કાર્યકાળ ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ સમાપ્ત થયો હતો અને તેથી તેઓ ૧૬/૨/૨૦૦૫થી સોસાયટી તથા બોર્ડના સભ્ય રહ્યા નહોતાં અને તેથી ૨૮/૨/૨૦૦૫ની તારીખની પરિપત્ર બેઠકનો ઠરાવ ગેરકાયદેસર હતો અને જરૂરી ગણપૂર્તિ વિના હતો અને તેઓ ૧૬/૨/૨૦૦૫થી સોસાયટી તથા બોર્ડના સભ્ય રહ્યા નહોતાં તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં તેમને પ્રવેશ ન આપવામાં આવ્યો તે યોગ્ય હતું અને ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં તેમને ભાગ લેવા માટે પરવાનગી ન આપવામાં આવી તે પણ યોગ્ય હતું, તે બાબતે શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોના નિયમ ૯(૩) મુજબ, ઉક્ત ૫ સહ-નિયુક્ત સભ્યોને ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ તેમનો કાર્યકાળ સમાપ્ત થયા પછી વધુ છ માસના સમયગાળા સુધી ચાલુ રહેવાનો અધિકાર હતો. એવો સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલો વાંધો રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોમાં સહાયક ચેરિટી કમિશનરે ૨૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ સુધારો કર્યો હતો, જેના દ્વારા નિયમ ૯(૩)માં એવો સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો કે જેના હેઠળ ઉક્ત ૫ સહ-નિયુક્ત સભ્યોને ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ તેમનો કાર્યકાળ સમાપ્ત થયા પછી વધુ છ માસના સમયગાળા સુધી ચાલુ રહેવાનો અધિકાર મળતો હતો, તે જોગવાઈ તેમનો કાર્યકાળ સમાપ્ત થયેલી તારીખે અસ્તિત્વમાં નહોતી અને તેથી તેમના કાર્યકાળનું વિસ્તરણ કરવા તથા

૧૫/૨/૨૦૦૫ પછી બોર્ડની બેઠકમાં તેમની હાજરી શક્ય બનાવવા માટે તે જોગવાઈ તેમના ઉપર લાગુ પડી શકતી નથી, તે અંગે શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત રજૂઆત તથ્યની દ્રષ્ટિએ ખોટી છે અને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોમાં ૨૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો એમ કહેવું પણ ખોટું છે. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે હકીકતમાં તે નિયમોમાં જૂન, ૨૦૦૪માં બોર્ડ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તે સંબંધિત ફેરફાર અહેવાલ બોમ્બે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેને સહાયક ચેરિટી કમિશનરે ૨૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ મંજૂરી આપી હતી, જો કે તેમાં નિયમ ૭માં સામાવાળા નં. ૨નો બોર્ડના અધ્યક્ષ તરીકે અનિશ્ચિત કાર્યકાળ દર્શાવતો ભાગ અપવાદરૂપ રાખવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી સહાયક ચેરિટી કમિશનર દ્વારા કલમ ૨૨ હેઠળ એકવાર નિયમોને મંજૂરી આપવામાં આવે, ત્યારબાદ તે મંજૂરી નિયમોમાં બોર્ડ દ્વારા કરવામાં આવેલા સુધારાની તારીખથી, એટલે કે જૂન ૨૦૦૪થી, અમલમાં ગણાય છે. શ્રી ત્રિવેદીએ આગળ રજૂ કર્યું છે કે સામાવાળા નં. ૨ના વર્તનનો પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે, કારણ કે સામાવાળા નં. ૨ આ પાસા અંગે સંપૂર્ણપણે અવગત હતા અને ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠક માટે તેમને કાર્યસૂચિ મોકલવામાં આવી હતી તે અંગે તેમણે કોઈ વાંધો ઉઠાવ્યો ન હતો.

૧૨.૨૬ સામાવાળા નં.૧ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતોના સંદર્ભમાં કે જ્યારે અરજદારએ સામાવાળા નં.૧ સોસાયટી સંબંધિત અન્ય બાબતોમાં

સંસ્થાના ડિરેક્ટર તરીકે સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે અને એવો અભિગમ અપનાવ્યો છે કે સામાવાળા નં.૧ આઈ.આર.એમ.એ. “રાજ્ય” નથી અને તેથી હવે અરજદાર એ દલીલ કરી શકતો નથી કે આઈ.આર.એમ.એ. “રાજ્ય” છે, ત્યારે શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું કે સામાવાળા નં.૧ “રાજ્ય” છે કે નહીં અને આગળ તે વિરુદ્ધની અરજ જાળવવા યોગ્ય છે કે નહીં, તે કાનૂની પ્રશ્નો છે અને કાયદા વિરુદ્ધ પ્રતિબંધ દ્વારા રોકાણ થઈ શકે નહીં. ૧૨.૨૭ સામાવાળા નં.૨ માટેના વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ શ્રી એસ.એન. શેલાત દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અને દલીલો તથા સામાવાળા નં.૨ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતના સંદર્ભમાં કે ઉન્ની કૃષ્ણન (ઉપરોક્ત) કેસનો નિર્ણય ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશન (ઉપરોક્ત) કેસના નિર્ણયથી અગ્રાહ્ય ઠરાવવામાં આવ્યો છે અને તેથી અરજદાર તેના પર આધાર રાખી શક્યો ન હોત, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશનના કેસમાં અસંવિધાનિક તરીકે જાહેર કરાયેલ બાબત ઉન્ની કૃષ્ણન (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયમાં ઘડાયેલ યોજના છે, સંપૂર્ણ નિર્ણય નહીં; અને તે બાબત ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશનના નિર્ણયના પરિણેદ ૧૬૧ દ્વારા ઘડાયેલા પ્રશ્ન દ્વારા જવાબમાંથી, જે (૨૦૦૨) ૮ એસ.સી.સી. ૪૮૧ ૫૯૦ માં અહેવાલિત છે, સ્પષ્ટપણે જણાય છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઇસ્લામિક કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાના પરિણેદ ૪૦ અને ૪૧માં પણ આ બાબત વધુ સ્પષ્ટ કરવામાં આવી છે

એકેડેમી ઑફ એજ્યુકેશન વિ. સ્ટેટ ઑફ કાર્ટાટક, જે (૨૦૦૩) ૬ એસસીસી ૬૯૭ = એઆઈઆર ૨૦૦૩ એસસી ૩૭૨૪ માં અહેવાલિત છે.

૧૨.૨૮ સામાવાળા નં. ૨ તરફથી શ્રી એસ.એન. શેલત, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો અને વિવાદનો વિચાર કરતાં, તેમનો મતલબ એવો છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમો, જેના આધારે અરજદારે પોતાનો કેસ આધારિત કર્યો છે, તે સ્વભાવથી સંપૂર્ણપણે કરારાત્મક છે અને તેથી કોઈ સંસ્થા ના ઉપનિયમો અથવા કંપનીના લેખો સમાન છે, જેઓને ક્યારેય ધારાસભ્ય કાયદા સાથે સમકક્ષ ગણી શકાય નહીં; અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી, આવા નિયમોના ભંગના આધારે કોઈ રાહત માગી શકાય નહીં. તેમજ એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૨૪૫ માં અહેવાલિત સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય નિર્ણય (સંબંધિત પરિચ્છેદ ૧૦) પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેના પ્રતિઉત્તરમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અનાદિ મુક્તા, યુ.પી. સ્ટેટ કો.ઓપ. લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક લિ., ફેડરલ બેંક અને એમ/એસ. ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં થયેલા નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતાં, કરારમાંથી ઊભી થતી બાંહેધરીનો અમલ કરાવવા માટે જાહેર કાર્ય બજાવતી બિન-ધારાસભ્ય સંસ્થા વિરુદ્ધ રિટ ચલાવી શકાય છે. શ્રી ત્રિવેદીએ વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અનુવર્તી ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતાં, ૧૯૭૦ના ચુકાદા પર કોઈ આધાર મૂકી શકાય નહીં. શ્રી ત્રિવેદીના જણાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત

એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. રજૂ માં અહેવાલિત નિર્ણય પણ સામાવાળા નં. ૨ કરતા અરજદારના કેસને વધુ સમર્થન આપે છે.

૧૨.૨૯ સામાવાળા નં. ૨ તરફથી હાજર રહેલા શ્રી શેલાતે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના (૨૦૦૦) ૨ એસ.સી.સી. ૧૩૮ તથા (૨૦૦૪) ૨ એસ.સી.સી. ૩૭૭ પરા ૩૯માં અહેવાલિત ચુકાદા પર આધાર રાખીને કરેલી આ દલીલોનો પ્રતિભાવ આપતાં કે, ભલે અનુમોદન રદબાતલ હોય, તેમ છતાં તેને પડકારવું આવશ્યક છે અને જ્યાં સુધી તેને પડકારવામાં ન આવે તથા તે અંગે રદબાતલ હોવાનું જાહેર ન થાય ત્યાં સુધી તે અમલમાં રહેશે, શ્રી ત્રિવેદીએ રજૂ કર્યું છે કે તેમના મુજબ સામાવાળા નં. ૨ને ઉપરોક્ત દલીલ ઉઠાવવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં, કારણ કે તે કાયદાની પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવાના આશયથી કરવામાં આવી છે.

૧૨.૩૦ વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે, વાસ્તવમાં સામાવાળા નં.૨ દ્વારા તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર પદ પરથી સેવામાંથી દૂર કરવાની / હટાવવાની જે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હતી, તેને બોર્ડ દ્વારા તેના તા. ૯/૪/૨૦૦૫ના પરિપત્ર ઠરાવ દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી અને તેથી, તા. ૯/૪/૨૦૦૫ના રોજ તથા તે પછી, જ્યારે અરજદારને ડિરેક્ટર પદ પરથી સેવામાંથી દૂર કરવાની / હટાવવાની બાબતમાં સામાવાળા નં.૨ની કાર્યવાહી અસ્તિત્વમાં જ નહોતી, ત્યારે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના

રોજ યોજાઈ હોવાનું કહેવાતી બેઠકમાં બોર્ડ દ્વારા બહાલી આપવા જેવું કશું જ બાકી રહેતું નહોતું અને અન્યથા પણ, જે કૃત્ય શરૂઆતથી જ શૂન્ય અને અમાન્ય હોય તેને બહાલી આપી શકાય નહિ અને તેથી, જ્યારે કથિત બહાલીનું કૃત્ય અસ્તિત્વહીન છે, ત્યારે તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫ની ઉક્ત બેઠક કલ્પિત ધોરણે અસ્તિત્વમાં હતી એવું માન્ય રાખવામાં આવે તોય, સામાવાળાને તેના પર આધાર રાખવાની મંજૂરી આપવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી, કારણ કે તે કાયદાની પ્રક્રિયાને બાજુએ મૂકી ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી કાર્યવાહીનું સતત પાલન કરવા સમાન ઠરે છે.

૧૨.૩૧ તેમણે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૨૫૫૨ માં અહેવાલિત માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો પર પણ આધાર રાખ્યો છે, જેના પરિચ્છેદ ૨૧ નીચે મુજબ છે;—

“૨૧. આ રીતે, “રદબાતલ અને રદ કરી શકાય તેવી” એવા પ્રયોગો અસંખ્ય પ્રસંગોએ વિચારવિમર્શનો વિષય રહ્યા છે, દ્વારા

અદાલતો. “રદબાતલ” અભિવ્યક્તિના અનેક પાસાઓ છે. રદબાતલ કૃત્યો, વ્યવહારો, હુકમનામાંઓના એક પ્રકાર એવા હોય છે કે જે સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિનાના હોય છે, આરંભથી જ રદબાતલ હોય છે અને તેમને ટાળવા માટે કોઈ જાહેરખબર જરૂરી નથી; કાયદો તેમની કોઈ નોંધ લેતો નથી અને અનુષંગિક કાર્યવાહી અથવા અન્યથા તેમાં અવગણના કરી શકાય છે. રદબાતલ

કૃત્યનો બીજો પ્રકાર, ઉદાહરણ તરીકે, એવો હોઈ શકે કે નાબાલિક વિરુદ્ધ તેના આગામી મિત્ર દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ વિના કરવામાં આવેલ વ્યવહાર. એવો વ્યવહાર સમગ્ર વિશ્વ સામે માન્ય વ્યવહાર છે. જ્યાં સુધી નાબાલિકનો પ્રશ્ન છે, જો તે તેને ટાળવાનો નિર્ણય કરે અને યોગ્ય કાર્યવાહીની શરૂઆત લઈને તેને ટાળવામાં સફળ થાય, તો તે વ્યવહાર આરંભથી જ રદબાતલ બની જાય છે. રદબાતલ કૃત્યનો બીજો એક પ્રકાર એવો હોઈ શકે કે જે રદબાતલ ન હોય, પરંતુ તેને ટાળવા માટે જાહેરખબર કરવી આવશ્યક બને. રદનીય કૃત્ય તે છે જે ટાળવામાં ન આવે ત્યાં સુધી માન્ય કૃત્ય ગણાય; ઉદાહરણ તરીકે, જો કોઈ દસ્તાવેજ કપટપૂર્ણ અને/અથવા ખોટો તથા બનાવટી હોવાનું જાહેર કરવા માટે દાવો દાખલ કરવામાં આવે, તો તે રદનીય છે, કારણ કે દેખાતી પરિસ્થિતિ જ વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ માનવામાં આવે છે અને જે પક્ષ તેનો વિરોધ કરે છે તેને તે સાબિત કરવાની ફરજ પડે છે. જો તે સાબિત થાય કે દસ્તાવેજ ખોટો અને બનાવટી છે અને તે બાબતની જાહેરખબર આપવામાં આવે, તો વ્યવહાર આરંભથી જ રદબાતલ બની જાય છે. એવો પણ રદનીય વ્યવહાર હોઈ શકે છે જેને રદ કરવો આવશ્યક હોય, અને તે એવો રદ કરવામાં આવે તે તારીખથી જ રદ થાય છે, તે પહેલાંની કોઈ તારીખથી નહીં. જ્યાં એવા કિસ્સાઓમાં દસ્તાવેજની કાનૂની અસર તેને રદ કર્યા વિના દૂર કરી શકાતી નથી, ત્યાં તેને રદબાતલ ગણાવી શકાય નહીં, પરંતુ સ્પષ્ટપણે તે રદનીય ગણાશે.”

અતેથે, વર્તમાન અરજી મંજૂર કરવામાં આવે અને વર્તમાન અરજીમાં અરજ કરવામાં આવેલ રાહત મંજૂર કરવામાં આવે તેવી વિનંતી કરવામાં આવે છે.

૧૩.સામાવાળા નં.૧ – આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી નાણાવટીએ, સામાવાળા નં.૧ આઈ.આર.એમ.એ. વિરુદ્ધની અરજી જાળવાપાત્ર નથી તે અંગેની પોતાની દલીલના સમર્થનમાં નીચે દર્શાવેલ ચુકાદાઓ ઉપર આધાર રાખ્યો છે;–

[૧] પ્રાગા ટ્રસ્ટ કોર્પ્સ.વિ. શ્રી સી.એ. ઇમેન્યુઅલ અને અન્ય, અહેવાલિત ૧૯૬૯ (૧) એસ.સી.સી. ૫૮૫

(પરા ૬,૭,૮ અને ૯) [૨] અનાદિ મુક્ત સંસ્કૃત શ્રી મુક્તાજી વંદાસ સ્વામી સુવર્ણ જયંતિ મહોત્સવ સ્મારક ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિ. વી.આર. રુદાણી અને અન્ય, અહેવાલિત ૧૯૮૯(૨) એસ.સી.સી. ૬૯૧ માં.

[૩] સેટલમેન્ટ્સના નિયામક, એપી વિ. એમઆર અપ્પા રાવ, જેનો અહેવાલ ૨૦૦૨ (૪) એસસીસી ૬૩૮ માં પ્રકાશિત થયેલ છે.

[૪] યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. એસબી પોરા અને અન્ય, ૨૦૦૪ (૨) એસસીસી ૧૫૦ માં અહેવાલિત (ફરો ૧૨, ૧૩, ૨૦ થી ૨૩, ૩૩, ૫૨ અને ૫૩).

[૫] ફેડરલ બેંક લિમિટેડ વિ. સુગર થોમસ અને અન્ય, ૨૦૦૩ (૧૦) એસ.સી.સી. ૭૩૩ માં અહેવાલિત.

[૬] આઈ.આઈ.એમ. વિ. ઉમાકાંત શ્રીવાસ્તવ, જે ૨૦૦૨ (૧) જી.એલ.એચ. ૩૩૦ માં અહેવાલિત છે.

[૭] વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વર્ક્સ યુનિયન અને અન્ય એક, ૨૦૦૧ (૧) એસ.સી.સી. ૨૯૮ માં અહેવાલિત.

[૮] જી. બાસી રેક્રી વગેરે વિ. ઇન્ટરનેશનલ કોપ્સ રિસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ અને અન્ય એક, અહેવાલિત ૨૦૦૩ (૨) જે.ટી. (એસ.સી.) ૧૮૦ માં ( ફકરા ૨૫ થી ૨૮ ).

[૯] ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય વિ. એમ.પી. શાહ

ધાર્મિક પરોપકારી ટ્રસ્ટ, ૧૯૯૪ (૩) એસ.સી.સી. ૫૫૨ (ફકરો ૨૨).

[૧૦] મિસ્સેલેબ્રસ મજૂર સભા વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, અહેવાલિત ૧૯૯૨ (૨) જી.એલ.આર. ૧૦૬૫ માં (ફકરા ૧૨ અને ૧૩).

[૧૧] કુમારી રેજિના વિ. સેન્ટ એલોયસિયસ હાયર એલિમેન્ટરી સ્કૂલ અને અન્ય એક, અહેવાલિત ૧૯૭૨ (૪) એસ.સી.સી. ૧૮૮ (ફકરો ૨૩ અને ૨૩).

[૧૨]કોનાસીમા કો.ઓપ. સેન્ટ્રલ બેંક લિ. વિ. એન. સીતારામા રાજુ, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ આંધ્ર પ્રદેશ ૧૭૧ (પરા ૫૧) માં અહેવાલિત.

[૧૩] ધ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ રૂરલ મેનેજમેન્ટ અને અન્ય વિ. પ્રો. કે. પ્રતાપ રેડ્ડી અને અન્ય, જે એલ.પી.એ. નં. ૬૦૮ /૨૦૦૫ ના પાના ૨૭ માં અહેવાલિત છે.

કુલચિન્દર સિંહ વિ. હરદયાલ સિંહ, [૧૪] ૧૯૭૬ એસસી ૨૨૧૬ માં અહેવાલિત.

૧૩.૧ શ્રી નાણાવટીએ પ્રગા ટૂલ્સ કોર્પન. (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલ અવલોકન પર આધાર મૂક્યો છે, જે નીચે મુજબ છે;—

અતએવ, મંડેમસ જારી કરવા માટેની પૂર્વશરત એ છે કે જેની વિરુદ્ધ તે માંગવામાં આવે છે તેના દ્વારા કાનૂની ફરજનું પાલન કરાવવા અંગે કોઈ વ્યક્તિ પાસે તે માટેનો કાનૂની અધિકાર હોવો જોઈએ. મંડેમસનો હુકમ, સ્વરૂપે, કોઈ વ્યક્તિ, નિગમ અથવા નીચલા અધિકરણને આપવામાં આવેલ એવો હુકમ છે, જે તેને અથવા તેમને તેમાં નિર્દિષ્ટ કોઈ નિશ્ચિત કાર્ય કરવા ફરજ પાડે છે, જે તેના અથવા તેમના પદ સાથે સંબંધિત હોય અને જાહેર ફરજના સ્વભાવનું હોય. તેમ છતાં, જેના પર કાયદેસરની ફરજ લાદવામાં આવી હોય તે વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારી જાહેર અધિકારી અથવા સત્તાવાર સંસ્થા જ હોવી આવશ્યક નથી. ઉદાહરણ તરીકે, મંડેમસ કોઈ સંસ્થાના અધિકારી વિરુદ્ધ પણ જારી થઈ શકે છે જેથી તેને તે કાયદાની શરતોનું પાલન કરવા બાધ્ય બનાવવામાં આવે જેના હેઠળ

અથવા જેના દ્વારા તે સંસ્થા રચાયેલ અથવા સંચાલિત થાય છે, તેમજ કંપનીઓ અથવા નિગમો વિરુદ્ધ પણ જારી થઈ શકે છે જેથી તેઓ પોતાના ઉપક્રમોને અધિકૃત કરનાર કાયદાઓ દ્વારા તેમના પર મૂકવામાં આવેલી ફરજોનું પાલન કરે. જાહેર જવાબદારીઓનું નિર્વહણ કરવા માટે કાયદા દ્વારા રચાયેલ કંપની વિરુદ્ધ પણ મંડેમસ જારી થઈ શકે.

કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલ અને કોઈપણ અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત ન થયેલ તેમજ આવા અધિનિયમ હેઠળ નિભાવવાની કોઈ જાહેર ફરજો અને જવાબદારીઓ ન ધરાવતી કંપની વિરુદ્ધ, તેના અને તેના કામદારો વચ્ચે મૂળતઃ ખાનગી સ્વરૂપ ધરાવતા કરાર અંગે, રિટ કાર્યવાહીમાં કોઈ ઘોષણા જાહેર કરી શકાય નહીં. તેથી, હાઈકોર્ટે ઉક્ત ઘોષણા મંજૂર કરવામાં ભૂલ કરી હતી.

૧૩.૨ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના અનાદિ મુક્તા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આવેલા ચુકાદાનો વિચાર કરતાં, શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે તે એવો કેસ હતો જેમાં ગુજરાત યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્ન શૈક્ષણિક સંસ્થા ચલાવતી એક જાહેર ટ્રસ્ટે કર્મચારીઓની સેવાઓ સમાપ્ત કરીને કોલેજ બંધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને તમામ સંલગ્ન કોલેજો માટે ગુજરાત યુનિવર્સિટીએ જારી કરેલ નિર્દેશો મુજબ ચૂકવવાનાં અંતિમ લાભો ચૂકવ્યા નહોતાં. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે સેવાની સમાપ્તિ સામે કોઈ પડકાર ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો. અને માંગવામાં આવેલ રાહત યુનિવર્સિટીના ઠરાવ અને નિર્દેશો મુજબ અંતિમ લાભોની ચુકવણી માટે

હતી અને ઉપરોક્ત તથ્યોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજાની જાળવણીશક્તિનો મુદ્દો તપાસ્યો હતો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે જાળવણીશક્તિના મુદ્દે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે વૈશ્ય ડિગ્રી (ઉપરોક્ત) અને દીપકકુમાર બિસ્વાહ (ઉપરોક્ત) ના કેસોમાં આવેલ ચુકાદાની નોંધ લઈને, ફરો ૧૪ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે;

પરંતુ અહીંના તથ્યો સર્વથા ભિન્ન છે અને, તેથી, અમારે એટલું દૂર જવાની જરૂર નથી. કરારાત્મક સેવાની વિશિષ્ટ અમલવારી માટે કોઈ વિનંતી કરવામાં આવી નથી. સામાવાળાઓ એમ જાહેર કરવાની માગણી કરતા નથી કે તેઓને સેવામાં ચાલુ રાખવામાં આવે. તેઓને ફરીથી કોલેજમાં મૂકવા માટે પરમાદેશ માંગવામાં આવ્યો નથી. તેઓ માત્ર તેમને ચૂકવવાપાત્ર અંતિમ લાભો અને વેતનના બાકી જથ્થાની જ માંગ કરી રહ્યા છે. પ્રશ્ન એ છે કે શું ટ્રસ્ટને પરમાદેશના લેખ દ્વારા ચુકવણી કરવા માટે બાધ્ય કરી શકાય?

૧૩.૩ શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે જ્યાં સુધી સેવા સમાપ્તિ સામે પડકાર કરતી અરજીનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અરજીની ગ્રાહ્યતા વિરુદ્ધ સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અરજીમાં વપરાયેલા “પ્રાધિકરણ અને ગ્રાહ્યતા” શબ્દપ્રયોગનું અર્થઘટન કરતાં માનનીય સર્વોચ્ચ

અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે “બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી કોઈપણ એવા અન્ય વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા વિરુદ્ધ થઈ શકે છે, જે જાહેર ફરજ બજાવતી હોય.” શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું કે ફરજનું નિર્ધારણ અસરગ્રસ્ત પક્ષ પ્રત્યે કોઈ વ્યક્તિ અથવા પ્રાધિકરણ પર આવેલી હકારાત્મક બાધ્યતા અથવા ફરજના પ્રકાશમાં થવું જોઈએ અને ફરજ કયા સાધનથી લાદવામાં આવી છે તે ગૌણ છે; જો હકારાત્મક બાધ્યતા અસ્તિત્વમાં હોય, તો પરમાદેશ નકારવામાં આવી શકતો નથી. “જાહેર ફરજ” જો કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવી ન હોય, પરંતુ ચાર્ટર, સામાન્ય કાયદો, પ્રથા અથવા કરાર દ્વારા લાદવામાં આવી હોય, તો તેવી જાહેર ફરજના પાલન માટે અરજી થઈ શકે. આથી, શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, જે વ્યક્તિ સામે અરજી દ્વારા પાલનની માગણી કરવામાં આવે છે તેની ઉપર આવેલી જાહેર ફરજના અમલીકરણ માટે, અને એવી જાહેર ફરજના પાલનની માગણી કરવાનો અધિકાર ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી ગ્રાહ્ય છે; અને હાલના કેસમાં અરજદારે પોતાની અંદર કરારજન્ય અધિકારથી ભિન્ન એવો કોઈ કાનૂની અધિકાર તથા તેને સેવામાં ચાલુ રાખવાની આઈ.આર.એમ.એ.ની અનુરૂપ જાહેર ફરજ સ્થાપિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

૧૩.૪ સેટલમેન્ટ એપી (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા માનનીય ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે રાહત માગનાર પક્ષકારોએ એ સ્થાપિત કરવું આવશ્યક છે કે તેની પાસે કાનૂની હક છે, જેનો ભંગ તે વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે જેના વિરુદ્ધ રાહત

માગવામાં આવે છે, અને આવી વ્યક્તિ ઉપર જાહેર ફરજ નિહિત છે, જેના પાલનની માંગ અરજદાર દ્વારા કરવામાં આવે છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે આ પૂર્વશરતો છે અને આવી જાહેર ફરજ એવી હોવી જોઈએ કે જે બંધારણ, કાયદા, સામાન્ય કાયદા અથવા કાયદાની શક્તિ ધરાવતા નિયમો કે આદેશો દ્વારા લાદવામાં આવી હોય. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એસબી વોરા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉક્ત કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે જ્યાં જાહેર કાયદાનો તત્વ સંકળાયેલો ન હોય ત્યાં અદાલત પોતાનો અધિકારક્ષેત્ર ઉપયોગમાં લેશે નહીં અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ જાહેર કાયદાકીય ઉપચાર અમલમાં મુકાવી શકાય તે માટે સત્તાધિકારીની કાર્યવાહી જાહેર કાયદાના ક્ષેત્રમાં આવતી હોવી આવશ્યક છે.

૧૩.૫ ફેડરલ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે ખાનગી સંસ્થા અથવા વ્યક્તિ ઉપર રીટ અધિકારક્ષેત્ર માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડી શકે, જ્યારે “એવી સંસ્થા” અથવા સંઘને કાયદાકીય ફરજો અથવા જાહેર સ્વરૂપની એવી ફરજોનું પાલન

કરાવવા માટે તેને સકારાત્મક બાંહેધરી સોંપવામાં આવી હોય અને તે અમલમાં મુકાવવું આવશ્યક બને. શ્રી નાનાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત પ્રકરણમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ફેડરલ બેંક દ્વારા તેના કર્મચારીઓની સેવા સમાપ્તિ સામે પડકારતી અરજી નામંજૂર કરી હતી અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે આવી અરજી જાળવાપાત્ર નથી.

૧૩.૬ શ્રી નાનાવટીએ આ અદાલતના આઈ.આઈ.એમ. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આપેલ ચુકાદા પર પણ આધાર રાખ્યો છે, જેમાં આ માનનીય અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે આઈ.આઈ.એમ. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં “રાજ્ય” નથી અને તેથી અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ જાળવાપાત્ર નથી.

૧૩.૭ ઉક્ત ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી નાનાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે એવું ઠરાવ્યું છે કે જ્યારે પ્રશ્ન કોઈ સ્ટાફ સભ્યની સેવા શરતો અંગેનો હોય અથવા કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ લેવાયેલા વ્યક્તિગત પગલાં અંગેનો હોય, ત્યારે તેને સંપૂર્ણપણે ખાનગી સ્વરૂપનો વિષય કહી શકાય અને વ્યવસ્થાપન, શિક્ષણ, તાલીમ અને સંશોધનના ક્ષેત્રમાં આઈ.આઈ.એમ. કોઈ જાહેર કાર્ય કરતી નથી અથવા કોઈ જાહેર ફરજ બજાવતી નથી.

૧૩.૮ વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યા મુજબ, કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૫૬ હેઠળ સ્થાપિત થયેલ કંપની વિરુદ્ધ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી જાળવાપાત્ર નથી. ઉક્ત ચુકાદા પર આધાર રાખીને તેમણે રજૂ કર્યું છે કે, જેમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે તેમ, ઉક્ત કંપનીના કાર્યનું સ્વરૂપ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન થવા બાબતે કંપનીની પાત્રતા નક્કી કરવા માટે મહત્વનો પરિબળ છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે ઉક્ત નિર્ણયમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અનાદી મુક્તા (ઉપરોક્ત) ના મામલાના નિર્ણયનો વિચાર કર્યો છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે અનાદી મુક્તા કેસમાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ, જાહેર ફરજ નિભાવવાના હેતુસર જાહેર કાર્ય બજાવતી સત્તા અથવા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ જાળવાપાત્ર ગણવામાં આવી હતી અને તે કેસમાં જેમ ઠરાવવામાં આવ્યું તેમ કંપની સિગારેટના ઉત્પાદન અને વેચાણના કારોબારમાં સંકળાયેલી હતી, જેમાં કોઈ જાહેર કાર્ય સંકળાયેલું નથી. તે પ્રવૃત્તિની અનુસંગિક બાબત તરીકે, જ્યારે સંસ્થામાં રૂપો કરતાં વધુ કામદારો હોય ત્યારે અધિનિયમની કલમ ૪૬ હેઠળ કેન્ટીન સ્થાપવાની ફરજ હતી અને તે કામદારોને વધુ સારી સુવિધા પૂરી પાડવા સંબંધી સેવા શરત છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે

કે આવી ફરજ જાહેર ફરજ ગણાશે નહીં, કારણ કે તે સામાન્ય જનતા પ્રત્યે નહીં પરંતુ કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના જૂથ પ્રત્યે બાકી હોય છે. જો ઉક્ત સેવા શરતનો ભંગ થાય, તો તે રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન બને એવી કોઈ જાહેર ફરજ બાકી હોવા બરાબર ગણાશે નહીં.

૧૩.૯ શ્રી નાણાવટી એ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના જે. બસી રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) કેસના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે, જેમાં વિચારાધીન પ્રશ્ન આઈસીઆરઆઈએસએટી “એક બિન-નફાકારક સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર” દ્વારા સેવા સમાપ્તિ પડકારતી અરજીની જળવાઈ શકવાની બાબત સંબંધિત હતો, જેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે રિટ અરજી દ્વારા અમલમાં મૂકી શકાય તેવી જાહેર સંસ્થા રચાવવા માટે ફરજ લાદવામાં આવેલી હોવી જોઈએ, અને “સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ ધરવામાં આવેલી” નહીં. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, ઉક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી ત્યારે જ ટકે છે જ્યારે અરજદાર એ સ્થાપિત કરે કે તેના અથવા તેણીના અધિકાર અથવા કોઈ કાનૂની અધિકારનું ઉલ્લંઘન થયું છે. શ્રી નાણાવટીના જણાવ્યા મુજબ, વધુમાં એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે સ્વૈચ્છિક રીતે હાથ ધરવામાં આવેલી સેવા જાહેર ફરજ કહી શકાય નહીં અને

આઈસીઆરઆઈએસએટીની મુખ્ય પ્રવૃત્તિ કૃષિ ક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણપણે કામચલાઉ ધોરણે સંશોધન અને તાલીમ કાર્યક્રમ ચલાવવાની છે.

૧૩.૧૦ વર્તમાન અરજામાં આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે પસાર કરેલા વચગાળાના હુકમમાંથી ઉદ્ભવેલ એલ.પી.એ. નં.૬૦૮ /૨૦૦૫ માં આ માનનીય અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા ચુકાદા અને હુકમ પર આધાર રાખીને, રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમ રદ કરતાં સ્પષ્ટ રીતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે આઈ.આર.એમ.એ. અને અત્રેના અરજદાર વચ્ચેનો સેવાકરાર, જે સ્વરૂપે બિન-કાયદેસર જોગવાઈ આધારિત છે, તેનો અમલ કરાવી શકાય તેમ નથી.

૧૩.૧૧ કુલચિન્દર સિંહ (સુપ્રા) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને એ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જે રીતે નિર્ધારિત કર્યું છે તે મુજબ, કરારના અમલીકરણ માટે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળનો ઉપાય ઉપલબ્ધ નથી. ઉપરોક્ત ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી નાણાવટીએ રજૂ કર્યું છે કે, ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો લાગુ કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે, આઈ.આર.એમ.એ. સુધીના પ્રશ્નમાં, તે ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્રે સંશોધન અને શિક્ષણ પ્રદાન કરવાની પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલ છે અને તેની પ્રવૃત્તિઓ સ્વૈચ્છિક

રીતે હાથ ધરવામાં આવી છે; તે તેના પર રાજ્ય સરકાર અથવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા, અથવા કોઈ વૈધાનિક કાયદા કે સામાન્ય કાયદા હેઠળ, અથવા આઈ.આર.એમ.એ. સિવાયની કોઈ અન્ય સંસ્થા દ્વારા લાદવામાં આવેલી નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે માત્ર એટલા માટે કે સામાન્ય જનતા તેની પ્રવૃત્તિઓનો લાભ લે છે, તે જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્ય બની જતું નથી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે વર્તમાન અરજામાં અરજદારે સેવા સમાપ્તિ પડકારી છે અને તેની સેવા કરારાધીન છે તથા તેની શરતો કરારમાં નિર્ધારિત છે, અને અરજદારને સેવામાં ચાલુ રાખવાનો કોઈ કાયદેસર હક નથી; તેથી, આવા કરારની સમાપ્તિ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની ન્યાયિક સમીક્ષા માટે વિષય બની શકતી નથી.

૧૩.૧૨ શ્રી. નાણાવટીએ આંધ્ર પ્રદેશ વડી અદાલતના કોના સીમા કો.ઓપ. સેન્ટ્રલ બેંક લિ. વિ. એન.સી થારામા રાજુ, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એ.પી. ૧૭૧ (ફકરો ૫૧) માં અહેવાલિત કેસના ચુકાદા પર પણ ભારે આધાર મૂક્યો છે અને રજૂ કર્યું છે કે, જેમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે તેમ, મેન્ડેમસ અને અન્ય રિટો જાહેર કાનૂનની ઉપચારાત્મક રાહતો છે અને ખાનગી કાનૂની હકોના અમલીકરણ માટે તે ઉપલબ્ધ નથી.

૧૩.૧૩ વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલ માટે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજી જાળવાપાત્ર નથી તે અંગે પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, શ્રી નાણાવટીએ નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે;—

[૧] એ.આઈ.આર. ૧૯૭૧ એસ.સી. ૧૮૨૮ ઇન્ડિયન એરલાઇન્સ કોર્પ્સ.

[૨] ૧૯૭૨(૧) એસ.સી.સી. ૬૨૩ — શ્રી વિદ્યા રામ મિશ્રા વિ. મેનેજિંગ કમિટી, જય નારાયણ કોલેજ.

[૩] (૧૯૭૩) ૧ એસ.સી.સી. ૪૦૯ — સિરસી મ્યુનિસિપાલિટી વિ. સેસેલિયા કોર્મ ફ્રાન્સિસ ટેલિસ.

[૪] (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૫૮ : એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૮૮૮ વૈશ ડિગ્રી કોલેજ.

[૫] એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૧૦૭૩ આર્ય વિદ્યાસભા, કાશી વિ. કે.કે. શ્રીવાસ્તવ.

[૬] એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૧૨૨ — સુશ્રી જે. તિવારી વિ. સુશ્રી જવાલા દેવે વિદ્યામંદિર અને અન્ય.

[૭] ૧૯૮૪ લેબ.આઈ.સી. ૧૫૯૧ (અલાહાબાદ) — અગ્રવાલ દિગંબર જૈન સમિતિ, આગ્રા વિ. બદ્રીપ્રસાદ.

[૮] ૧૯૮૭ ૨ એસ.સી.સી. ૨૫૨ = એ.આઈ.આર. ૧૯૮૭ એસ.સી. ૧૪૨૨-દીપક કુમાર બિસ્વાસ વિ. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન્સ અને અન્ય.

[૯] ૧૯૮૯ સપ્લિમેન્ટ (૨) એસ.સી.સી. ૭૩૨ – કાયસ્થ પાઠશાળા, અલાહાબાદ અને અન્ય વિ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ અને અન્ય એક.

[૧૦] ૧૯૯૧ વોલ.૩ એસ.સી.સી. ૫૪ – નંદગંજ સિહોરી શુગર કો. લિ. રાય બરેલી અને અન્ય એક વિ. બદ્રીનાથ દિક્ષિત અને અન્ય.

[૧૧] ૧૯૯૫ સપ્લ. (૨) એસ.સી.સી. ૪૯૫ = જે.ટી. ૧૯૯૫ (૩) એસ.સી. ૧૧૯ ઇન્ટેગ્રેટેડ રુરલ ડેવલપમેન્ટ એજન્સી વિ. રામ પ્યારે પાંડે.

[૧૨] (૨૦૦૧) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૧ – શિવ કુમાર તિવારી વિ. જગત નારાયણ રાય.

[૧૩] (૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૧૭૨ – પર્લલાઈટ લાઈનર્સ પ્રા. લિ. વિ. મનોરમા સિરસી.

[૧૪] (૧૯૯૭) ૧૧ એસ.સી.સી. ૪૭૧ – હિન્દુ કોલેજ વિ. સાધુરામ સૈની.

[૧૫] એ.આઈ.આર. ૧૯૬૮ એસ.સી. ૨૯૨ – ડૉ. બૂલ ચંદ વિ. ચાન્સેલર, કુરુક્ષેત્ર યુનિવર્સિટી.

[૧૬] ૧૯૬૭ (૮) જી.એલ.આર. ૧૬૭ – દયાલાલ બાપાલાલ વિ. પાટણ મ્યુનિસિપાલિટી.

૧૩.૧૪ શ્રી નાણાવટીએ મુખ્યત્વે વૈશ્ય ડિગ્રી કોલેજ (સુપ્રા) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે. ઉક્ત ચુકાદાના ફક્ત ૧૪, ૩૧ અને ૩૨ નીચે મુજબ છે:

“૧૪. તેથી, કઈ પરિસ્થિતિઓમાં કોઈ સંસ્થા કાયદેસર સંસ્થા તરીકે ગણાવી શકાય તે અંગે આ અદાલતે આપેલા નિર્ણયોનો દૃષ્ટિકોણ રાખતા, માત્ર એટલા કારણે કે કાર્યકારી સમિતિ વિશ્વવિદ્યાલય સાથે સંલગ્ન હતી અથવા યુનિવર્સિટી અધિનિયમની જોગવાઈઓ કે તેના હેઠળ બનાવાયેલા અધિનિયમો દ્વારા નિયંત્રિત હતી, તેને કાયદેસર સંસ્થા ગણાવી શકાય એમ અલ્લાબાદ હાઈકોર્ટે જે દૃષ્ટિકોણ અપનાવ્યો હતો, તે સાથે અમે સહમત થઈ શકતા નથી. અનુરૂપ રીતે, અમે ઠરાવીએ છીએ કે આ મુદ્દે અલ્લાબાદ વડી અદાલતની પૂર્ણપીઠનો નિર્ણય કાયદાકીય રીતે ભૂલભર્યો છે અને તેને અતિક્રમિત કરવો જોઈએ.” “૩૧. હું પહેલા પ્રશ્નના પ્રથમ ભાગને હાથ ધરું છું. આ ભાગ અંગે પક્ષકારોમાં કોઈ વિવાદ

ન હતો કે પ્રથમ સામાવાળાની સેવા સમાપ્ત કરતાં સમયે અપીલકર્તાએ વિધાન  
 ૩૦ ની આવશ્યકતાઓનું પાલન કર્યું નહોતું. વિવાદ માત્ર એટલા પ્રશ્ન સુધી  
 મર્યાદિત હતો કે વિધાન ૩૦ ની આવશ્યકતાઓના ભંગ સાથે કરવામાં આવેલ  
 સેવા સમાપ્તિએ તે સેવા સમાપ્તિ રદબાતલ અને અમાન્ય બની જાય છે કે નહીં,  
 જેથી પ્રથમ સામાવાળાને તે હજી પણ સેવામાં ચાલુ છે એવી જાહેરખબર  
 મેળવવાનો હક મળે, કે પછી તે માત્ર કરારભંગ ગણાય છે અને તેથી ફક્ત  
 હર્જાનાની માંગ જ ઉભી થાય. નિર્ધારિત કેસો તરફ વળતા પહેલાં, હું આ પ્રશ્નને  
 પ્રથમ સિદ્ધાંતના આધારે તપાસું છું. નોકરીદાતા અને કર્મચારી વચ્ચેના સંબંધનું  
 મૂલ્યાંકન કરતાં વખતે બે જુદા પ્રકારના કેસો ઊભા થઈ શકે છે. એ સંબંધ કરાર  
 દ્વારા નિયંત્રિત હોઈ શકે અથવા કાયદા કે કાયદેસર નિયમાવલીઓ દ્વારા  
 નિયંત્રિત હોઈ શકે. જ્યારે તે કરાર દ્વારા નિયંત્રિત હોય, ત્યારે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે  
 કે કરારના કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો રોજગારના કરાર પર લાગુ પડે છે કે  
 રોજગારના કરારને સંચાલિત કરતો કાયદો અલગ અને સ્વતંત્ર પ્રકારના નિયમોનું  
 તંત્ર છે. ત્યારે નિર્ણાયક પ્રશ્ન એ થાય છે કે નોકરીદાતાએ રોજગારના કરારનો  
 ઇનકાર કર્યો હોય તો તેનો શું પરિણામ થાય. જો નોકરીદાતા પોતાના કર્મચારીને  
 બરતરફ કરીને રોજગારના કરારનો ઇનકાર કરે, તો શું કર્મચારી આવી બરતરફીને  
 કરાર સમાપ્ત કરનારી ગણવાનો ઇનકાર કરી શકે અને કરાર હજી યથાવત્ છે એમ  
 માન્ય રાખી શકે? કરારના કાયદાના સામાન્ય સિદ્ધાંતો મુજબ આ પ્રશ્નનો જવાબ  
 એવો જણાય છે કે એવો ઇનકાર સ્વીકારવામાં ન આવે ત્યાં સુધી અસરકારક

બનતો નથી; અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ખોટા ઇનકારનો સામનો કરનાર કરારપક્ષકાર એવો ઇનકાર સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરી શકે અને પોતાના કરારગત બાંહેધરો ચાલુ છે એમ માન્ય રાખી શકે. પરંતુ શું આ નિયમ રોજગારના કરારના અયોગ્ય ઇનકારને લાગુ પડે છે? નિર્ણયોનો પ્રવાહ એવો જણાય છે કે તે લાગુ પડતો નથી. સામાન્ય રીતે સ્વીકારાયેલું લાગે છે કે નોકરીદાતા દ્વારા રોજગારના કરારનો અયોગ્ય ઇનકાર રોજગારને અસરકારક રીતે સમાપ્ત કરી દે છે; સમાપ્તિ અયોગ્ય હોવાથી કર્મચારીને હર્જાના માંગવાનો હક મળે છે, પરંતુ કર્મચારી એવો ઇનકાર સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરીને રોજગારનો કરાર ચાલુ છે એમ માન્ય રાખી શકતો નથી. કરારના કાયદાના સામાન્ય નિયમમાંથી થયેલા આ અપવાદ પાછળનું સિદ્ધાંત શું છે? કારણ એવું જણાય છે કે રોજગારનો કરાર સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ અમલ માટે પાત્ર હોતો નથી. જો તેનો વિશિષ્ટ અમલ કરાવી શકાય તેમ ન હોય, તો એવો દાવો કરવો નિષ્ફળ છે કે સ્વીકારવામાં ન આવેલો ઇનકાર બિનઅસરકારક છે અને પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર હજી ચથાવત્ છે. તેથી, આવી સ્થિતિમાં કાયદો વધુ વાસ્તવિક દૃષ્ટિકોણ અપનાવે છે અને એવું માને છે કે ઇનકાર કરારને અસરકારક રીતે સમાપ્ત કરી દે છે અને કર્મચારી ફક્ત કરારના અયોગ્ય ભંગ બદલ હર્જાના જ માંગે શકે. હવે રોજગારનો કરાર વિશિષ્ટ રીતે અમલમાં મુકાતો નથી, કારણ કે સામાન્ય રીતે તે વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર હોય છે અને સ્પેસિફિક રિલીફ અધિનિયમ, ૧૮૭૭ ની કલમ ૨૧ ની ઉપકલમ (બી) ના પ્રથમ દૃષ્ટાંતમાં દર્શાવ્યા મુજબ વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર વિશિષ્ટ રીતે

અમલમાં મુકાવી શકાય તેમ નથી. હકીકતમાં, આ દષ્ટાંત હવે નવા સ્પેસિફિક રિલીફ અધિનિયમ, ૧૯૬૩ માં કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે અને આવા લોપનો શું પરિણામ થાય તેવો મુદ્દો કોઈક દિવસે આ અદાલત દ્વારા વિચારણા માગી શકે. પરંતુ હાલના કેસના હેતુ માટે, હું એ અનુમાન પરથી આગળ વધું છું કે નવા અધિનિયમ હેઠળ પણ કાયદાની સ્થિતિ એ જ છે અને તે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના વિશિષ્ટ અમલને અનુમોદન આપતો નથી. હવે આ સિદ્ધાંત પાછળનું કારણ શું છે? તે ફાય, એલ.જે. ના પ્રખ્યાત અવતરણમાં દર્શાવાયું છે. ડી ફ્રાન્સેસ્કો વિ. બાર્નમ (૧૯૮૯૦) ૪૫ ચી ડી ૪૩૦ : ૬૦ એલજે ચી ૬૩ : ૬ ટીએલઆર ૪૬૩) માં તેમણે જણાવ્યું હતું : મારા પોતાના ભાગ માટે, હું એવા નિર્ણયોનો વિસ્તાર કરવા માટે અત્યંત અનિચ્છુક રહીશ, જેઓનો પ્રભાવ એ છે કે જે વ્યક્તિઓ પરસ્પર સતત વ્યક્તિગત સંબંધો જાળવી રાખવા ઇચ્છતી નથી, તેમને એ વ્યક્તિગત સંબંધો ચાલુ રાખવા મજબૂર કરવામાં આવે. મને દઢ છાપ અને દઢ ભાવના છે કે આવા કેસોમાં વિશિષ્ટ અમલનો નિયમ વિસ્તૃત કરવો ન્યાયસંગતતા માટે હિતાવહ નથી. મને લાગે છે કે અદાલતોને સાવચેત રહેવું જોઈએ, જેથી તેઓ સેવાકરારોને ગુલામીના કરારોમાં રૂપાંતરિત ન કરી બેસે; અને તેથી, મારા પોતાના મત મુજબ, હું વિશિષ્ટ અમલ અને મનાઈદુકમના સિદ્ધાંતનો એવો વિસ્તાર કરવાની વિરુદ્ધ વૃત્તિ રાખીશ. આ તર્કસંગત આધાર સ્પષ્ટપણે ફક્ત ત્યાં જ લાગુ પડી શકે છે જ્યાં રોજગારનો કરાર વ્યક્તિગત સંબંધો ધરાવતો વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર હોય. આધુનિક વિશાળ પાયાની

ઉદ્યોગવ્યવસ્થા અને ઉદ્યોગસંસ્થાઓ અથવા કાયદેસર સંસ્થાઓ કે જાહેર સત્તાધિકારીઓમાં, જ્યાં નિષ્પક્ષ અને વ્યવસાયિક વ્યવસ્થાપન હોય છે, ત્યાં રોજગારની શરતો માટે તેની પ્રાસંગિકતા ખૂબ ઓછી છે. આવા કેસોમાં રોજગારના કરારને, અપવાદરૂપ પરિસ્થિતિઓ સિવાય, વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર ગણવો મુશ્કેલ છે. જ્યાં રોજગારનો કરાર વ્યક્તિગત સ્વભાવના સંબંધને આવરી લેતો ન હોય, ત્યાં આવા પ્રકારના કેસોમાં વિશિષ્ટ અમલનો ઇનકાર કરવો જોઈએ તેવું કોઈ કારણ નથી. નોંધવું જોઈએ કે સેવા કરારને વ્યક્તિગત, અહસ્તાંતરણીય, અમલાતીત વગેરે ગણાવતી આ બધી સિદ્ધાંતો તે કાળમાં વિકસેલી હતી જ્યારે સેવા કરાર હજી પણ નાની વર્કશોપ કે વેપાર અથવા ધંધાના માલિક અને તેના નોકર વચ્ચેનો “વ્યક્તિગત સંબંધ” ગણાતો હતો. હવે પરિસ્થિતિઓમાં ભારે ફેરફાર આવ્યો છે અને બદલાતી સમાજવ્યવસ્થાની જરૂરિયાતોને અનુરૂપ આ સિદ્ધાંતોને સમાયોજિત અને નવી રીતે ઘડવાની જરૂર છે. અગાઉની પેઢીની સામાજિક વાસ્તવિકતાઓને અનુરૂપ અને આપણાથી ઘણું દૂર રહેલી આ સિદ્ધાંતોને અમે હઠપૂર્વક જળવાઈ રાખી શકીશું નહિ. કાયદાને આ કાળબાહ્ય સિદ્ધાંતોથી મુક્ત કરીને તેને “સમયની અનુભૂત આવશ્યકતાઓ” સાથે સુસંગત બનાવવો જોઈએ. નોંધનીય છે કે ફ્રાંચના સ્પેસિફિક પરફોર્મન્સ વિષયક પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં, સેવાકરારો “જ્યાં અમલ કરાવેલું પાલન, અપરિપાલન કરતાં વધુ ખરાબ બને” એવા ઉપશીર્ષક હેઠળના નાના સમૂહમાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. આપણે પોતાને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ : કોના માટે તે વધુ ખરાબ બનશે

અને કોના માટે વધુ સારું બનશે? આપણા જેવા દેશમાં, જ્યાં મોટા પ્રમાણમાં લોકો બેરોજગાર છે અને રોજગાર મેળવવો અત્યંત મુશ્કેલ છે, ત્યાં સેવામાંથી દૂર કરાયેલા કર્મચારીને દીર્ઘ સમય સુધી જીવનનિર્વાહના સાધનો વિના રહેવું પડી શકે. એક કે બે મહિનાના વેતન જેટલો હર્જનો તેને માટે અતિ નબળું સાંત્વન બનશે; તે તેની બરતરફી પછીના બેરોજગારીના સમયગાળા દરમિયાન તેના નિર્વાહ માટે સંપૂર્ણપણે અપર્યાપ્ત રહેશે. સેવા સમાપ્તિના અયોગ્ય કૃત્ય માટે હર્જનાની જોગવાઈ તે સમયમાં પૂરતી હતી જ્યારે કર્મચારીને, તેને અપાયેલ યોગ્ય નોટિસના સમયગાળા દરમિયાન, કોઈ ખાસ મુશ્કેલી વગર બીજી નોકરી મળી શકતી હતી. પરંતુ આપણા દેશમાં પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓમાં, હર્જનો પુનઃસ્થાપનાનો નબળો વિકલ્પ છે; તે પરિસ્થિતિને જે પ્રતિસાદ જરૂરી છે તેનાથી ઘણી ઓછી રાહત આપે છે. આવા કેસમાં વિશિષ્ટ અમલનો ઇનકાર કરીને કર્મચારીને પુનઃસ્થાપનાથી વંચિત રાખવું એ તેને નોકરીદાતાની કૃપા પર છોડવા સમાન છે; તે સંપત્તિની શક્તિને કાયદાકીય માન્યતા આપશે, કારણ કે તે નોકરીદાતાને કર્મચારીને હર્જનો ચૂકવીને બહાર કાઢી મૂકવાનો હક સ્વીકારશે, એવો હર્જનો જેને નોકરીદાતા સહેલાઈથી વેડફી શકે, પરંતુ જે કર્મચારી માટે કોઈ વાસ્તવિક વળતરરૂપ નહીં બને. એથી, આ આવશ્યક છે અને હું સૂચવવાનો સાહસ કરું છું કે, વ્યક્તિગત સેવાના કરારનો વિશિષ્ટ રીતે અમલ કરાવી શકાય નહીં એવા સિદ્ધાંતની મર્યાદાઓની અંદર રહીને, એવો દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો સંપૂર્ણપણે સંભવ છે કે કાયદેસર સંસ્થા અથવા જાહેર સત્તા હેઠળની નોકરીના

કિસ્સામાં, જ્યાં સામાન્ય રીતે વ્યક્તિગત સંબંધનો તત્વ હોતો નથી, ત્યાં કર્મચારી કાયદેસર સંસ્થા અથવા જાહેર સત્તા દ્વારા નોકરીના કરારના અસ્વીકારને સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરી શકે અને આ આધાર પર પુનઃસ્થાપનની માંગ કરી શકે કે એવો અસ્વીકાર અસરહીન છે અને કરાર ચાલુ છે. હકીકતમાં, મેકલેલેન્ડ વિ. નોર્ધર્ન આયર્લેન્ડ જનરલ હેલ્થ સર્વિસ બોર્ડ (૧૯૫૭) ૧ ડબલ્યુએલઆર ૫૯૪ : (૧૯૫૭) ૨ ઓલ ઈઆર ૧૨૯) ના કેસમાં પણ આવું જ થયું હતું. આ કેસમાં વાદીની કરારસંબંધી સ્થિતિ મૂળભૂત રીતે માલિક અને નોકર જેવી જ હતી; એકમાત્ર વિશેષ શરત એટલી હતી કે તેની જગ્યાની જાહેરાત “કાયમી અને પેન્શનપાત્ર” તરીકે કરવામાં આવી હતી અને તેમાં ચોક્કસ કારણો, જેમ કે ગંભીર કદર્યવર્તન અને અકાર્યક્ષમતા, દર્શાવવામાં આવ્યા હતા, જેઓના આધારે તેને સેવામુક્ત કરી શકાય. સામાવાળા બોર્ડે તેની નિમણૂક પછી એવો નિયમ બનાવ્યો કે મહિલા કર્મચારીને લગ્ન બાદ રાજીનામું આપવું પડશે અને કારણ કે વાદીએ લગ્ન કર્યા હતા, તેથી સામાવાળાએ, તેમની દૃષ્ટિએ યોગ્ય ગણાતી નોટિસ આપી, તેની સેવા સમાપ્ત કરી. વાદીએ દલીલ કરી કે સામાવાળા બોર્ડને તેની સેવા સમાપ્ત કરવાનો અધિકાર નહોતો અને એવો જાહેરનામું માગ્યો કે કથિત સેવા સમાપ્તિ રદબાતલ અને અમાન્ય છે તથા તે સેવામાં યથાવત્ ચાલુ છે. હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે ઠરાવ્યું કે વાદીની સેવા કયા યોગ્ય કારણોસર સામાવાળા બોર્ડ સમાપ્ત કરી શકે તે બાબતમાં કરાર પૂર્ણ અને સર્વસમાવેશક હતો અને કારણ કે સ્વીકાર્ય રીતે એમાંથી એકપણ કારણ અસ્તિત્વમાં નહોતું, તેથી

સામાવાળા બોર્ડ દ્વારા અરજદારની સેવા સમાપ્તિ રદબાતલ હતી અને વાદી સામાવાળા બોર્ડની સેવામાં સતત રહી. આ માલિક અને નોકર વચ્ચેના શુદ્ધ કરારનો કેસ હતો, છતાં હાઉસ ઓફ લોડ્સે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો કે સામાવાળા બોર્ડ દ્વારા વાદીની નોકરી સમાપ્ત કરવાની કાર્યવાહી, જેને વાદીએ સ્વીકારી નહોતી, અસરહીન હતી અને વાદી એ જાહેરનામું મેળવવા હકદાર હતી કે તે સેવામાં સતત છે. તેથી એવું માનવું સંભવ હોવું જોઈએ કે જો કાયદેસર સંસ્થા અથવા જાહેર સત્તા કરારજન્ય બાધ્યતાના ભંગમાં કોઈ કર્મચારીની સેવા સમાપ્ત કરે, તો કર્મચારી એવી સેવા સમાપ્તિની અસરને અવગણી શકે અને એવો જાહેરનામું માંગી શકે કે તેની સેવા ચાલુ છે. પરંતુ આ કંઈક નવું અને પરંપરાવિરુદ્ધ આધાર બને, જેને અત્યાર સુધી આ અદાલતના કોઈપણ નિર્ણય દ્વારા માન્યતા આપવામાં આવી નથી; વધુમાં, હકીકતોના આધારે મને એવું પણ લાગતું નથી કે આ એવો યોગ્ય કેસ છે જેમાં આ સિદ્ધાંતનો વાસ્તવમાં અમલ થઈ શકે, અને તેથી હું આ મુદ્દે અંતિમ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાનો પ્રસ્તાવ કરતો નથી.”

૩૨. કેસોની બીજી શ્રેણી તે છે જેમાં નિયોજક અને કર્મચારી વચ્ચેનો સંબંધ કાયદા અથવા અધિનસ્ત વિધાન દ્વારા શાસિત હોય છે, અને જ્યાં એવી સ્થિતિ હોય ત્યાં સેવા સમાપ્તિ, જે અસ્વીકાર સમાન જ બાબત છે, નિશ્ચિત

પરિસ્થિતિમાં રદબાતલ અને અમાન્ય હોઈ શકે છે અને તેવી સ્થિતિમાં તેનો કરારનો અંત લાવવાનો પ્રભાવ થતો નથી અને કર્મચારીને તેની સેવા ચાલુ હોવાની જાહેરખબર મેળવવાનો હક રહે છે. વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર વિશિષ્ટ રીતે અમલમાં મૂકાવી શકાય નહીં એવો સિદ્ધાંત કર્મચારીના માર્ગમાં અવરોધરૂપ બનતો નથી, કારણ કે સેવા સમાપ્તિ રદબાતલ અને અમાન્ય હોવાથી, કાનૂનની નજરે સર્વથા અસ્વીકાર જ ન હોવાથી, રોજગારીના કરારના વિશિષ્ટ પાલનના અમલીકરણનો કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. આવા કેસમાં કર્મચારી જે દાવો કરતો હોય છે તે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલીકરણનો નહીં પરંતુ નિયોજકે કરેલા કૃત્યની કાયદેસરની અમાન્યતાની જાહેરખબરનો હોય છે. એવો કેસ પ્રિવી કાઉન્સિલની ન્યાયિક સમિતિએ હાઈ કમિશનર ફોર ઇન્ડિયા વિ. આઈ.એમ. લાલ (૭૧૫ એ ૨૨૫ : એ.આઈ.આર. ૧૯૪૮ પી.સી. ૧૨૧) માં નક્કી કરેલા કેસ સમાન પ્રકારનો ગણાય, જેના આવશ્યક લક્ષણનું આ અદાલતે ડૉ. એસ.બી. દત્ત વિ. યુનિવર્સિટી ઓફ દિલ્હી (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૧૦૫૦ : ૧૯૫૯ એસ.સી.આર. ૧૨૩૬) માં આ શબ્દોમાં યોગ્ય અને સંક્ષિપ્ત વર્ણન કર્યું હતું: તે વ્યક્તિગત સેવાના કરાર પર આધારિત કેસ નહોતો..... જાહેરખબરે વ્યક્તિગત સેવાના કરારનો અમલ કરાવ્યો નહોતો, પરંતુ તે આ આધાર પર આગળ વધેલી હતી કે બરતરફી માત્ર કાયદાની શરતો મુજબ જ અમલમાં મૂકી શકાય અને કારણ કે તેમ કરવામાં આવ્યું નહોતું, તેથી તે રદબાતલ હતી, જેના પરિણામે સામાવાળા સેવામાં યથાવત્ રહ્યો હતો. આ

કેસમાં ન્યાયિક સમિતિએ જે કર્ચુ તે માત્ર એક કૃત્યની કાયદેસરની અમાન્યતાની જાહેરખબર આપવાની કાર્યવાહી હતી, જે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલીકરણથી સંપૂર્ણપણે ભિન્ન બાબત છે. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યાં સેવા સમાપ્તિ કાયદેસર સંસ્થાની સત્તાની બહાર હોય, તે માટે કે કાયદેસર સંસ્થાને રોજગારી સમાપ્ત કરવાની સત્તા જ ન હોય અથવા કારણ કે સેવા સમાપ્તિ કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલ ફરજિયાત બાધ્યતાના ભંગમાં કરવામાં આવી હોય, અને કાયદો નિર્ધારિત કરતો હોય કે સેવા સમાપ્તિ માત્ર નિશ્ચિત રીતથી જ કરવામાં આવે અને બીજી કોઈ રીતે નહીં, ત્યારે એવી સેવા સમાપ્તિ રદબાતલ ગણાય અને કર્મચારીને તેને અવગણવાનો તથા પોતે હજી સેવામાં જ હોવાનું માની લેવાની માંગ કરવાનો અધિકાર રહે. લાઈફ ઇન્શ્યોરન્સ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. સુનિલ કુમાર મુખર્જી (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૮૪૭) : (૧૯૬૪) ૫ એસ.સી.આર. ૫૨૮) માં એવો જ કેસ હતો, જ્યાં લાઈફ ઇન્શ્યોરન્સ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૧(જી) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકારે પસાર કરેલા હુકમની કલમો ૧૦(એ) અને ૧૦(બી) ના ભંગમાં કરાયેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ, તે કાયદેસર હુકમની કલમો ૧૦(એ) અને ૧૦(બી) મુજબ અમલમાં મૂકાયો ન હોવાનું આધારે રદબાતલ અને અમાન્ય ગણવામાં આવ્યો હતો. તેવી જ રીતે મફતલાલ બારોટ વિ. ડિવિઝનલ કન્ટ્રોલર, સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટ, મહેસાણા (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૧૩૬૪ ; (૧૯૬૬) ૩ એસ.સી.આર. ૪૦ : (૧૯૬૬) ૧ એલ.એલ.જે. ૪૩૭) માં આ અદાલતે અરજદાર વિરુદ્ધ રોડ

ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૫૪ હેઠળ બનાવાયેલા નિયમનના અનુસૂચિ “એ” ની કલમ ૪(બી) ના ઉદ્દંધનમાં કરાયેલ સેવા સમાપ્તિનો હુકમ કાનૂનમાં દુષિત ગણાવ્યો હતો અને પ્રમાણપત્રલેખ જારી કરીને તેને રદ કર્યો હતો. આ સિદ્ધાંતને આ અદાલતે એસ.આર. તેવારી વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડ, આગ્રા (ઉપરોક્ત) માં પણ મંજૂરી આપી હતી, જોકે ત્યાં તથ્યોના આધાર પર એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કર્મચારીની બરતરફી યોગ્ય અને ન્યાયસંગત હતી. તે કેસમાં આ અદાલત તરફથી બોલતાં શાહ, ન્યાયમૂર્તિ એ આ સિદ્ધાંતને માન્ય રાખ્યો હતો અને તેને સામાન્ય નિયમના ત્રીજા અપવાદ તરીકે નીચેના શબ્દોમાં ગણાવ્યો હતો; સામાન્ય કાયદા હેઠળ અદાલત સામાન્ય રીતે નિયોજકને એવો કર્મચારી સેવા પર યથાવત્ રાખવા માટે બાધ્ય કરતી નથી જેને રોજગાર આપવાની તેની હવે ઈચ્છા ન હોય. પરંતુ આ નિયમ અમુક સુપ્રસિદ્ધ અપવાદોના આધિન છે. યોગ્ય કેસમાં અદાલતો માટે એ જાહેર કરવું ખુબું છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧ ના ઉદ્દંધનમાં જેને સેવાથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો હોય એવો જાહેર સેવક હજી સેવામાં જ યથાવત્ રહે છે, ભલે આવું કરતાં રાજ્યને વાસ્તવમાં એવા સેવકને રોજગાર આપવાનું ચાલુ રાખવા માટે બાધ્ય થવું પડે જેને રોજગાર આપવાની તેની ઈચ્છા ન હોય. તેવી જ રીતે, શ્રમ કાયદા હેઠળ એવો કામદાર જેને રોજગાર આપવાની નિયોજકની ઈચ્છા ન હોય તેને રોજગાર આપવાનો બાધ્ય હુકમ કરવાની શ્રમ અને ઔદ્યોગિક ન્યાયાધિકરણોની અધિકારિતા માન્ય રાખવામાં આવી છે. અદાલતોને કાયદેસર સંસ્થાના કૃત્યને

અમાન્ય જાહેર કરવાની સત્તા પણ સોંપવામાં આવી છે, જો તે કૃત્ય કરતાં સંસ્થાએ કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી ફરજિયાત બાધ્યતાનો ભંગ કર્યો હોય, ભલે એવી જાહેરખબર આપવાથી સંસ્થાને એવું કંઈક કરવા માટે બાધ્ય થવું પડે જે કરવાની તેની ઈચ્છા ન હોય. કાયદાનો આ પ્રસ્તાવ આ અદાલતે યુ.પી. સ્ટેટ વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશન વિ. સી.કે. ત્યાગી ના કેસ (ઉપરોક્ત) માં ફરી પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો, જ્યાં ડૉ. દત્તના કેસ (ઉપરોક્ત) અને એસ.આર. તેવારી (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ કર્યા પછી વૈદિયાલિંગમ, ન્યાયમૂર્તિ એ નોંધ્યું હતું; [એસ.સી.સી. પૃ. ૮૫૦, પરિષેદ ૨૩]. ઉપર ઉલ્લેખિત આ અદાલતના બે ચુકાદાઓમાંથી કાનૂની સ્થિતિ એ છે કે વ્યક્તિગત સેવાના કરારનું અમલીકરણ કરાવતી જાહેરખબર સામાન્ય રીતે આપવામાં આવતી નથી. પરંતુ આ નિયમના અમુક સુપ્રસિદ્ધ અપવાદો છે અને તે આ મુજબ છે : યોગ્ય કેસોમાં આવી જાહેરખબર આપવી, સંબંધે (૧) એવો જાહેર સેવક, જેને અનુચ્છેદ ૩૧૧ ના ઉદ્વંધનમાં સેવાથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો હોય. (૨) પુનર્નિયુક્તિ અધિકરણો (૩) કાયદેસર સંસ્થા, જ્યારે તેણે કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી ફરજિયાત બાધ્યતાના ભંગમાં કાર્ય કર્યું હોય. કાનૂન અંગેનું આ નિવેદન આ અદાલતે ઈન્ડિયન એરલાઇન્સ કોર્પોરેશન વિ. સુખદેવ રાય (ઉપરોક્ત) અને બેંક ઓફ બરોડા વિ. જીવન લાલ મેહરોત્રા (ઉપરોક્ત) માં ફરીથી પુષ્ટિ કર્યું હતું.

૧૩.૧૫ શ્રી. નાણાવટીએ નિયુક્તિ કરવાની સત્તામાં સામાન્ય રીતે નિયુક્તિનું નિર્ધારણ કરવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થતો હોય છે, તે અંગે પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે:—[૧] યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. ગુરબક્ષ સિંહ અને અન્ય એક, અહેવાલિત ૧૯૭૫ (૩) એસ.સી.સી. ૬૩૮ (પાનું ૯). [૨] ડૉ. બૂલ ચંદ વિ. ચાન્સેલર, કુરુક્ષેત્ર યુનિવર્સિટી, અહેવાલિત ૧૯૬૮ એસ.સી. ૩૯૨.

૧૩.૧૬ સામાવાળા નં.૨ના અધ્યક્ષ દ્વારા અનુસંગી સુધારણા કરવાની કાર્યવાહી અંગે, શ્રી નાણાવટીએ નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે; [૧] ૧૯૭૪ (૨) એસ.સી.સી. ૫૪૩ — શ્રી પરમેશ્વરી પ્રસાદ ગુપ્તા વિ. ભારત સંઘ. [૨] ૨૦૦૩ (૪) એસ.સી.સી. ૨૩૯ — રાજસ્થાન માટેની ન્યાયિક વડી અદાલત વિ. પીપી સિંહ. [૩] ૨૦૦૧ (૮) એસ.સી.સી. ૧૭૯ પંજાબ યુનિવર્સિટી વિ. વી.એન. ત્રિપાઠી અને અન્ય (૧૯૮૯ ૩ એસ.સી.સી. ૧૩૨ માં અહેવાલિત મરાઠવાડા યુનિવર્સિટીનો કેસ ભિન્ન ઠરાવવામાં આવ્યો) [૪] ૧૯૮૯ (૩) એસ.સી.સી. ૧૩૨ — મરાઠવાડા યુનિવર્સિટી વિ. સેશરાવ બલવંતરાવ ચવાણ.

૧૩.૧૭ સામાવાળા નં. ૨ – ચેરમેન વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ શ્રી શેલાતે સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટની જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને કલમ ૨, ૨.૩૦, ૩, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૭૯ અને ૮૦ પર આધાર રાખ્યો છે અને આ અદાલત સમક્ષ સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટની સમગ્ર યોજના રજૂ કરી છે. સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન એક્ટની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ પર આધાર રાખીને શ્રી શેલાતે રજૂઆત કરી છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમો એગ્રીમેન્ટના આર્ટિકલ્સના સ્વરૂપના છે અને કાયદામાં તેમની કોઈ વૈધાનિક શક્તિ નથી. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે કંપનીના એગ્રીમેન્ટના આર્ટિકલ્સના સ્વરૂપના નિયમોને કોઈ વૈધાનિક શક્તિ નથી અને તે કરારના વિષય સાથે સંબંધિત છે અને સભ્યો વચ્ચેના કરારના વિષય તરીકે તેમનું વર્તન કરવાનું રહે છે.

૧૩.૧૮ શ્રી શેલાતે કો-ઓપ. સેન્ટ્રલ બેંક લિ. વિ. એડલ. ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ટ્રિબ્યુનલ, એ.પી., એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. રજૂ માં અહેવાલિત કેસના ચુકાદા પર, વિશેષ કરીને પરિણેદ ૧૦ પર, આધાર મૂક્યો છે. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે ઉક્ત નિર્ણયમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત સહકારી મંડળીના ઉપનિયમો અંગે વિચારણા કરતી હતી અને તેમણે આગળ રજૂ કર્યું છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જે રીતે ઠરાવ્યું છે તે મુજબ, સહકારી મંડળીમાં

સભ્યપદ માત્ર સભ્યો વચ્ચે એવો કરારાત્મક સંબંધ જ ઊભો કરી શકે છે જે નિયમોના વિષયરૂપ બને, અને મંડળી દ્વારા ઘડાયેલા નિયમો મંડળીના આંતરિક વહીવટ માટેના નિયમો છે તથા તેમને કોઈ કાયદેસર બળ નથી અને તે નિયમોમાંથી કોઈ અમલમાં મૂકી શકાય એવો અધિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી.

૧૩.૧૯ શ્રી શેલાટે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ૨૦૦૫ (જ) જે.ટી. ૩૩૭ માં અહેવાલિત તાજેતરના ચુકાદા પર પણ આધાર મૂક્યો છે. તેમણે મહાદેવ-રાવ ગુલાબ-રાવ ભૂઈદાર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં બોમ્બે વડી અદાલતના ૧૯૯૬ (૨) બોમ્બે સિવિલ રિપોર્ટ ૯૬ માં અહેવાલિત ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો છે.

૧૩.૨૦ ઉક્ત ચુકાદાઓ પર આધાર રાખીને, શ્રી શેલાટે રજૂ કર્યું છે કે ઉક્ત નિયમો અને વિનિયમો અરજદારને સંબંધિત હોય ત્યાં સુધી કોઈ અમલપાત્ર હકોનું સ્ત્રોત પૂરું પાડતા નથી અને અરજદાર કરારના આધારે તે નિયમોથી શાસિત છે, જેનાથી કાયદાની અદાલત દ્વારા રક્ષણ પાત્ર એવા કાનૂની હકો પ્રાપ્ત થતા નથી.

૧૩.૨૧ ૧૯૯૬ (૨) બોમ્બે સિવિલ રિપોર્ટ ૯૬માં અહેવાલિત માનનીય બોમ્બે વડી અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી શેલાટે રજૂ કર્યું છે કે ઉક્ત પ્રકરણમાં સંકળાયેલ પ્રશ્ન એવી શૈક્ષણિક સંસ્થા અંગે હતો, જે બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ તેમજ સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ હતી, જેમાં કવો વોરન્ટોનો રિટ માંગવામાં આવ્યો હતો અને પ્રશ્ન એ હતો કે ઉક્ત શૈક્ષણિક સંસ્થાના ચેરમેન જાહેર પદ ધારણ કરતા હતા કે નહીં. શ્રી શેલાટે રજૂ કર્યું છે કે બોમ્બે હાઈકોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે તે જાહેર સ્વરૂપની સત્તા નથી. શ્રી શેલાટે રજૂ કર્યું છે કે જ્યાં સુધી એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. અધિનિયમ, યુ.જી.સી. અધિનિયમ અને મેડિકલ કાઉન્સિલ ઓફ ઇન્ડિયા સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી આ સંસ્થાઓ ઉચ્ચ શિક્ષણનો ધોરણ જાળવે છે. શ્રી શેલાટ મુજબ માત્ર એટલા માટે કે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.એ અભ્યાસક્રમને મંજૂરી આપી છે, તેથી તેને રાજ્ય અથવા જાહેર સત્તાધિકારીનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થતું નથી.

૧૩.૨૨ અરજીની ગ્રાહ્યતા અને જાહેર ફરજ સંબંધિત તેમની દલીલ અંગે, શ્રી શેલાટે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે;—[૧] એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૨૫૭૩ — કેરળ સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડ અને અન્ય વિ. કુરિયન ઇ. કલાથિલ અને અન્ય. [૨] એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૧૫૯૮ — ડિરેક્ટર ઓફ સેટલમેન્ટ્સ, એ.પી. અને અન્ય વિ. એમ.આર. અપ્પારાવ અને અન્ય.

[૩] ૨૦૦૪(૯) એસ.સી.સી. ૭૮૬ – એન.ટી.સી. લિમિટેડ વિ. હરિબોક્સ સ્વાલરામ. [૪] ૨૦૦૫ (જે.ટી.) ખંડ ૨ પાનું ૮. – ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિમિટેડ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય.

૧૩.૨૩ શ્રી. શેલતે એમ/એસ. ઝી ટેલિફિલ્મ્સના ચુકાદાના ફક્ત ૩૧ પર પણ આધાર રાખ્યો છે, જે નીચે મુજબ છે;—

“૩૧. જે હોય તે હોય, એનો ઇનકાર કરી શકાય તેમ નથી કે બોર્ડ ભારતીય ક્રિકેટ ટીમની પસંદગી, ખેલાડીઓ તથા ક્રિકેટના રમતમાં સંકળાયેલા અન્ય લોકોની પ્રવૃત્તિઓ પર નિયંત્રણ રાખવા જેવી કેટલીક ફરજો બજાવે છે. આ પ્રવૃત્તિઓને જાહેર ફરજો અથવા રાજ્ય કાર્યોને સમકક્ષ ગણાવી શકાય અને જો કોઈ સંવિધાનિક અથવા કાયદેસરની ફરજનો ભંગ થયો હોય અથવા અન્ય નાગરિકોના હકોનું ઉલ્લંઘન થયું હોય, તો પીડિત પક્ષકારને અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની અરજી દ્વારા રાહત મળવી શક્ય ન પણ હોય. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે આવા હકના ઉલ્લંઘન કરનારને માત્ર એટલા માટે સહેલાઈથી છૂટ મળી જાય કે તે અથવા તે સંસ્થા રાજ્ય નથી. ભારતીય ન્યાયશાસ્ત્ર હેઠળ નાગરિકના હકના ભંગ માટે હંમેશા યોગ્ય ઉપચાર ઉપલબ્ધ રહે છે. અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળનો ઉપચાર ઉપલબ્ધ ન હોય, તો પણ પીડિત પક્ષકાર હંમેશા કાનૂનની સામાન્ય

પ્રક્રિયા હેઠળ અથવા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દ્વારા ઉપચાર માંગી શકે છે, જે અનુચ્છેદ ૩૨ કરતાં ઘણો વિશાળ છે.

૧૩.૨૪ ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી શેલાતે રજૂ કર્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે જેમ ધારણ કર્યું છે તેમ, નાગરિકના અધિકારના ભંગ માટે અથવા અન્ય નાગરિકોના બંધારણીય કે કાયદેસર બાધ્યતા અથવા અધિકારના ભંગ માટે પીડિત પક્ષકારને ઉપાય ઉપલબ્ધ હોઈ શકે. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે ઉપરોક્ત ચુકાદો પુનરોચ્ચાર કરે છે કે જો કોઈ ખાનગી સંસ્થા જાહેર કાર્ય બજાવે, તો કોઈપણ બંધારણીય બાધ્યતા, કાયદેસર બાધ્યતા અથવા કોઈપણ અધિકારના ભંગની સ્થિતિમાં પીડિત વ્યક્તિને કાયદા હેઠળ ઉપાય પ્રાપ્ત થાય છે. એમ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે અરજદાર પ્રત્યે જાહેર સ્વરૂપની કોઈ હકારાત્મક બાધ્યતા અસ્તિત્વમાં નથી અને તે એવો દાવો કરી શકતો નથી કે તેની પ્રત્યે કોઈ જાહેર ફરજનો ભંગ થયો છે અથવા કરારજન્ય બાધ્યતા સિવાય તેની પ્રત્યે કોઈ હકારાત્મક બાધ્યતા છે.

૧૩.૨૫ શ્રી શેલાતે આ અદાલતના ટાટા કેમિકલ્સ લિ. વિ. કૈલાશ સી. અધ્વર્યુ કેસમાં આપેલા ચુકાદા પર, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ (ગુજરાત) ૨૬૫ માં

અહેવાલિત છે, વધુ વિશેષરૂપે પરિચ્છેદ ૪ પર આધાર મૂક્યો છે, જે નીચે મુજબ વાંચે છે;—

૪. હવે આ પ્રકારના માલિક અને નોકર વચ્ચેના કરારના સમાપન સંબંધિત મામલાઓમાં, કરારજન્ય બાધ્યતાના ભંગ અને કાયદાકીય બાધ્યતાના ભંગ વચ્ચે ભેદ કરવો જરૂરી છે. આ ભેદ સિદ્ધાંતનો છે અને તમામ કરારો અંગે સામાન્ય રીતે લાગુ પડે છે. પરંતુ માલિક અને નોકર વચ્ચેનાં કરારો પર તેના લાગુકરણમાં તેને વિશેષ મહત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે આ અંતિમ વર્ગના કેસોમાં જ તેની અવગણના અને લાગુકરણનો પ્રસંગ વધુ પડતો ઊભો થાય છે. જો અહીં કરારના એક પક્ષકાર દ્વારા કરારજન્ય બાધ્યતાનો ભંગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો બીજા પક્ષકારને સામાન્ય રીતે બે ઉપાયો ઉપલબ્ધ રહે છે. તે કરાર ભંગાયેલો છે એમ માની હાનિપૂર્તિ માટે દાવો કરી શકે, અથવા તે કરારજન્ય બાધ્યતાના ત્યાગને કરારને મુક્ત કરનાર ભંગ તરીકે સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરીને અને કરારને પાલન માટે જારી રાખીને, જો વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમ હેઠળ પરવાનગીપાત્ર હોય તો, કરારના વિશિષ્ટ અમલીકરણ માટે દાવો કરી શકે. જો કરાર માલિક અને નોકરનો કરાર હોય, તો આ છેલ્લો ઉપાય સ્પષ્ટ રીતે ઉપલબ્ધ ન રહે, કારણ કે વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમની કલમ ૨૧(બી) હેઠળ વ્યક્તિગત સેવાના કરારનું વિશિષ્ટ અમલીકરણ થઈ શકતું નથી અને ઉપલબ્ધ એકમાત્ર

ઉપાય હાનિપૂર્તિના સ્વરૂપનો ઉપાય જ રહે. બીજી તરફ, જ્યાં કાયદા દ્વારા એવી બાધ્યતા લાદવામાં આવી હોય કે કરારનો અંત માત્ર કાયદામાં નિર્ધારિત રીતે જ લાવી શકાય, ત્યાં સુધી કે કરારનો અંત લાવવા ઈચ્છનાર પક્ષકાર કાયદામાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન ન કરે, ત્યાં સુધી કરારનો કોઈ માન્ય અથવા અસરકારક અંત લાવવામાં આવી શકતો નથી. આવા કેસમાં, જો કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોય, તો કરારનો કોઈ માન્ય અને અસરકારક અંત ગણાશે નહીં. કરારનો અંત લાવવાની કાર્યવાહી કાયદાકીય બાધ્યતાનો ભંગ કરતી હોવાથી રદબાતલ અને શૂન્ય રહેશે અને તેથી કરાર પક્ષકારો વચ્ચે ચાલુ જ રહેશે. જ્યારે પીડિત પક્ષકાર દ્વારા આ દલીલ સાથે દાવો દાખલ થાય કે કરારનો અંત લાવવામાં આવવો રદબાતલ છે, કારણ કે તે કાયદા દ્વારા આવશ્યક ઠરાવેલ રીતથી કરવામાં આવ્યો નથી, ત્યારે પીડિત પક્ષકાર દ્વારા માગવામાં આવતી રાહત કરારના વિશિષ્ટ પાલનની રાહત નહીં હોય, પરંતુ સમાપનની કાર્યવાહીની કાયદાકીય અમાન્યતા અંગેની જાહેરખબર મેળવવાનો અધિકાર હશે. કારણ કે કરારજન્ય બાધ્યતાનો ભંગ થયો જ નથી, તેથી કરારભંગ બદલ હાનિપૂર્તિ માંગવાનો અથવા કરારના વિશિષ્ટ પાલનનો અમલ કરાવવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. કરારનું વિશિષ્ટ પાલન તો ત્યારે જ જરૂરી બને, જ્યારે કોઈ કરારજન્ય બાધ્યતાનો અમલ કરાવવાનો પ્રશ્ન હોય, અને તે પણ ત્યારે જ જરૂરી બને જ્યારે કરારજન્ય બાધ્યતા ભંગાયેલી હોય; પરંતુ જ્યાં ફરિયાદ કોઈ કરારજન્ય બાધ્યતાના ભંગ અંગે નથી, પરંતુ માત્ર તે કાયદાકીય બાધ્યતાના

ભંગ અંગે છે, જેના પાલન પર જ કરારનો અંત લાવી શકાય છે, ત્યાં કરારના વિશિષ્ટ અમલીકરણની માગ કરવાનો કોઈ પ્રસંગ કે આવશ્યકતા રહેતી નથી; પરંતુ પીડિત પક્ષકારને જે દાવો કરવો જરૂરી બને તે એવો હશે કે કરારનો અંત રદબાતલ અને શૂન્ય છે અને કરાર પક્ષકારો વચ્ચે અસ્તિત્વમાં યથાવત્ ચાલુ છે. આ સિદ્ધાંતને માલિક અને નોકર વચ્ચેના એવા કરાર પર લાગુ કરીએ, જેને માલિક દ્વારા એવી કાયદાકીય બાધ્યતાનો ભંગ કરીને સમાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ થાય છે, જે જાહેર કરે છે કે કરારનો અંત નિર્ધારિત રીતે સિવાય લાવવામાં આવી શકતો નથી, તો પીડિત નોકર દ્વારા માગી શકાય તેવી રાહત એવી જાહેરખબર હશે કે તેની બરતરફી રદબાતલ અને શૂન્ય છે અને તે માલિકની સેવામાં યથાવત્ ચાલુ છે. આવા કેસમાં, વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમની કલમ ૨૧(બી) લાગુ પડશે નહીં અને તે કલમમાં સમાવાયેલ પ્રતિબંધ આકર્ષિત થશે નહીં...

૧૩.૨૬ શ્રી શેલતે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ભગવતી દ્વારા વૈશ ડિગ્રી કોલેજના કેસમાં આપવામાં આવેલ નિર્ણય પર જે આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે તે બાબતે, શ્રી શેલતના કહેવા મુજબ ઉક્ત કેસમાં માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીનો નિર્ણય અસહમત મત છે અને તેથી, અરજદારને તેના પર આધાર રાખવો યોગ્ય નથી.

૧૩.૨૭ નોકરીના કરાર સંબંધિત બાબતમાં અદાલતે કરારનું પાલન કરાવવા માટે હુકમ આપવો ન જોઈએ, એવી પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં શ્રી શેલાતે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે;—[૧]એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૮૮૮ –વૈશ કોલેજ, શામલીની એક્ઝિક્યુટિવ કમિટી વિ. લક્ષ્મી નારાયણ તથા અન્ય. [૨]એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ એસ.સી. ૧૦૭૩ –આર્ય વિધાસભા વિ. કૃષ્ણ કુમાર શ્રીવાસ્તવ. [૩]એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ એસ.સી. ૧૨૨ – સુશ્રી જે. તિવારી વિ. સુશ્રી જવાલા દેવી વિધામંદિર. [૪]એ.આઈ.આર. ૧૯૮૯ એસ.સી. ૧૬૦૭ –શ્રી અનાદિ મુક્ત સદગુરુ શ્રી મુક્તાજી પંદાજીસ્વામી સુવર્ણ જયંતિ મહોત્સવ સ્મારક ટ્રસ્ટ તથા અન્ય વિ. વી.આર. રુદાણી તથા અન્ય. [૫]એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૧૫૨૫ – નંદગંજ સિહોરી શુગર કંપની લિમિટેડ વિ. બક્ષીનાથ દીક્ષિત તથા અન્ય. [૬]એ.આઈ.આર. ૧૯૯૫ એસ.સી. ૧૩૬૮ – બેંક ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. રેસ શિપિંગ એન્ડ ટ્રાન્સપોર્ટ કો. [૭](૨૦૦૧) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૧ – શિવકુમાર તિવારી વિ. જગત નારાયણ રાય. [૮](૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૧૭૨ – પર્લાઈટ લાઈન્સ પ્રા. લિ. વિ. મનોરમા સિરસી.

૧૩.૨૮ વેલુમુરી વંકટા શિવપ્રસાદ (મૃત) કાનૂની પ્રતિનિધિ મારફતે વિ. કોઠારી વેંકટેશ્વરલુ (મૃત) કાનૂની પ્રતિનિધિ મારફતે અને અન્ય, અહેવાલિત ૨૦૦૦

(૨) એસ.સી.સી. ૧૩૯ અને [૨] સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય વિ. ગુરદેવ સિંહ અને અશોક કુમાર, અહેવાલિત ૧૯૯૨ એસ.સી. ૧૧૧, ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના માનનીય ચુકાદા પર આધાર રાખીને, શ્રી શેલાટે રજૂ કર્યું છે કે અરજદારે સેવા સમાપ્તિના હુકમને અનુમોદિત કરતો તા. ૧૫/૪/૨૦૦૫નો ઠરાવ પડકાર્યો નથી અને જ્યાં સુધી ઉક્ત ઠરાવ રદ કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી જ્યારે સામાવાળા દાવો કરે છે કે તે કાયદેસર અને માન્ય છે, ત્યારે આ અદાલત માટે કોઈ રાહત આપવી શક્ય ન બને. પરિણામે, શ્રી શેલાટે હાલની અરજી ફગાવી દેવા વિનંતી કરી છે.

૧૪. અરજદાર તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ શ્રી કે.બી. ત્રિવેદી તથા તેમની સાથે શ્રી ડી.સી. દવે, સામાવાળા નં. ૨ આઈ.આર.એમ.એ.ના અધ્યક્ષ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડિશનલ એડવોકેટ જનરલ શ્રી એસ.એન. શેલત, સામાવાળા નં. ૧ – આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી કે.એસ. નાણાવટી, તેમજ સામાવાળા નં. ૩, ૬, ૯ અને ૧૨ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી બિરેન વૈષ્ણવને સાંભળ્યા.

૧૫. ઉપરોક્ત રીતે રજૂ કરવામાં આવેલી પરસ્પર વિરોધી દલીલો અને વાંધાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારણ માટે નીચેના મુદ્દાઓ ઉદ્ભવે છે;

[૧] શું કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં એવું કહી શકાય કે સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ના અર્થમાં “રાજ્ય” છે? અને શું ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી સામાવાળા નં. ૨ સામે સુનાવણીયોગ્ય છે?

[૨] શું સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી કોઈ જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્ય બજાવી રહી છે? અને શું ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી સામાવાળા નં. ૧ સામે સુનાવણીયોગ્ય છે?

[૩] શું સેવા કરારની સમાપ્તિ સામે પડકાર ઉઠાવતી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી સુનાવણીયોગ્ય ગણાશે?

[૪] શું વ્યક્તિગત સેવા કરાર સંબંધિત એવો વિવાદ, જે સંપૂર્ણપણે ખાનગી કાયદાના ક્ષેત્રમાં આવે છે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ અદાલતના રિટ અધિકારક્ષેત્ર માટે વશીભૂત છે?

[૫] શું સેવા કરારની કથિત ગેરકાયદેસર સમાપ્તિ, બોર્ડે તેની ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં ત્યારબાદ કરેલી બહાલીની અસરથી બગડેલી ગણાશે?

[૬] શું સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અરજદારને ડિરેક્ટર પદેથી સમાપ્ત કરવા અને/અથવા દૂર કરવાની કાર્યવાહી અંગે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાયેલ બેઠકમાં થયેલી ત્યારબાદની બહાલી સામે કોઈ પડકાર ન હોવા છતાં, આ અદાલત અરજદારના હિતમાં કોઈ રાહત આપી શકે અને અરજ મુજબ ઘોષણા કરી શકે?

[૭] શું સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા, સામાવાળા નં. ૧ની તરફેથી કરવામાં આવી હોવાનું બતાવવામાં આવેલ, અરજદારને ડિરેક્ટર પદેથી સમાપ્ત કરવાની અને/અથવા દૂર કરવાની કાર્યવાહી કાયદેસર અને માન્ય છે કે નહીં? અને/અથવા શું સામાવાળા નં. ૨ – અધ્યક્ષને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીના ડિરેક્ટર તરીકે અરજદારને દૂર કરવા / સેવા સમાપ્ત કરવા સત્તા હતી કે નહીં?

૧૬. ઉપરોક્ત મુદ્દાઓનો જવાબ આપતા પહેલાં, નીચે દર્શાવેલ તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિનું વિચારણ કરવું આવશ્યક છે:—

૧૬.૧ અરજદાર અગાઉ સામાવાળા નં. ૧ – ઈમા ખાતે ફેકલ્ટી સભ્ય તરીકે સંકળાયેલા હતા. તા. ૯/૮/૨૦૦૨ ના હુકમ દ્વારા તેમની ઈમાના ડિરેક્ટર તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. ઈમાના નિયમો મુજબ, ડિરેક્ટર બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના પદસિદ્ધ સભ્ય-સચિવ પણ હોય છે અને ડિરેક્ટર સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થાના વહીવટી વડા છે. સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા / સોસાયટીની રચના આ હેતુસર કરવામાં આવી છે કે ગરીબીનો સામનો કરવા માટે ગ્રામ્ય ભારતમાં વધતી જતી રીતે કરવામાં આવતી સંસાધનો અને પ્રવૃત્તિઓના કાર્યક્ષમ સંચાલન માટે જરૂરી નોંધપાત્ર સંખ્યામાં તાલીમપ્રાપ્ત વ્યવસ્થાપકીય કર્મચારીઓની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે એક આર્થિક સંસ્થાનો વિકાસ થાય. સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી સોસાયટીઝ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ ની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલ છે અને બોમ્બે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ નોંધાયેલ ટ્રસ્ટ પણ છે. ઈમાના નિયમો સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવ્યા છે. સોસાયટીની સ્થાપનાનો મુખ્ય હેતુ ગ્રામ્ય સમુદાયોના આર્થિક અને સામાજિક વિકાસમાં કાર્યરત સહકારી અને અન્ય સંસ્થાઓ માટે શૈક્ષણિક સંશોધન, તાલીમ અને પરામર્શ સેવાઓ પૂરી પાડવાનો છે. તે ખાસ કરીને ગ્રામ્ય ગરીબોને સંબોધે છે.

૧૬.૨ આઈ.આર.એમ.એ.ના પોતાના જણાવ્યા મુજબ પણ, આ સંસ્થાની સ્થાપના ભારતની સહકારી અને ગ્રામ વિકાસ સંસ્થાઓને ટેકો આપવા માટે શિક્ષણ, તાલીમ, સંશોધન તથા પરામર્શ સેવાઓ પૂરી પાડવા હેતુથી, સ્વિસ એજન્સી ફોર ડેવલપમેન્ટ એન્ડ કોઓપરેશન, ભારત સરકાર, ગુજરાત સરકાર,

ભૂતપૂર્વ ઇન્ડિયન ડેરી કોર્પોરેશન અને નેશનલ ડેરી મેનેજમેન્ટ ડેવલપમેન્ટ બોર્ડના સહયોગથી, ૧૯૭૯માં કરવામાં આવી હતી.

૧૬.૩ આઈ.આર.એમ.એ. સ્નાતકોત્તર વ્યવસ્થાપન કાર્યક્રમ, જે સામાન્ય રીતે સ્નાતકોત્તર ડિપ્લોમા તરીકે ઓળખાય છે, પ્રદાન કરે છે. ગ્રામિણ વ્યવસ્થાપનનો અભ્યાસક્રમ ૨ વર્ષનો છે અને ઉક્ત અભ્યાસક્રમને એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા, જે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. અધિનિયમ હેઠળ રચાયેલ સત્તાધિકારી છે, મંજૂરી આપવામાં આવી છે અને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી / સંસ્થાને ૬૦ વિદ્યાર્થીઓની પ્રવેશ ક્ષમતા સાથે વ્યવસ્થાપન કાર્યક્રમ ચલાવવા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે અને પ્રારંભમાં ઉક્ત અભ્યાસક્રમને ૪ વર્ષ માટે મંજૂરી આપવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા સમયાંતરે તે ૪ મુદત વધુ ૪ વર્ષ માટે લંબાવવામાં આવી છે. સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા પ્રવેશ ક્ષમતા, પ્રવેશ મંજૂર કરવો, શૈક્ષણિક અભ્યાસક્રમ, સ્ટાફ વગેરે અંગે મંજૂરી આપતી વખતે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા લાદવામાં આવેલી શરતોને આધીન છે. મંજૂરી આપતી વખતે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા લાદવામાં આવેલી અને સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થાએ પાલન કરવી આવશ્યક એવી શરતોનો ઉલ્લેખ ઉપર પહેલેથી જ કરવામાં આવ્યો છે અને ઉપરોક્તમાંથી એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે

સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના સમગ્ર નિયંત્રણને આધીન છે. સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ સંસ્થાએ નોંધપોથીઓ અને હિસાબના પુસ્તકો જાળવવાના રહેશે અને સંસ્થાના હિસાબો ચાર્ટર્ડ અકાઉન્ટન્ટ અથવા સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા અધિકૃત અન્ય કોઈ એજન્સી દ્વારા પરિક્ષિત કરાવવાના રહેશે અને તે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. અથવા તેના દ્વારા અધિકૃત કોઈપણ સત્તાધિકારીની તપાસ માટે ખુલ્લા રાખવાના રહેશે. સંસ્થા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ વિશેષ પરિક્ષણ અને નિરીક્ષણને આધીન છે. ધોરણો જાળવાઈ રહે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે સક્ષમ સત્તાધિકારી / એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત મુજબ સંસ્થાએ આવશ્યક વળતરપત્રકો રજૂ કરવાના રહેશે. એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત શરતોની પૂર્ણતા કરવા બાબતે સંસ્થાએ કરેલી પ્રગતિની સમીક્ષા કરવા માટે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના અધિકારી અથવા સમિતિ અથવા પ્રાદેશિક કચેરી દ્વારા સમયાંતરે સંસ્થાની મુલાકાત લેવામાં આવવાની છે.

૧૬.૪ એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા નિર્ધારિત ધોરણો અને માનદંડોના ઉલ્લંઘન / ભંગ અથવા અનુપાલનના અભાવની સ્થિતિમાં, મંજૂરીની શરત મુજબ, મંજૂરી પરત ખેંચવા માટે કાઉન્સિલને આગળની કાર્યવાહી કરવાની સત્તા છે અને એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ના મંજૂરી હુકમ મુજબ, ગુજરાત રાજ્યના શિક્ષણ વિભાગના

ઉચ્ચ અને તકનીકી શિક્ષણ વિભાગના મુખ્ય સચિવે કાઉન્સિલના ધોરણો અને માનદંડોની પૂર્તિ માટે સંસ્થાએ કરેલી પ્રગતિનું અનુસરણ કરવું અને સંબંધિત સમિતિ તથા એ.આઈ.સી.ટી.ઈ.ને માહિતગાર રાખવું આવશ્યક છે.

૧૬.૫ સમગ્ર દેશમાં આઈ.આર.એમ.એ. એ પોતાના પ્રકારની એકમાત્ર એવી સંસ્થા છે, જે ભારતમાં સહકારી અને ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપન સંસ્થાઓને સહાયરૂપ થવા માટે વ્યવસ્થાપન શિક્ષણ, તાલીમ, સંશોધન અને પરામર્શ પ્રદાન કરે છે અને સમગ્ર દેશમાં ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપન વિષયક અનુસ્નાતક ડિપ્લોમા અભ્યાસક્રમ ચલાવતી પણ એકમાત્ર સંસ્થા છે; તેથી સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા કોઈ સામાન્ય સંસ્થા નથી, પરંતુ ગ્રામ્ય વ્યવસ્થાપનના ક્ષેત્રમાં અગ્રણી સંસ્થા છે અને ઉક્ત સંસ્થા પોતે જ એક અલગ શ્રેણી ધરાવે છે.

૧૬.૬ બોમ્બે જાહેર ટ્રસ્ટ અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સહાયક ચેરિટી કમિશનરની કચેરી દ્વારા મંજૂર કરાયેલા આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમો મુજબ, સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીનું સમગ્ર વહીવટ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં નિહિત છે અને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટી બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા અને તેના મારફતે ચલાવવામાં આવે છે. સોસાયટીમાં ચેરમેન, ભારત સરકારના સંયુક્ત સચિવના દરજ્જાથી નીચા ન હોય એવો ભારત સરકારનો એક પ્રતિનિધિ, પદસિદ્ધ, ગુજરાત

સરકારના સચિવના દરજ્જાથી નીચા ન હોય એવો ગુજરાત સરકારનો એક પ્રતિનિધિ, ગ્રામ વિકાસ સાથે સંકળાયેલ સંબંધિત કોઓપરેટિવ યુનિયન અથવા ફેડરેશન અથવા કૃષિ-આધારિત ઉદ્યોગ અથવા સંસ્થાનો મુખ્ય કારોબારી અધિકારી અથવા તેનો પ્રતિનિધિ, એન.ડી.ડી.બી.નો એક પ્રતિનિધિ, સંશોધન, શિક્ષણ અને તાલીમ સંસ્થાના ર પ્રતિનિધિઓ, જેમને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં સહ-નિયુક્ત કરવામાં આવે છે, સંસ્થાના વિકાસમાં યોગદાન આપવા માટે અતિશય સક્ષમ હોવાનું સંસ્થાનું બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ માને એવા ૩ પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ, જેમને બોર્ડ દ્વારા સહ-નિયુક્ત કરવામાં આવે છે, સંસ્થાના ર ફેકલ્ટી સભ્યો, જેમને ચેરમેન દ્વારા ર વર્ષના કાર્યકાળ માટે નિમણૂક કરવામાં આવે છે, સંસ્થાના નિયામક (પદસિદ્ધ સભ્ય સચિવ)નો સમાવેશ થાય છે. સોસાયટીના કાર્યો તથા તેની આવક અને સંપત્તિ અંગેની સામાન્ય દેખરેખ, દિશાનિર્દેશ અને નિયંત્રણ સોસાયટીની શાસક સંસ્થામાં નિહિત છે, જેને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ – આઈ.આર.એમ.એ. તરીકે ઓળખવામાં આવશે. બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં ચેરમેન, એન.ડી.ડી.બી.નો એક પ્રતિનિધિ, ભારત સરકારનો એક પ્રતિનિધિ, ગુજરાત સરકારનો એક પ્રતિનિધિ, સોસાયટીના સભ્ય હોય એવા ગ્રામ વિકાસ સાથે સંકળાયેલા કોઓપરેટિવ યુનિયનો અથવા ફેડરેશનો અથવા કૃષિ-આધારિત ઉદ્યોગો અથવા સંસ્થાઓમાંથી ર વર્ષના ગાળ માટે ચૂંટવામાં આવતા ર પ્રતિનિધિઓ, સંશોધન, શિક્ષણ અને તાલીમ સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિત્વ કરતાં ર વ્યક્તિઓ, જેમને તે સંસ્થાના વિકાસ અને વૃદ્ધિમાં

યોગદાન આપવા સક્ષમ માને છે, બોર્ડ દ્વારા ૨ વર્ષના ગાળ માટે સહ-નિયુક્ત ૩ પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ, જેમને તે સંસ્થાના વિકાસ અને વૃદ્ધિમાં યોગદાન આપવા અતિશય સક્ષમ માને છે, સંસ્થાના ૨ ફેકલ્ટી સભ્યો, જેમને બોર્ડના ચેરમેન દ્વારા ૨ વર્ષના કાર્યકાળ માટે નિમણૂક કરવામાં આવશે, અને સંસ્થાના નિયામક (પદસિદ્ધ સભ્ય સચિવ)નો સમાવેશ થાય છે

૧૭.ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિ અને સામાવાળા નં.૧ સંસ્થાની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં, સામાવાળા નં.૧ સંસ્થા સામે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અરજીની જાળવણીક્ષમતા અંગેનો પ્રશ્ન અને મુદ્દો, તેમજ સામાવાળા નં.૧ સંસ્થા કોઈ જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્ય બજાવે છે કે નહીં અને સામાવાળા નં.૧ સોસાયટી/સંસ્થા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે કે નહીં, તે અંગે વિચારણા કરવી આવશ્યક છે.

૧૮. કારણ કે મુદ્દાઓ અને પ્રશ્નો નં. ૧ અને ૩ પરસ્પર સંકળાયેલા છે, તેથી તે જનો સંયુક્ત રીતે વિચાર કરવામાં આવે છે, નિર્ણય કરવામાં આવે છે અને તેમનો નિવેડો કરવામાં આવે છે.

૧૯. ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૨ હેઠળના જાહેર કાર્ય, જાહેર ફરજ, “રાજ્ય”, તેમજ જાહેર કાર્ય/જાહેર ફરજ બજાવતી ખાનગી સંસ્થા સામે ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અરજીએ જાળવણીયોગ્યતા સંબંધે સંબંધિત પક્ષોની તરફથી બાર સમક્ષ ઉદ્દેખિત થયેલ વિરોધી દલીલો અને ચુકાદાઓ પર વિચારણા કરતા પહેલાં, ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ જાહેર ફરજ/જાહેર કાર્ય બજાવતી ખાનગી સંસ્થા સામે અરજીની જાળવણીયોગ્યતા બાબતે કાયદો કેવી રીતે વિકસિત થયો છે તે વિચારવું જરૂરી બને છે, અને કયા પ્રસંગે જાહેર કાર્ય અને જાહેર ફરજ બજાવતી ખાનગી સંસ્થા સામે કરારજન્ય અધિકારના અમલીકરણ માટે પણ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અરજી જાળવણીયોગ્ય બને છે તે બાબતનો પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

૨૦. જે પ્રથમ ચુકાદાનો વિચાર કરવો જરૂરી છે, તે માનનીય

વૈશ ડિગ્રીના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત

કોલેજ (સુપ્રા ) સંબંધિત ચાર્ટ દર્શાવે છે કે કાનૂનનું સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કેવી રીતે વિકાસ કરવામાં આવ્યું છે

અદાલત, નીચે મુજબ;—

[૧] રાજસ્થાન સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડ વિ.મોહનલાલ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૭  
એસ.સી. ૧૮૫૭ માં અહેવાલિત.

[૨] વૈશ ડિગ્રી કોલેજ, શામલીની કારોબારી સમિતિ તથા અન્ય વિ. લક્ષ્મી  
નારાયણ તથા અન્ય, (૧૯૭૬) ૨ એસ.સી.સી. ૫૮ માં અહેવાલિત

[૩] અનાદિ મુક્ત સદ્ગુરુ શ્રી મુક્તાજી વંદાસ સ્વામી સુવર્ણ જયંતિ મહોત્સવ  
સ્મારક ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિ. વી.આર. રુદાની, અને અન્ય, અહેવાલિત  
(૧૯૮૯) ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧

[૪] નંદગંજ સિહોરી સુગર કંપની લિમિટેડ વિ. બદ્રીનાથ દીક્ષિત અને અન્ય,  
૧૯૯૧ (૩) એસ.સી.સી. ૫૪ માં અહેવાલિત

[૫] ઉત્તરી કૃષ્ણાન જે.પી. અને અન્ય વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૯૩  
(૧) એસ.સી.સી. ૬૪૫ માં અહેવાલિત

[૬] યુ.પી. રાજ્ય સહકારી જમીન વિકાસ બેંક લિ. વિ. ચંદ્રભાન દુબે,  
(૧૯૯૯) ૧ એસ.સી.સી. ૭૪૧ માં અહેવાલિત.

[૭] પ્રદીપકુમાર બિસ્વાસ વિ. ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજી  
અને અન્ય, અહેવાલિત (૨૦૦૨) ૫ એસ.સી.સી. ૧૧૧ માં

[૮] એ.બી.એલ. ઇન્ટરનેશનલ લિ. અને અન્ય વિ. એક્સપોર્ટ ક્રેડિટ ગેરંટી કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૫૫૩ માં અહેવાલિત

[૯] એમ/એસ.ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. વિ. ભારત સંઘ, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૫ એસ.સી.ડબલ્યુ. ૨૯૮૫ માં અહેવાલિત.

૨૧.૧ રાજસ્થાન સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડનો સંબંધિત પરિચ્છેદ ૬ નીચે મુજબ છે;—

(ઉપરોક્ત) આ પ્રમાણે વાંચાય છે

૬. સ્મટી. ઉજ્જમ બાઈ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ ૧૯૬૩ –૧ એસ.સી.આર. ૭૭૮ : (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૧૬૨૧) માં, અયાંગર જે. એ અનુચ્છેદ ૧૨ માં આવેલા “અન્ય સત્તાધિકારીઓ” શબ્દનો અર્થઘટન કરતાં એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે; “ફરીથી, અનુચ્છેદ ૧૨ ભારતના પ્રદેશોની અંદર આવેલા “અન્ય સત્તાધિકારીઓ” નો ઉલ્લેખ કરીને વ્યાખ્યા હેઠળ આવતાં સત્તાધિકારીઓની યાદી પૂર્ણ કરે છે, જેને સ્પષ્ટપણે સરકાર અને વિધાનમંડળો અથવા સ્થાનિક સત્તાધિકારીઓ પૈકી કોઈ સાથે પણ એજરડમ જેનેરિસ તરીકે વાંચી શકાય નહીં; આ શબ્દો વ્યાપક અર્થક્ષમતા ધરાવે છે અને કાયદા હેઠળ રચાયેલી તથા ભારતના પ્રદેશની અંદર કાર્ય કરતી અથવા ભારત સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ આવેલી દરેક સત્તા-સંસ્થાને આવરી લેવા સક્ષમ છે. આ અવશેષ

કલમમાં “સત્તાધિકારી” ના સ્વરૂપની કોઈ વિશિષ્ટતા નથી અને પરિણામે તેમાં સંસદ અથવા રાજ્ય દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓના વહીવટ માટે કાયદા હેઠળ સ્થાપિત દરેક પ્રકારની સત્તા-સંસ્થાનો સમાવેશ થવો જ જોઈએ, જેમાં તેવા કાયદાઓ અમલમાં મૂકવા માટે નિર્ણય લેવાની ફરજ સોંપવામાં આવેલ સત્તાધિકારીઓ પણ સામેલ થાય છે.” કે.એસ. રામમુક્તિ રેડ્ડીઆર વિ. ધ ચીફ કમિશનર, પોંડિચેરી, ૧૯૬૧ –૧ એસ.સી.આર. ૬૫૬( = એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૪૬૪) માં, આ અદાલતે અનુચ્છેદ ૧૨ બાબતે વિચાર કરતાં એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે; “વધુમાં, ભારતના પ્રદેશની અંદરના તમામ સ્થાનિક અથવા અન્ય સત્તાધિકારીઓમાં ભારતના પ્રદેશની અંદરના તમામ સત્તાધિકારીઓનો સમાવેશ થાય છે, ભલે તેઓ ભારત સરકાર અથવા વિવિધ રાજ્યોની સરકારોના નિયંત્રણ હેઠળ હોય કે ન હોય, અને એવી સ્વાયત્ત સત્તા-સંસ્થાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે જે કદાચ સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ જ ન હોય.” અદાલતનો આ નિર્ણય અમારા આ દૃષ્ટિકોણને સમર્થન આપે છે કે અનુચ્છેદ ૧૨ માં આવેલ “અન્ય સત્તાધિકારીઓ” પ્રયોગમાં કાયદા દ્વારા જેમને સત્તાઓ સોંપવામાં આવી છે એવી બધી બંધારણીય અથવા કાયદેસર સત્તા-સંસ્થાઓનો સમાવેશ થશે. સોંપવામાં આવેલી કેટલીક સત્તાઓ વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવાના હેતુ માટે હોઈ શકે છે, તે બાબત જરાય મહત્વની નથી. બંધારણ હેઠળ રાજ્યને અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) માં દર્શાવ્યા મુજબ પોતે વેપાર અથવા વ્યવસાય ચલાવવાનો અધિકાર પણ કલ્પવામાં આવ્યો છે. ભાગ ૪ માં

“રાજ્ય” ને અનુચ્છેદ ૧૨ મુજબનો જ અર્થ આપવામાં આવ્યો છે અને અનુચ્છેદ ૪૬ માં નિર્ધારિત માર્ગદર્શક તત્વોમાંથી એક એવું છે કે રાજ્ય પ્રજાના નબળા વર્ગોના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોને વિશેષ કાળજીથી પ્રોત્સાહિત કરશે. તેથી, અનુચ્છેદ ૧૨ માં વ્યાખ્યાયિત “રાજ્ય” નો અર્થ એવો સમજવામાં આવ્યો છે કે તેમાં પ્રજાના શૈક્ષણિક અને આર્થિક હિતોને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે રચાયેલી સંસ્થાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. અમારું બંધારણ જે રીતે રાજ્યની રચના કરે છે તે મુજબ, તેને અનુચ્છેદ ૨૯૮ હેઠળ કોઈપણ વેપાર અથવા વ્યવસાય ચલાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા પણ આપવામાં આવી છે. તેથી, વિદ્યુત પુરવઠા અધિનિયમ હેઠળ બોર્ડને વેપાર અથવા વાણિજ્યના સ્વરૂપની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ કરવી આવશ્યક છે, તે પરિસ્થિતિથી એવો કોઈ સંકેત મળતો નથી કે અનુચ્છેદ ૧૨ માં આવેલ “રાજ્ય” શબ્દના વ્યાપમાંથી બોર્ડને બહાર રાખવું જોઈએ. વિપરીત રીતે, વિદ્યુત પુરવઠા અધિનિયમમાં એવી જોગવાઈઓ છે જે સ્પષ્ટ દર્શાવે છે કે બોર્ડને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓમાં દિશાનિર્દેશ આપવાની સત્તા પણ સામેલ છે, અને તેનો અવગણના કરવી દંડનીય ફોજદારી ગુનો બને છે. આ પરિસ્થિતિઓમાં, શ્રી દેસાઈએ અમારે સમક્ષ આ દલીલ કરવા માટે ઉદ્દેખેલા નિર્ણયોનું પરીક્ષણ કરવું અમને જરાય જરૂરી જણાતું નથી કે બોર્ડને સરકારનો એજન્ટ અથવા સાધન ગણાવી શકાય નહીં. બોર્ડ નિશ્ચિતપણે એવી સત્તા-સંસ્થા હતી જેના પર બંધારણના ભાગ-૩ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડતી હતી.

૨૧.૨ અનાદીના સંબંધિત પેરા ૧૭, ૨૦ અને ૨૨

મુક્તા સદગુરુ શ્રી મક તાજી વંદાસ સેવામી

સ્મારક ટ્રસ્ટ (૧૯૮૯) ર એસ.સી.સી. ૬૯૧ નીચે મુજબ વાંચે છે;

૧૭. ત્યાં, તેમ છતાં, મેન્ડેમસનો વિશેષાધિકાર લેખ માત્ર જાહેર સત્તાઓ સુધી જ મર્યાદિત છે જેથી જાહેર ફરજના પાલન માટે બાધ્ય કરી શકાય. તેમના મત મુજબ “જાહેર સત્તા”નો અર્થ તે દરેક સત્તા થાય છે જે કાયદા દ્વારા રચાયેલી હોય અને જેના અધિકારો તથા ફરજો કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત થયેલા હોય. તેથી શાસનના વિભાગો, સ્થાનિક સત્તાઓ, પોલીસ સત્તાઓ અને કાયદેસરની સંસ્થાઓ તથા નિગમો બધાં જ “જાહેર સત્તાઓ” છે, પરંતુ અમારી વડી અદાલતને “મેન્ડેમસના સ્વરૂપનો લેખ” જારી કરવા માટે એવી કોઈ મર્યાદા નથી. અનુચ્છેદ ૨૨૬ વડી અદાલતોને વિશેષાધિકાર લેખોના સ્વરૂપના લેખો જારી કરવાની વ્યાપક સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. આ અંગ્રેજી કાયદાથી એક ઉદ્દેખનીય વિસંગતિ છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ “કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તા” વિરુદ્ધ લેખ જારી કરી શકાય છે. તે “મૂળભૂત અધિકારોમાંથી કોઈપણના અમલીકરણ માટે અને અન્ય કોઈપણ હેતુ માટે” જારી કરી શકાય છે.

“૨૦. કલમ ૨૨૬માં વપરાયેલ “અથોરિટી” શબ્દને, સંદર્ભ મુજબ, કલમ ૧૨માં વપરાયેલ શબ્દથી ભિન્ન રીતે ઉદાર અર્થ આપવો આવશ્યક છે. કલમ ૧૨ માત્ર કલમ ૩૨ હેઠળના મૂળભૂત અધિકારોના અમલ માટે જ સંબંધિત છે. કલમ ૨૨૬ વડી અદાલતોને મૂળભૂત અધિકારો તેમજ ગેર-મૂળભૂત અધિકારોના

અમલ માટે રિટો જારી કરવાની સત્તા આપે છે. તેથી, કલમ ૨૨૬માં વપરાયેલા “કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા અથોરિટી” શબ્દોને માત્ર કાયદેસર સત્તાધિકારીઓ અને રાજ્યના સાધનો સુધી મર્યાદિત રાખવાના નથી. તેમાં જાહેર ફરજ બજાવતી કોઈપણ અન્ય વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા પણ આવરી લઈ શકાય છે. સંબંધિત સંસ્થાનું સ્વરૂપ બહુ મહત્વનું નથી. મહત્વનું એ છે કે તેની ઉપર લાદવામાં આવેલી ફરજનું સ્વરૂપ શું છે. તે ફરજનું મૂલ્યાંકન, અસરગ્રસ્ત પક્ષકાર પ્રત્યે તે વ્યક્તિ અથવા અથોરિટી પર આવેલી હકારાત્મક બાંહેધરીના પ્રકાશમાં કરવું જોઈએ. ફરજ કયા સાધન દ્વારા લાદવામાં આવી છે તે ગોણ છે; જો હકારાત્મક બાંહેધરી અસ્તિત્વમાં હોય, તો મંડેમસ નકારી શકાય નહીં.

૨૨.અહીં ફરી એકવાર અમે નિર્દેશ કરીએ છીએ કે જે ફરજ અમલમાં મુકવાની છે તે કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવી નથી, તે આધારે પરમાદેશ રિટનો ઇનકાર કરી શકાય નહિ. આ કાનૂનની વિકાસપ્રક્રિયા અંગે ટિપ્પણી કરતાં પ્રો. ડી સ્મિથ જણાવે છે; “પરમાદેશ દ્વારા અમલમાં મુકાવી શકાય તેવી જાહેર ફરજ માટે આવશ્યક નથી કે તે ફરજ કાયદા દ્વારા જ લાદવામાં આવી હોય. એટલું પૂરતું થઈ શકે કે તે ફરજ ચાર્ટર, સામાન્ય કાયદો, પ્રથા અથવા તો કરાર દ્વારા લાદવામાં આવી હોય.” અમે આ મત સાથે સહમત છીએ. લોકોના હકોને અસર કરતા ઝડપી ગતિએ વિસ્તરતા વિવિધ મંડળો અને સત્તાધિકારીઓ પરનો ન્યાયિક નિયંત્રણ સંપૂર્ણપણે બંધ કોઠાઓમાં બાંધી દેવામાં આવવો જોઈએ નહિ. બદલાતી પરિસ્થિતિઓની માંગ પૂરી કરવા માટે તે લવચીક રહેવું જોઈએ.

પરમાદેશ અત્યંત વ્યાપક ઉપચાર છે, જે “જ્યાં જ્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં સુધી પહોંચવા માટે” સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ તે રાહત મંજૂર કરવામાં ટેકનિકલ આડઅવરો અવરોધરૂપ બનવા જોઈએ નહિ. તેથી, રિટ અરજીની ગ્રાહ્યતા બાબતે અપીલકર્તાની તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલ અમે નામંજૂર કરીએ છીએ.

૨૧.૪ નંદગંજ સિહોરી સુગર કો.લિ.ના સંબંધિત પરિચ્છેદ ૮ થી ૧૧, જે (૧૯૯૧) ૩ એસ.સી.સી. ૫૪ માં અહેવાલિત છે, નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે;—

૮. હેલ્સબરીઝ લો ઓફ ઇંગ્લેન્ડ (જથી આવૃત્તિ, ખંડ ૪૪, પરિચ્છેદ ૪૦૭ ખાતે) માં આ રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે: “૪૦૭. વ્યક્તિગત કામ અથવા સેવાઓ માટેના કરારો, —વ્યક્તિગત કામ અથવા સેવા માટેના કરારના વિશિષ્ટ પાલન અંગેનો ચુકાદો, ન તો નિયોજકના દાવામાં અને ન તો કર્મચારીના દાવામાં, ઉચ્ચારવામાં આવતો નથી. અદાલત વ્યક્તિઓને તેમની ઇચ્છા વિરુદ્ધ સતત વ્યક્તિગત અને ગુપ્ત સંબંધો જાળવી રાખવા માટે બાધ્ય કરવાની કોશિશ કરતી નથી. તેમ છતાં, આ નિયમ સંપૂર્ણ અને અપવાદવિહોણો નથી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો નિયોજક અને કર્મચારી વચ્ચે વિશ્વાસનો અભાવ ન હોય, અથવા જો (ઓછામાં ઓછું જાહેર ફરજ બજાવવા માટેના રોજગારના કરારમાં) કર્મચારીને એવી રીતથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો હોય કે જે બરતરફીનું શાસન કરતી

કાયદાકીય અથવા કરારાત્મક જોગવાઈઓને અનુરૂપ ન હોય, તો નિયોજકને કરારભંગ કરીને કર્મચારીને બરતરફ કરવાથી રોકી શકાય છે. કોઈપણ અદાલત, ભલે તે આવા કરારના ભંગ અથવા ભંગની ધમકી રોકવા માટેના મનાઈદુકમ દ્વારા હોય, કર્મચારીને કોઈપણ કામ કરવા અથવા કોઈપણ કામ કરવા માટે કોઈપણ સ્થળે હાજર રહેવા માટે બાધ્ય કરી શકતી નથી. આ સિદ્ધાંત માત્ર રોજગારના કરારો સુધી મર્યાદિત નથી, જેમાં એક વ્યક્તિ દ્વારા બીજી વ્યક્તિને સતત સેવાઓ આપવાનો સમાવેશ થાય છે, જેમ કે રેલવે લાઈનો પર કામ કરવાનો કરાર....

૯. શામલીની વૈશ ડિગ્રી કોલેજની કાર્યકારી સમિતિ વિ. લક્ષ્મી નારાયણ (એસ.સી.સી. પાનું ૭૧ પરિચ્છેદ ૧૮) મામલે આ અદાલતે જણાવ્યા મુજબ: “....વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ રીતે અમલમાં મૂકાવી શકાતો નથી અને અદાલત સામાન્ય રીતે એવી ઘોષણા પણ આપતી નથી કે કરાર અસ્તિત્વમાં છે અને કર્મચારીને, સેવા પરથી દૂર કરવામાં આવ્યા પછી પણ, નિયોજકની ઈચ્છા અને સંમતિ વિરુદ્ધ ફરી સેવામાં હોવાનું માનવામાં આવે. જોકે, આ નિયમ ત્રણ સુપ્રસિદ્ધ અપવાદોને આધીન છે (૧) જ્યાં ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧ની જોગવાઈઓના ઉલ્લંઘનમાં કોઈ જાહેર સેવકને સેવામાંથી દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે (૨) જ્યાં ઔદ્યોગિક કાયદા હેઠળ બરતરફ કરવામાં આવેલા કામદારને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો પ્રશ્ન

હોય છે અને (૩) જ્યાં કોઈ સાંવિધાનિક સંસ્થા કાયદાની ફરજિયાત જોગવાઈઓનો ભંગ અથવા ઉલ્લંઘન કરીને કાર્ય કરે છે.

૧૦. રોજગારનો કરાર સામાન્ય રીતે કોઈપણ નિયોજક દ્વારા અથવા તેની વિરુદ્ધ અમલમાં મૂકી શકાય તેમ નથી. તેનો ઉપાય વળતર માટે દાવો કરવો એવો છે. (જુઓ વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમની કલમ ૧૪ ને કલમ ૪૧ સાથે વાંચવી, જુઓ પોલોક એન્ડ મુલ્લા દ્વારા ઇન્ડિયન કોન્ટ્રાક્ટ એન્ડ સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટ્સ, ૧૦મી આવૃત્તિ, પાનું ૯૮૩). વિશિષ્ટ પાલન આપવાનું સંપૂર્ણપણે વિવેકાધીન છે અને જ્યારે ન્યાયના હિતો દ્વારા તે વાજબી ઠરતું ન હોય ત્યારે તે નકારવું જોઈએ. આવી રાહત માત્ર સચોટ કાનૂની સિદ્ધાંતોના આધારે જ આપી શકાય. કોઈ વૈધાનિક આવશ્યકતાઓના અભાવે, અદાલત સામાન્ય રીતે કોઈ નિયોજકને એવો કર્મચારી, જેની નિયોજકને આવશ્યકતા ન હોય, તેને ભરતી કરવા અથવા સેવામાં જાળવી રાખવા માટે બળજબરી કરતી નથી. નિશ્ચિતરૂપે, આ નિયમના કેટલાક અપવાદો છે, જેમ કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧ના ઉલ્લંઘનમાં સેવાથી દૂર કરાયેલા જાહેર સેવકના કેસમાં, ઔદ્યોગિક કાયદા હેઠળ સેવાથી દૂર કરાયેલા કામદારની પુનઃસ્થાપના, કોઈ વૈધાનિક સંસ્થા દ્વારા વૈધાનિક ફરજના ભંગ સાથે કરવામાં આવેલ કાર્ય, અને તે સમાન બાબતો (એસ.આર. તિવારી વિ. ડિસ્ટ્રિક્ટ બોર્ડ, આગ્રા, એક્ઝિક્યુટિવ કમિટી ઓફ યુ.પી. સ્ટેટ વેરહાઉસિંગ કોર્પોરેશન વિ. સી.કે. ત્યાગી, એક્ઝિક્યુટિવ કમિટી ઓફ

વૈશ ડિગ્રી કોલેજ, શામલી વિ. લક્ષ્મી નારાયણ, જુઓ હેલ્સબરીઝ લૉઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, ૪૫૫ આવૃત્તિ, ખંડ ૪૪, પરિચ્છેદ ૪૦૫ થી ૪૨૦].

૧૧. આ કેસના તથ્યોના આધારે, હાઈકોર્ટે વાદીને નિમણૂંક કરવા માટે ફરજિયાત નિષેધાજ્ઞા જારી કરીને સ્પષ્ટપણે ભૂલ કરી હતી. ભલે એવો કરાર હતો કે જેના શરતો મુજબ વાદીને ઉપશમ માગવાનો અધિકાર હતો, તથાપિ કાયદા મુજબ ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપશમ હાનિભરપાઈનો હતો, વિશિષ્ટ પાલનનો નહીં. કરારનો ભંગ સામાન્ય રીતે હાનિભરપાઈમાં પરિણમવો જોઈએ અને ખાસ કરીને વ્યક્તિગત કરારોના કેસમાં તો આવું વધુ લાગુ પડે છે. સામાવાળા નં. ૩ દ્વારા સામાવાળા નં. ૧ ને સંબોધીને લખાયેલા પત્રોના પરિણામે કરારાત્મક સંબંધ ઊભો થયો હતો એવું માની લેવાય તો પણ, એવો કોઈપણ સંબંધ બાબતે વાદી સંપૂર્ણપણે પરકી વ્યક્તિ હતો, કારણ કે આ કેસના તથ્યો મુજબ વાદી અને સામાવાળા નં. ૩ તથા અન્ય સામાવાળાઓ વચ્ચે વિશ્વાસાધારિત સ્વભાવનો કોઈ સંબંધ અસ્તિત્વમાં નહોતો. કાયદાના સિદ્ધાંત કે સમતાનાં સિદ્ધાંતના આધારે પણ નહીં, તેમજ કોઈ કાયદા હેઠળ પણ નહીં, સામાવાળા નં. ૧ અને ૩ વચ્ચે આપલે થયેલા પત્રોના કારણે વાદીએ અમલમાં મૂકી શકાય એવો કોઈ અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો નહોતો. તે સંબંધ પ્રત્યે વાદીને કોઈપણ પ્રકારનો સંલગ્ન અધિકાર ન હતો. આ કેસના તથ્યોના આધારે એવો કોઈ આડકતરો કરાર ઊભો થયો નહોતો જેમાં વાદી પક્ષકાર હતો. કોઈપણ સમયે સામાવાળા નં. ૩ વાદીના પ્રતિનિધિ તરીકે કાર્યરત નહોતો. એવો કોઈ સ્પષ્ટ કે અનુમાનિત કરાર નથી કે

જેનો અમલ વાટી દ્વારા કરાવી શકાય (જુઓ હેલ્સબરીઝ લૉઝ ઑફ ઇંગ્લેન્ડ, જથી આવૃત્તિ, ખંડ ૯, પરિચ્છેદ ૩૩૪ થી ૩૪૨).

૨૧.૫ ઉન્ની કૃષ્ણાન જે.પી., જેનો ઉલ્લેખ ૧૯૯૩ (૧) એસ.સી.સી. કજપ માં આવેલ છે, તેના સંબંધિત પરિચ્છેદ ૭૬ અને ૭૭ નીચે મુજબ વાંચાય છે;—

૭૬. આ કસોટીઓ લાગુ કરતાં, અમે એવું ઠરાવવું અશક્ય માનીએ છીએ કે કોઈ ખાનગી શૈક્ષણિક સંસ્થાને માત્ર માન્યતા પ્રાપ્ત થવાથી અથવા યુનિવર્સિટી સાથે સંલગ્નતા ધરાવવાથી રાજ્યનું સાધન અથવા રાજ્યની એજન્સી કહેવાય. માન્યતા રાજ્ય દ્વારા નિર્ધારિત ધોરણોને અનુરૂપતા નિશ્ચિત કરવા માટે આપવામાં આવે છે. સંલગ્નતા અભ્યાસક્રમ અને અભ્યાસના કોર્સ સંબંધે હોય છે. જ્યાં સુધી અને જો સુધી તે યુનિવર્સિટીના નિર્ધારણ મુજબ ન હોય, ત્યાં સુધી ઉપાધિઓ પ્રદાન કરવામાં આવતી નથી. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ યુનિવર્સિટી દ્વારા લેવામાં આવતી પરીક્ષાઓ માટે વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરે છે. તેથી, તેઓ અભ્યાસક્રમ અને અભ્યાસના કોર્સનું પાલન કરવા માટે બાધ્ય છે.

૭૭. આના અનુસંધાનરૂપે એક મહત્વનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે; આ સંસ્થાઓ દ્વારા નિર્વહિત કાર્યોનું સ્વરૂપ શું છે? તેઓ જાહેર ફરજ નિભાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો કોઈ વિદ્યાર્થી ઔષધશાસ્ત્રમાં પદવી મેળવવા ઇચ્છે, તો તેને મેડિકલ કોલેજ મારફતે જવું પડશે. આવી મેડિકલ કોલેજો લાયકાત પ્રાપ્ત કરવા માટેના સાધનરૂપ છે. તેથી, જો શૈક્ષણિક સંસ્થા જે કાર્ય નિભાવે છે તે જાહેર ફરજ હોય,

તો તેનાથી ન્યાયસંગત રીતે વર્તવાની ફરજ ઊભી થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં, તે કલમ ૧૪ને આધીન રહેશે.”

૨૧.૬ ચુપી સ્ટેટ કો.ઓપ.બેંક લિ.ના સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨૭

(૧૯૯૯) ૧ એસ.સી.સી. ૭૪૧ નીચે મુજબ વાંચાય છે;—

“૨૭. એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અપીલકર્તા પર રાજ્ય સરકારનો નિયંત્રણ સર્વવ્યાપક છે અને કર્મચારીઓને વૈધાનિક સંરક્ષણ પ્રાપ્ત હતું અને તેથી, અપીલકર્તા રાજ્યની સત્તા અથવા રાજ્યનું સાધન ગણાતો હોવાથી, તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતની રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન રહેશે

બંધારણના સંદર્ભમાં, અનુચ્છેદ ૨૨૬ જાહેર કાયદો અને ખાનગી કાયદા વચ્ચે કોઈ ભેદ ઊભો કરે છે કે નહીં તે પ્રશ્નનું વધુ પરીક્ષણ કરવું જરૂરી ન પણ હોય. અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષામાંથી પ્રથમદર્શી રીતે એવો કોઈ ભેદ અસ્તિત્વમાં દેખાતો નથી. આ અનુચ્છેદની સ્પષ્ટ ભાષા સમજવા માટે, આ અદાલતની અગાઉની ખંડપીઠોએ યોગ્ય રીતે આપેલી ચેતવણી મુજબ, અમારે ઇંગ્લેન્ડની અદાલતોના નિર્ણય પર આધાર રાખવાની આવશ્યકતા નથી. અમને એવું જણાય છે કે અનુચ્છેદ ૨૨૬ વડી અદાલતને કોઈપણ સત્તાધિકારી અથવા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ આદેશો અથવા નિર્દેશો જારી કરવાની સત્તા આપતાં વખતે જાહેર કાર્યો અને ખાનગી કાર્યો વચ્ચે એવો કોઈ ભેદ કરતી નથી. આ પ્રકરણમાં હેબિયસ

કોર્પસ, મેન્ડેમસ, પ્રતિબંધ, ક્વો વોરન્ટો અને સર્ટિઓરારી જેવા રિટોની પ્રકૃતિ, વ્યાપ અને વિસ્તૃતિ શું છે તે પ્રશ્નમાં જવું અમારી માટે જરૂરી નથી. નિશ્ચિતપણે, તેમનો આધાર ઇંગ્લિશ ન્યાયશાસ્ત્રની પદ્ધતિ પર છે. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૨૬ નિર્દેશો અને આદેશોની પણ વાત કરે છે, જે યોગ્ય પ્રકરણોમાં કોઈપણ સરકાર સહિત કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સત્તાધિકારીને જારી થઈ શકે છે. અનુચ્છેદ ૩૬૭ ની કલમ (૧) હેઠળ, જો સંદર્ભ અન્યથા માંગતો ન હોય તો, જનરલ ક્લોઝિસ અધિનિયમ, ૧૮૮૭, અનુચ્છેદ ૩૭૨ હેઠળ તેમાં કરવામાં આવતા કોઈપણ સ્વીકારો અને ફેરફારોને આધીન રહી, જેમ તે ભારતના ડોમિનિયનની વિધાનસભાના અધિનિયમના અર્થઘટન માટે લાગુ પડે છે તેમ બંધારણના અર્થઘટન માટે પણ લાગુ પડશે. જનરલ ક્લોઝિસ અધિનિયમની કલમ ૨(૪૨) હેઠળ “વ્યક્તિ” માં કોઈપણ કંપની અથવા સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓના મંડળનો સમાવેશ થશે, ભલે તે નિગમિત હોય કે ન હોય. બંધારણ કોઈ અધિનિયમ નથી. તે તમામ અધિનિયમોનું મૂળસ્ત્રોત છે. જ્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા સ્પષ્ટ છે, ત્યારે અમે એવા શબ્દો પર એવું અર્થઘટન મૂકી વડી અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને મર્યાદિત કરી શકતા નથી, જે તેમના અધિકારક્ષેત્ર પર બાંધછોડ લાદે. જ્યારે કોઈ નાગરિક અથવા વ્યક્તિ સાથે અન્યાય થાય, ત્યારે વડી અદાલત તેની રક્ષા માટે આગળ આવશે, ભલે તે અન્યાય રાજ્ય અને રાજ્યના સાધન દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય, કોઈ કંપની દ્વારા, કોઈ સહકારી મંડળી દ્વારા, કે કોઈ સંગઠન અથવા વ્યક્તિઓના મંડળ દ્વારા, ભલે તે નિગમિત

હોય કે ન હોય, અથવા તો કોઈ એકલ વ્યક્તિ દ્વારા જ કેમ ન હોય. જે અધિકારનું હનન થયું હોય તે બંધારણના ભાગ-૩ હેઠળનો હોઈ શકે અથવા કાયદેસર રીતે બનાવવામાં આવેલા કાયદા દ્વારા પ્રદાન થયેલો કોઈ અન્ય અધિકાર હોઈ શકે. પરંતુ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતોને અપાયેલી સત્તા એટલી વિશાળ છે કે આ અદાલતે કેટલાક માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નક્કી કર્યા છે અને કેટલીક સ્વલાદિત મર્યાદાઓ પણ મૂકી છે, જેઓને આધીન રહી વડી અદાલતો પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરશે, પરંતુ તે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો તમામ પરિસ્થિતિઓમાં ફરજિયાત ગણાઈ શકતા નથી. જ્યારે સમાન રીતે અસરકારક ઉપાય ઉપલબ્ધ હોય અથવા કોઈ અન્યાયના નિવારણ અથવા અધિકારના અમલીકરણ માટે સ્થાપિત પ્રક્રિયા ઉપલબ્ધ હોય ત્યારે વડી અદાલત હસ્તક્ષેપ કરતી નથી. કોઈ પક્ષકારને દીવાની અને ફોજદારી વિવાદનિવારણની સામાન્ય પ્રક્રિયાને બાજુએ મૂકી સીધો માર્ગ અપનાવવા દેવામાં આવી શકે નહીં. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળના પોતાના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે વડી અદાલત પ્રચલિત કહેવત મુજબ “ચીનામાટીની દુકાનમાં ઘૂસેલા સાંડ”ની જેમ વર્તતી નથી.”

૨૧.૭ પ્રદીપકુમારના સંબંધિત ફરિયાદ ૫૮ થી ૬૧

નિસ્વાસ વિ. ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ બાયોલોજી (૨૦૦૨) ૫

એસ.સી.સી. ૧૧૧ આ મુજબ વાંચવામાં આવે છે;

“૫૯. હકીકતોને જે કોઈ દષ્ટિકોણથી વિચારવામાં આવે, તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે સભાજિત તેવારીમાં પહોંચાડવામાં આવેલો નિષ્કર્ષ ભૂલભર્યો હતો. જો સભાજિત તેવારીના નિર્ણયે એવો કાનૂની સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય કે સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ કોઈ સંસ્થા અથવા કંપનીઝ અધિનિયમ હેઠળ રચાયેલ કોઈ કંપની માત્ર તે કારણસર જ અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળના રાજ્યના ખ્યાલમાંથી બહાર રાખવામાં આવે છે, તો એવો સિદ્ધાંત ઘણાં સમયથી અપખ્યાત થઈ ચૂક્યો છે. “ન્યાયાધીશોએ, નિયમને મૌખિક સમર્થન આપતા આપતા, તેને અપવાદોથી છિદ્રિત કરવા અને ભેદ દ્વારા તેને માત્ર એક પડછાયા સુધી સીમિત કરી દેવા, લાજમંદ હોવા છતાં પ્રશંસનીય પ્રયત્નો કર્યા છે.

૬૦. હકીકતોના મૂલવણમાં અદાલતે કેટલાક સિદ્ધાંતો ધારણ કર્યા હતા અને જે નિર્ણયો અસંગત હતા તેમાંથી પૂર્વવર્તી આધાર મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તથા “એવા સંદર્ભમાં ઊભી કરાયેલી ગાળીમાં ચાલ્યા હતા જે ઘણાં સમયથી જ ધ્વસ્ત થઈ ચૂકી છે”. જો હકીકતોનું યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં નજીકથી પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હોત, તો તેનાથી એવો નિષ્કર્ષ નોંધાઈ શક્યો હોત અને માત્ર

એવો જ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે સીએસઆઈઆર અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં રાજ્ય છે.

૬૧. શું સભાજિત તેવારીને ફક્ત એટલા માટે જ, કે તે ૨૫ વર્ષથી પ્રવર્તમાન છે, તથ્યોના આધારે પણ હજી સત્તાધિકૃત નિર્દેશ તરીકે માન્ય રાખવો જોઈએ? અમને એવું લાગતું નથી. તથ્યોના આધારે પણ સમાનતા દોરી શકાય છે, જે અનુચ્છેદ ૧૨ ના અસમર્થનીય અર્થઘટન તરફ દોરી જાય અને તેના પરિણામે એવા વ્યક્તિઓને, જેઓ અન્યથા મૂળભૂત અધિકારોના લાભ મેળવવા હકદાર હોત, તે લાભોથી વંચિત રાખવામાં આવે અને

“[ટી] આપણા સંવિધાનમાં એવું કશું નથી જે અમને અગાઉના નિર્ણયથી વિમુખ થવાથી અટકાવે, જો અમે તેની ભૂલ અને જનતાના સર્વસામાન્ય હિત પર તેના હાનિકારક પ્રભાવ અંગે ખાતરી પામ્યા હોઈએ (એ.આઈ.આર. પૃ.૬૭૨ પરિચ્છેદ ૧૫).

કારણ કે પ્રશ્નના પુનઃપરીક્ષણ બાદ અમે આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છીએ કે તે નિર્ણય સ્પષ્ટપણે ભૂલભર્યો હતો, તેથી એમ જણાવવું અને અમારી ભૂલને યથાવત્ ન રાખવી અમારી ફરજ છે.”

૨૧.૮ એ.બી.એલ. ઇન્ટરનેશનલ લિ. અને અન્ય વિ. એક્સપોર્ટ ક્રેડિટ ગેરંટી કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, જેનો ઉદ્દેશ (૨૦૦૪) ૩ એસ.સી.સી. ૫૫૩ માં નોંધાયેલ છે, તેના સંબંધિત પરિચ્છેદ ૨૨ થી ૨૪ અને ૨૭ નીચે મુજબ વાંચાય છે ;

“૨૨. વર્તમાન રિટ અરજાની ગ્રાહ્યતા અંગેના પ્રશ્ન પર શિષ્ટ વકીલશ્રીના દલીલોને ઉપરોક્ત વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડનો ચુકાદો આધાર આપે છે એવું અમને લાગતું નથી. નોંધનીય છે કે જેના વિરુદ્ધ રિટ અરજી કરવામાં આવી હતી તે વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ કલ્પિત રાજ્ય અથવા રાજ્યનું સાધન ન હતું; તેથી સામાન્ય રીતે તે ઉદ્યોગો વિરુદ્ધ કોઈ રિટ બહાર પાડી શકાતી ન હોત. પરંતુ તે કેસમાં રિટ અરજદારનો એવો દાવો હતો કે સંબંધિત કાયદા હેઠળ ઉક્ત ઉદ્યોગ પર કેટલીક જાહેર ફરજો નિભાવવાની બાધ્યતા હતી, અને તે ફરજોમાં નિષ્ફળતા થતા ખાનગી સંસ્થા વિરુદ્ધ અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ફરિયાદ ઊભી થઈ શકે. આવા દલીલોનો વિચાર કરતી વખતે, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જ્યાં કોઈ સત્તાધિકારે જાહેર કાર્ય અથવા જાહેર ફરજ નિભાવવાની હોય અને તેમાં નિષ્ફળતા થાય, ત્યાં સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી ગ્રાહ્ય બને છે. હાલના કેસમાં, સામાવાળા રાજ્યનું સાધન છે તે

બાબતે કોઈ વિવાદ નથી; પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે અપીલકર્તાઓના કરારજન્ય દાવાને નામંજૂર કરતી વખતે પ્રથમ સામાવાળા જાહેર ફરજ અથવા જાહેર કાર્યનું નિર્વહન કરતો હતો કે કેમ? અમારી દૃષ્ટિએ, આ પ્રશ્નનો જવાબ આ અદાલતના કુમારી શ્રીલેખા વિદ્યાર્થી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. કેસના ચુકાદામાં મળે છે, જેમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું (એસ.સી.સી. પૂ. ૨૩૬-૩૭, પરિચ્છેદ ૨૨ અને ૨૪).

દરેક રાજ્યની કાર્યવાહીની અસર જાહેર હિત પર પડે છે .... ખરેખર, રાજ્ય તરીકે તેના વ્યક્તિત્વનું સ્વરૂપ જ મહત્વપૂર્ણ છે અને તે તેની તમામ કાર્યવાહીઓને, તે કોઈપણ ક્ષેત્રમાં હોય, ચિહ્નિત કરનારું હોવું જોઈએ; અને કાર્યનું સ્વરૂપ, તે કરારસંબંધિત હોય કે અન્યથા, એવું નિર્ધારક નથી કે જેના આધારે તેની કાર્યવાહીની વૈધતા તપાસવા માટે મંજૂર પરીક્ષણનું સ્વરૂપ નક્કી થાય. અનુચ્છેદ ૧૪ ની આવશ્યકતા ન્યાયસંગત, યથોચિત અને વાજબી રીતે વર્તવાની ફરજ હોવાને કારણે, રાજ્યએ હંમેશા તેવી જ રીતે વર્તવું જોઈએ, કરારસંબંધિત બાબતોમાં પણ, એવી સંકલ્પના સામે વિરોધી એવું કશું નથી.

૨૩. આ અદાલતના ઉપરોક્ત અવલોકનો પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, જ્યારે રાજ્ય અથવા રાજ્યનું કોઈ સાધન કરારનો પક્ષકાર હોય છે, ત્યારે તેના પર કાયદેસર રીતે નિષ્પક્ષ, ન્યાયસંગત અને ચુકિતસંગત રીતે વર્તવાનો કર્તવ્ય હોય છે, જે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ ની આવશ્યકતા છે. તેથી, જો અપીલકર્તાઓના દાવાના વિવાદિત અસ્વીકાર દ્વારા પ્રથમ સામાવાળાએ,

રાજ્યના સાધન તરીકે, ઉપરોક્ત અનુચ્છેદ ૧૪ ની આવશ્યકતાનો ભંગ કર્યો હોય, તો અમે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં જરા પણ સંકોચ અનુભવતા નથી કે રિટ અદાલત પ્રથમ સામાવાળાની મનસ્વી કાર્યવાહી સુધારવા માટે યોગ્ય દિશાનિર્દેશો આપી શકે છે. આ સંદર્ભમાં, અમે નોંધ કરી શકીએ છીએ કે, યદ્યપિ પ્રથમ સામાવાળા કંપનીઓ અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી એક કંપની છે, તે સંપૂર્ણપણે ભારત સરકારની માલિકીની છે. આ કંપનીનું કુલ સબસ્ક્રાઇબ્ડ શેર મૂડી ૨,૫૦,૦૦૦ શેર છે, જેમાંથી ૨,૪૯,૯૯૮ શેર ભારતના રાષ્ટ્રપતિના નામે છે, જ્યારે એક-એક શેર અનુક્રમે વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલયના સંયુક્ત સચિવ તથા વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ મંત્રાલયના વિશેષ ફરજ પરના અધિકારીઓ પાસે છે. પ્રથમ સામાવાળાના મેમોરેન્ડમ ઓફ એસોસિએશનના પરિચ્છેદ ૧૦ માં દર્શાવાયેલા હેતુઓ આ પ્રમાણે વાંચાય છે;

સરકાર દ્વારા સમયે સમયે તેને સોંપવામાં આવે તેવી ફરજ બજાવવી, જેમાં નિકાસ માટે માલના ઉત્પાદન અથવા પ્રક્રિયા માટે જરૂરી કાચા માલસામાન અને અર્ધ-તૈયાર માલના આયાતને સુગમ બનાવવા હેતુસર વિદેશી ચલણોમાં ઋણસહાય અને ગેરંટી આપવાનો સમાવેશ થાય છે.

ઉક્ત ઉદ્દેશ્યના પરિચ્છેદ ૧૧ નો પાઠ આ મુજબ છે;

સરકારના એજન્ટ તરીકે કાર્ય કરવા, અથવા સરકારની મંજૂરીથી પોતાના ખાતેથી, ગેરંટી આપવી, આવી જવાબદારીઓ ઉપાડવી અને એવા કાર્યો નિભાવવાં, જે સરકાર દ્વારા રાષ્ટ્રીય હિતમાં જરૂરી ગણવામાં આવે છે.

૨૪. કંપનીના ઉપરોક્ત બે ઉદ્દેશ્યોમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કંપની સંપૂર્ણપણે સરકારની માલિકીની કંપની હોવા સિવાય, તે સરકારના કાર્યોનું નિર્વહ કરે છે અને સરકારના પ્રતિનિધિ તરીકે કાર્ય કરે છે, ત્યારે પણ જ્યારે તે બાંહેધરી આપે છે, અને રાષ્ટ્રીય હિતમાં આવા કાર્યોનું નિર્વહ કરવાની જવાબદારી પણ તેના પર છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, એવી દલીલ કરવી નિષ્ફળ સાબિત થશે કે રિટ અરજીમાં પડકારવામાં આવેલી પ્રથમ સામાવાળાની કાર્યવાહીનો જાહેર કાર્ય સાથે કોઈ સંબંધ નથી અથવા જાહેર ફરજનું નિર્વહ થતું નથી. તેથી, પ્રથમ સામાવાળાની આ દલીલ પણ નિષ્ફળ જ જવી જોઈએ.”

“૨૭. ઉપરોક્ત અમારી ચર્ચામાંથી, રિટ અરજીની જાળવણીયોગ્યતા અંગે નીચેનો કાનૂની સિદ્ધાંત પ્રગટ થાય છે: (એ) યોગ્ય કેસમાં, રાજ્ય અથવા રાજ્યની કોઈ સંસ્થા વિરુદ્ધ કરારજન્ય બાધ્યતામાંથી ઉદ્ભવતી રિટ અરજી જાળવણીયોગ્ય છે (બી) માત્ર એટલા માટે કે વિચારણા માટે કેટલાક વિવાદાસ્પદ તથ્યપ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, તે દરેક કેસમાં નિયમરૂપે રિટ અરજી

સ્વીકારવાનું નકારવા માટે આધાર બની શકતું નથી (સી) નાણાકીય દાવા સંબંધિત અનુસંગી રાહત ધરાવતી રિટ અરજી પણ જાળવણીયોગ્ય છે।

૨૧.૯ સંબંધિત અનુચ્છેદ ૩૦ થી ૩૨ અને ૭૫ થી ૮૮ ના

એમ/એસ.ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. (ઉપરોક્ત) માં નીચે મુજબ કહેવામાં આવ્યું છે;—

“૩૦. તેમ છતાં, એ સત્ય છે કે ભારત સંઘ ક્રિકેટ મેચોના આયોજન, ભારતીય ટીમના વિદેશ પ્રવાસ તથા વિદેશી ટીમને ભારત આવવાની પરવાનગી આપવાના મુદ્દાઓ સંબંધે બોર્ડની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર ચોક્કસ નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરતું રહ્યું છે. પરંતુ, બોર્ડની પ્રવૃત્તિઓ ઉપરનું આ નિયંત્રણ પ્રશાસનિક નિયંત્રણ તરીકે અર્થઘટિત કરી શકાય તેમ નથી. વધુમાં વધુ, આ નિયંત્રણ સંપૂર્ણપણે નિયમનકારી સ્વરૂપનું છે અને પ્રદીપકુમાર બિસ્વાસના કેસમાં (ઉપરોક્ત) આ અદાલતના મત મુજબ, તે બોર્ડ ઉપર રાજ્યના વ્યાપક નિયંત્રણનું સૂચક પરિબળ નથી.

૩૧. તે જેમ હોય તેમ, એ નકારી શકાય તેમ નથી કે બોર્ડ કેટલીક ફરજો નિભાવે છે, જેમ કે ભારતીય ક્રિકેટ ટીમની પસંદગી કરવી, ખેલાડીઓની તથા ક્રિકેટના

રમતમાં સંકળાયેલા અન્ય લોકોની પ્રવૃત્તિઓનું નિયંત્રણ કરવું. આ પ્રવૃત્તિઓને જાહેર ફરજ અથવા રાજ્યકાર્યને સમકક્ષ ગણાવી શકાય અને જો કોઈ બંધારણીય અથવા કાયદેસર ફરજનું અથવા અન્ય નાગરિકોના હકોનું ઉલ્લંઘન થતું હોય, તો પીડિત પક્ષકારને અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની અરજી દ્વારા રાહત પ્રાપ્ત ન પણ થઈ શકે. પરંતુ તેનો અર્થ એવો નથી કે આવા હકનો ભંગ કરનાર માત્ર એ અથવા તે રાજ્ય નથી એટલા કારણે સંપૂર્ણપણે બિનદંડિત રહી જાય. ભારતીય ન્યાયશાસ્ત્ર હેઠળ, નાગરિકના હકના ભંગ માટે હંમેશા યોગ્ય ઉપાય ઉપલબ્ધ રહે છે. અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળનો ઉપાય ઉપલબ્ધ ન હોવા છતાં, પીડિત પક્ષકાર કાયદાની સામાન્ય પ્રક્રિયા મુજબ અથવા બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દ્વારા હંમેશા ઉપાય માંગી શકે છે, જે અનુચ્છેદ ૩૨ કરતાં ઘણો વ્યાપક છે.

૩૨. આ અદાલતે અનાદી મુક્ત સદગુરુ શ્રી મુક્તજી વંદાસ સ્વામી સુવર્ણ જયંતિ મહોત્સવ સ્મારક ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિ. વી.આર. રુદાની અને અન્ય [ (૧૯૮૯) ૨ એસ.સી.સી. ૬૯૧ ] ના કેસમાં એમ ઠરાવ્યું છે ;

“અનુચ્છેદ ૨૨૬ વડી અદાલતને અધિકારપ્રેરિત રિટોના સ્વરૂપની રિટો જારી કરવા માટે વ્યાપક સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. આ અંગ્રેજી કાયદાથી એક ઉલ્લેખનીય વિસંગતિ છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ “કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા પ્રાધિકરણ”

વિરુદ્ધ રિટો જારી કરી શકાય છે. આ પરિસ્થિતિમાં વપરાયેલ “પ્રાધિકરણ” શબ્દને ઉદાર અર્થ આપવો જોઈએ, અનુચ્છેદ ૧૨માં આવેલા તે શબ્દથી ભિન્ન રીતે, જે માત્ર અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળના મૂળભૂત અધિકારોના અમલ માટે જ સંબંધિત છે. અનુચ્છેદ ૨૨૬ વડી અદાલતોને મૂળભૂત અધિકારો તેમજ અમૂલભૂત અધિકારોના અમલ માટે રિટો જારી કરવાની સત્તાઓ પ્રદાન કરે છે. તેથી, અનુચ્છેદ ૨૨૬માં વપરાયેલ “કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા પ્રાધિકરણ” શબ્દસમૂહને માત્ર ધારાસભાકીય પ્રાધિકરણો અને રાજ્યની સાધનસામગ્રી સુધી મર્યાદિત રાખવાનો નથી. તે જાહેર ફરજ બજાવતી અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થાને પણ આવરી લઈ શકે છે. સંબંધિત સંસ્થાનું સ્વરૂપ વિશેષ પ્રાસંગિક નથી. પ્રાસંગિક બાબત એ છે કે તે સંસ્થા પર લાદવામાં આવેલી ફરજનું સ્વરૂપ શું છે. આ ફરજનું મૂલ્યાંકન, પ્રભાવિત પક્ષ પ્રત્યે તે વ્યક્તિ અથવા પ્રાધિકરણની સકારાત્મક બાધ્યતાના પ્રકાશમાં કરવું પડશે, ભલે તે ફરજ કોઈપણ ઉપાયથી લાદવામાં આવી હોય. જો સકારાત્મક બાધ્યતા અસ્તિત્વમાં હોય, તો પરમાદેશની રિટનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં.

૭૫. બોર્ડને એવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી છે કે જેના દ્વારા તે નાગરિકના મૂળભૂત અધિકારોમાં અતિક્રમણ કરી શકે, એ વિશેષતા અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. એસોસિયેશનના મેમોરેન્ડમની શરતો અનુસાર તો

રાજ્યોને પણ બોર્ડના નિર્દેશ માટે તેની પાસે જવું આવશ્યક છે. આ અદાલતના બંધારણીય પીઠના સુખદેવસિંહ અને અન્ય વિ. ભગતરામ સરદારસિંહ (૧૯૭૫ (૧) એસ.સી.સી. ૪૨૧) ના ચુકાદાને તથા તેમાંથી થયેલા કાયદાના વિકાસને પૂર્ણ અસર આપવાની હોય, તો માત્ર સરકારના કાર્યો જ કોઈ સંસ્થાને રાજ્ય બનવા સક્ષમ બનાવે એવું નથી. પરંતુ જ્યારે કોઈ સંસ્થા સરકારી કાર્યો અથવા અર્ધ-સરકારી કાર્યો બજાવે, તેમજ તેનો વ્યવસાય જાહેર મહત્વનો હોય અને લોકોના જીવન માટે મૂળભૂત હોય, ત્યારે પણ તે એવું બની શકે. તે હેતુ માટે, અમારે નોંધવું જરૂરી છે કે આ અદાલતે “રાજ્ય” ની વ્યાખ્યા વિસ્તૃત કરતાં પોતાને જાણબૂઝીને બંધારણસભાની ચર્ચાઓ સુધી મર્યાદિત રાખી નહોતી. તેણે દરેક કેસનો તેના પોતાના ગુણદોષના આધારે વિચાર કર્યો હતો. સુખદેવસિંહ (ઉપરોક્ત) માં, મેથ્યુ જે. એ જણાવ્યું હતું કે મોટા ઔદ્યોગિક ગૃહો અને મોટા વેપાર સંઘો પણ તેના કાર્યક્ષેત્રમાં આવશે. આવું કરતાં, અદાલતોએ રાજ્યની પ્રવૃત્તિ અને વ્યક્તિગત પ્રવૃત્તિ વચ્ચેના ભેદને નજરઅંદાજ કર્યો નહોતો. આ અદાલતે એ હકીકતને ધ્યાનમાં લીધી હતી કે નાગરિકોમાં નવા અધિકારો સર્જાયા છે અને જો આવા કોઈ અધિકારનું ઉદ્ધંધન થાય, તો તેમને ન્યાય સુધી પહોંચ હોવી જ જોઈએ, જે માનવ અધિકાર છે. નિઃસંદેહ, વૈશ્વિકીકરણ અને/અથવા સરકારની ઉદારીકરણ નીતિને કારણે બજાર ખોલવાના પ્રભાવ અંગે, રાજ્યની સર્વભૌમત્વની સંકલ્પના તેનાથી ક્ષીણ થઈ રહી છે કે નહીં તે બાબતે સતત ચર્ચા ચાલી રહી છે, પરંતુ આ કેસમાં અમને તે પ્રશ્ન સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી. “અન્ય

સત્તાઓ” માં, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી સત્તાઓનો સમાવેશ થશે જે ભારતના પ્રદેશની અંદર કાર્ય કરે છે, અને તે અનિવાર્યપણે ભારત સરકાર, ભારતની સંસદ, ભારત સંઘ રચતા દરેક રાજ્યની સરકાર અથવા રાજ્યોના વિધાનમંડળ જ હોવું જરૂરી નથી.

૭૬. કલમ ૧૨ ને હેતુલક્ષી અર્થઘટન મળવું આવશ્યક છે, કારણ કે બંધારણના ભાગ-૩ દ્વારા સત્તાના દરેક પ્રકારના ભંડારોમાંથી થતી દમનકારી અને મનસ્વી પ્રવૃત્તિઓ સામે સ્વાતંત્ર્યોનો અધિકારપત્ર પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે – હેતુ એ છે કે સત્તા જ્યાં ક્યાં જોવા મળે ત્યાં તેની મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવે અને તેના પર નિયંત્રણ રાખવામાં આવે. જાહેર મહત્વનાં નોંધપાત્ર કાર્યો બજાવતી કોઈ સંસ્થા, તે કાર્યોના સંદર્ભમાં, સત્તાધિકારી ગણાશે. તે બાબતોમાં તે બંધારણ હેઠળ સ્થાપિત કાર્યપાલક સરકાર તથા સરકાર દ્વારા ભંડોળિત અથવા નિયંત્રિત સંસ્થાની સમકક્ષ ગણાશે. ટ્રાફિક કોન્સ્ટેબલનો પગાર પાર્કિંગ ચાર્જિસમાંથી ચૂકવવામાં આવતો હોય તો પણ તે સત્તાધિકારી તરીકે યથાવત્ રહે છે, કારણ કે તેને હજી પણ ટ્રાફિકનું નિયંત્રણ કરવાનો અધિકાર રહેશે અને ટ્રાફિકના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ તેના પ્રેરણે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા કાર્યવાહી હાથ ધરી શકાય.

૭૭. એવું નથી કે દરેક વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા, જેની ખાનગી કાર્યોમાં નિયમન કરવામાં આવે છે, તે “રાજ્ય” બની જાય. જે બાબત મહત્વની છે તે એ સંસ્થા દ્વારા નિર્વહિત કાર્યોની ગુણવત્તા અને સ્વરૂપ તથા તેમાંથી ઉપજતો રાજ્યનો નિયંત્રણ છે. ડેનિયલ લી (ઉપરોક્ત) મામલે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું ;

“જાહેર મંચની અંદર .... મુક્ત ભાષણનું ઓ.એ.સી. દ્વારા કાર્યાત્મક રીતે વિશિષ્ટ નિયંત્રણ રાજ્યનું પરંપરાગત અને વિશિષ્ટ કાર્ય છે”।

કાયદાનો વિકાસ;

૭૮. આ ક્ષેત્રમાં કાયદાનો વિકાસ સુપ્રસિદ્ધ છે. એક સમય એવો હતો કે ભારતીય કંપનીઝ અધિનિયમ અને સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ કંપનીઓ, સોસાયટીઓ વગેરેને તેમની પોતાની નિયમો અને વિનિયમો દ્વારા શાસિત સ્વતંત્ર નિગમિત એકમો તરીકે ગણવામાં આવતી હતી અને તેથી, ભલે તેઓ વાસ્તવમાં સરકારના વિભાગ તરીકે ચલાવવામાં આવતી હોય, તેમ છતાં તેમને “રાજ્ય” માનવામાં આવતું નહોતું; પરંતુ હવે સ્થિતિ સંપૂર્ણપણે બદલાઈ ગઈ છે. રાજસ્થાન સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડ, જયપુર વિ. મોહન લાલ અને અન્યો— (૧૯૬૭) ૩ એસ.સી.આર. ૩૭૭ માં વૈધાનિક સત્તામંડળો અને સ્થાનિક સંસ્થાઓને રાજ્ય ગણવામાં આવ્યા હતા.

૭૯. તેમ છતાં, આ અદાલત ત્યાં અટકી નહોતી; પરિણામે નવા અને સતત નવા સિદ્ધાંતો વિકસિત થયા, જેના પરિણામે વિવિધ પ્રકારની સંસ્થાઓને રાજ્ય ગણવામાં આવી.

૮૦. ભારતીય કંપનીઓ અધિનિયમ અથવા સોસાયટીઝ રજીસ્ટ્રેશન અધિનિયમ અથવા અન્ય કોઈ અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત તમામ જાહેર ક્ષેત્રની સંસ્થાઓને રાજ્યના વર્ણન હેઠળ લાવવા માટે તે કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા નાણાંપોષિત હોવી જોઈએ અને તેના ઘનિષ્ઠ તથા વ્યાપક નિયંત્રણ હેઠળ હોવી જોઈએ, એવો અભિગમ છેલ્લા ત્રણ દાયકામાં મૂળભૂત રીતે બદલાઈ ગયો છે. હવે ભાર સંસ્થાની રચના પર નથી, પરંતુ તે દ્વારા નિર્વહિત કરાતી ફરજો અને કાર્યો પર છે. મુખ્ય પ્રશ્ન, જે ઉઠાવવાનો આવશ્યક છે, એ છે કે શું સંબંધિત સંસ્થા જાહેર કાર્ય બજાવે છે.

૮૧. સુખદેવસિંહ (સુપ્રા) માં આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે “અન્ય સત્તાધિકારીઓ” શબ્દપ્રયોગને “ઈજસ્ટ્રેમ જેનરિસ” ના સિદ્ધાંતની કસોટી પર વાંચવો જોઈએ નહીં.

૮૨. મેથ્યુ ન્યાયાધીશે, પોતાના સહમતિદર્શક પરંતુ સ્વતંત્ર ચુકાદામાં, કોર્પોરેશનો કોના હિતાર્થે વ્યવસાય ચલાવી રહ્યા હતા તે અંગે એક અલગ નિર્ણયનો મુદ્દો ઉઠાવ્યો હતો અને તેનો ઉત્તર આપતાં આ નિષ્કર્ષે આવ્યા હતા કે ત્યાંના સામાવાળાઓ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં “રાજ્ય” હતા (એસ.સી.સી. અનુચ્છેદ ૧૦૯).

૮૩. એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે મોટી કંપનીઓ અને વ્યાપાર સંઘો પણ ઉક્ત વર્ણનના પરિઘમાં આવશે, કારણ કે તેઓ વિપુલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે.

૮૪. યુ.પી. સ્ટેટ કોઓપરેટિવ લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંક વિ. ચંદ્રભાન દુબે અને અન્ય (એ.આઈ.આર. ૧૯૯૯ એસ.સી. ૭૫૩) માં, લેન્ડ ડેવલપમેન્ટ બેંકને “રાજ્ય” ગણવામાં આવી હતી. આ અદાલતે અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ તથા તે હેઠળ બનાવવામાં આવેલા નિયમોનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું;

૨૦....અમારા માટે અન્ય વિવિધ કલમો અને નિયમો ઉદ્ઘૃત કરવું આવશ્યક નથી, પરંતુ આ બધી જ જોગવાઈઓ નિઃસંદેહ દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાના કારોબાર પર રાજ્ય સરકારનો નિયંત્રણ છે, ભલે તે સહકારી સંસ્થા તરીકે કાર્ય કરે છે, અને તે નિશ્ચિતપણે રાજ્યનો વિસ્તૃત અંગ છે અને તેથી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ હેઠળ ઉલ્લેખિત રાજ્યની સાધનસામગ્રી અથવા સત્તા છે.

૮૫. જોકે, જ્યારે કાયદો કોઈ કાનૂનના પ્રાપ્તિના મુજબ કોઈ વ્યવસાય પર સામાન્ય નિયંત્રણ માટે જોગવાઈ કરે છે અને પ્રશ્નમાં રહેલ સંસ્થા અંગે નહીં, ત્યારે તે “રાજ્ય” ગણાશે નહીં [(જુઓ ફેડરલ બેન્ક લિમિટેડ (સુપ્રા) કે.આર. અનિથા અને અન્ય વિ. પ્રાદેશિક નિયામક, ઇ.એસ.આઈ. કોર્પો. અને અન્ય.) (૨૦૦૩ (૧૦) એસ.સી.સી. ૩૦૩) અને બાર્સી રેડ્ડી (સુપ્રા)].

૮૬. મેડન ન્યાયાધીશે, સેન્ટ્રલ ઈનલેન્ડ વોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ અને અન્ય વિ. બ્રોજનાથ ગાંગુલી અને અન્યમાં (૧૯૮૬ (૩) એસસીસી ૧૫૬) પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો—

“પછી શું અમારી અદાલતો સમયાનુસાર આગળ ન વધે? શું તેઓ હજી પણ જૂની પડી ગયેલી કલ્પનાઓ અને કાળબાહ્ય વિચારધારાઓને જ ચીમડીને બેસી રહે? શું આપણે આજના સમયની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ આપણી વિચારસરણીમાં ફેરફાર ન કરીએ? શું ન્યાયશાસ્ત્રીય વિકાસનો સમગ્ર પ્રવાહ આપણને બાજુએ મૂકી આગળ નીકળી જાય અને આપણે ૧૯મી સદીના સિદ્ધાંતોના કાદવમાં ધસતાં રહી જઈએ? શું શક્તિશાળી વ્યક્તિને નબળા વ્યક્તિને દીવાલ પાસે ધકેલી દેવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ? શું તેમને નબળા પર નિર્દયતાથી સવાર થવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ? શું અદાલતે માત્ર નિષ્ક્રિય રીતે પાછળ બેસીને જોવું જોઈએ જ્યારે શક્તિશાળી નબળાના અધિકારોને પગ નીચે કચડી નાખે? એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો ;

“૨૬. કાયદો તે સમાજની જરૂરિયાતોની સેવા કરવા માટે અસ્તિત્વમાં છે, જે તેના દ્વારા શાસિત થાય છે. જો કાયદાએ સમાજની જરૂરિયાતોની સેવા કરવાની પોતાની નિર્ધારિત ભૂમિકા ભજવવી હોય, તો તેને તે સમાજના વિચારો અને વિચારધારાને પ્રતિબિંબિત કરવો જ જોઈએ. તેને સમાજના ધબકારાઓ સાથે તથા લોકોની જરૂરિયાતો અને આકાંક્ષાઓ સાથે સમયાનુરૂપ રહેવું જોઈએ. જેમ સમાજ બદલાય છે, તેમ કાયદો અપરિવર્તનીય રહી શકતો નથી. પ્રારંભિક ૧૯મી સદીના નિબંધકાર અને વિનોદી, સિડની સ્મિથે કહ્યું હતું કે, જ્યારે હું કોઈ

મનુષ્યને અપરિવર્તનીય કાયદાની વાત કરતા સાંભળું છું, ત્યારે મને ખાતરી થાય છે કે તે અપરિવર્તનીય મૂર્ખ છે.” તેથી, બદલાતા સમાજમાં કાયદો બદલાયેલા વિચારો અને વિચારધારાઓ સાથે તાલમાં આગળ વધવો જ જોઈએ....”.

૮૭. પ્રદીપકુમાર બિસ્વાસ (ઉપરોક્ત) અને બાસ્સી રેડ્ડી (ઉપરોક્ત) નો તાજેતરમાં ગયાત્રી ડી.ઈ. વિ. મૌસમિ કો.ઓપ.હો.સો.લિ. અને અન્યો [(૨૦૦૪) ૫ એસ.સી.સી. ૮૦] માં વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં એક સહકારી સંસ્થા વિરુદ્ધ પરમાદેશ જારી કરવામાં આવ્યો હતો, એ આધાર પર કે તેમાં પડકારવામાં આવેલ હુકમ વડી અદાલત દ્વારા નિયુક્ત કરાયેલ “વહીવટદાર” દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યો હતો, જેને પણ નિભાવવાની કોઈ વૈધાનિક ભૂમિકા નહોતી.

૮૮. ચેર્ચિસ વિ. માતા વૈષ્ણો દેવી શ્રાઈન બોર્ડ અને અન્ય [૨૦૦૪ (૮) સ્કેલ ૩૪૮] માં એવો વાદ કરવામાં આવ્યો હતો કે ધાર્મિક બોર્ડ એક “રાજ્ય” હતું. જોકે માતા વૈષ્ણો દેવી શ્રાઈન બોર્ડની રચના કાયદા હેઠળ કરવામાં આવી હતી, તેમ છતાં તે સ્વતઃ રાજ્યકર્તા સત્તાધિકારી નહોતું. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ભૂરિનાથ અને અન્ય વિ. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય અને અન્ય [(૧૯૯૭) ૨ એસ.સી.સી. ૭૪૫] માં આ અદાલતનો નિર્ણય પ્રદીપકુમાર

બિસ્વાસ (ઉપરોક્ત) માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં પુનર્વિચારની માંગ કરે છે.

૮૯. વિરેન્દ્રકુમાર શ્રીવાસ્તવ વિ. યુ.પી. રાજ્ય કર્મચારી કલ. નિગમ અને અન્ય [૨૦૦૪ (૯) સ્કેલ ૬૨૩] માં, આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે પ્રદીપકુમાર બિસ્વાસ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત કસોટીઓ લાગુ કરતાં નોંધ્યું હતું કે “રાજ્ય” તરીકે ગણવામાં આવતી સંસ્થા, એક તો તેના કાયદેસર રચિત સંસ્થા હોવાના આધારે અને બીજી અજાય હાસિયા અને અન્ય વિ. ખાલિદ મુજબ સેહરા વરદી અને અન્ય [(૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૨] ના કેસમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોના આધારે ગણાતી સંસ્થા, એમ બંને વચ્ચે ભેદ અસ્તિત્વમાં છે.

૯૦. તાજેતરમાં રાજસ્થાન વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે સંતોષ મિતલ વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન અને અન્ય [પછીથી ૨૦૦૪ (૧૦) સ્કેલ જે. – ૩૯ માં અહેવાલિત] માં પેપ્સી કંપની અને કોકાકોલા તથા કાર્બોનેટેડ પીણાં અથવા સોફ્ટ-ડ્રિંક્સના અન્ય ઉત્પાદકોને, સંબંધિત સ્થિતિ મુજબ, બોટલ, પેકેજ અથવા પાત્ર પર ઉત્પાદનોની રચના અને સામગ્રી, જેમાં કીટનાશકો અને રસાયણોની હાજરીનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેનો ખુલાસો કરવા અંગે દિશા-નિર્દેશ આપ્યો હતો, કારણ કે તેમાં આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે

“ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં લઈને, અમે ઠરાવીએ છીએ કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) ની ભાવના અને વિષયવસ્તુ સાથે સુસંગત રીતે, પીણાંના ઉત્પાદકો એટલે કે પેપ્સી-કોલા અને કોકાકોલા તથા પીણાં અને સોફ્ટ-ડ્રિંક્સના અન્ય ઉત્પાદકો, સંબંધિત સ્થિતિ મુજબ, કાર્બોનેટેડ પીણાં અથવા સોફ્ટ-ડ્રિંક ધરાવતી બોટલ અથવા પેકેજ પર, અથવા તેના આસપાસ આવરિત આવરણ પર, તેમાં રહેલી તેની રચના અને સ્વરૂપ તેમજ કીટનાશકો અને રસાયણોની પ્રકૃતિ અને માત્રાની વિગતો, જો હોય તો, સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવા માટે બંધાયેલા છે.”

૯૧. પેપ્સી કંપની અને કોકાકોલા બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓ છે. તે વ્યાવસાયિક સંસ્થાઓ છે, પરંતુ તેમ છતાં, આ અદાલતે હિંદુસ્તાન કોકાકોલા બેવરેજિસ(પી) લિમિટેડ વિ. સંતોષ મિત્તલ અને અન્ય [૨૦૦૪ (૧૦) સ્કેલ ૩૬૦] માં તા.૬/૧૨/૨૦૦૪ ના હુકમ દ્વારા સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ આ રીતે જણાવતાં નામંજૂર કરી હતી ;

"શ્રી હરસિંહ એન. સાલ્વે, જે એસ.એલ.પી. (સી) નં. ૨૪૨૬૬ – ૨૪૨૬૮ /૨૦૦૪ માં અરજદાર તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ છે, અને શ્રી અરુણ જેટલી, જે એસ.એલ.પી. (સી) નં. ૨૪૪૧૩ ના ૨૦૦૪ અને ૨૪૬૬૧ – ૨૪૬૬૩ / ૨૦૦૪ માં અરજદાર તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન

સિનિયર એડવોકેટ છે, તેઓ કહે છે કે અરજદારને એ બાબતે સ્પષ્ટીકરણ મેળવવા માટે વડી અદાલતનો સંપર્ક કરવા સલાહ આપવામાં આવશે કે વડી અદાલત તેમને ચોક્કસ કયા પ્રકારનું પ્રકટીકરણ કરવા કહે છે. અમે આ નિવેદન નોંધીએ છીએ અને તે હેતુ માટે અરજદારોને વડી અદાલતનો સંપર્ક કરવાની છૂટ આપીને સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ નામંજૂર કરીએ છીએ. જો સ્પષ્ટીકરણ અરજી ઉપર વડી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમથી અરજદારો પોતાને વ્યથિત અનુભવે, તો આ સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓની નામંજૂરી ઉક્ત હુકમને પડકારવામાં તેમના માર્ગમાં અવરોધ બનશે નહીં.

તથાપિ, અમે નોંધ પર મૂકી શકીએ છીએ કે અરજદારો તરફના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે સંવિધાનની કલમો ૧૯ અને ૨૧ને સ્પર્શતા વિશાળ સંવિધાનિક પ્રશ્ન અંગે દલીલ કરવાની મનશા દર્શાવી હતી, જે પ્રશ્નો વધુ વિચારણા બાદ ઉઠાવવામાં આવ્યા નથી, અને અમે તેઓને કોઈ અન્ય યોગ્ય પ્રકરણમાં નિર્ધારિત થવા માટે ખુલ્લા રાખીએ છીએ.

જોકે સ્પેશ્યલ લિવ પિટિશનઓ નામંજૂર કરવામાં આવે છે, તેમ છતાં વડી અદાલત દ્વારા તેના ચુકાદાના અમલને છ અઠવાડિયા માટે સ્થગિત રાખતો

તા.૩/૧૧/૨૦૦૪નો હુકમ જે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, તેની અમલવારી આજથી વધુ બે અઠવાડિયા માટે લંબાવવામાં આવે છે.”

૯૨. રાજ્યની વ્યાખ્યામાં આપેલી સમજૂતીને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૯૮ના અર્થમાં ભારત સંઘ અથવા અન્ય રાજ્ય સરકારોની માત્ર વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ સુધી મર્યાદિત રાખવી નહીં, પરંતુ તેની વ્યાપ્તિમાં એવી કોઈપણ અન્ય પ્રવૃત્તિનો પણ સમાવેશ કરવો જોઈએ, જેનો નાગરિકો પર સીધો પ્રભાવ પડે. “શિક્ષણ” શબ્દને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૧(એ) તેમજ રાજ્યની નીતિના દિશાસૂચક તત્વોને ધ્યાનમાં રાખીને વધુ વ્યાપક અર્થ આપવો જોઈએ. રાજ્ય સત્તાને નિયંત્રિત કરતી શક્તિનું મૂળભૂત સંવિધાનિક મર્યાદાઓના અધીન રહી પરીક્ષણ કરવાની આવશ્યકતા છે, જે રાજ્યની કાર્યવાહી અંગેની સંકલ્પનાના વિસ્તારની માંગ કરે છે.

૯૩. બંધારણોને તેમના નાગરિકોના કલ્યાણ માટેનો માર્ગ વિકસાવવો આવશ્યક છે. લવચીકતા આપણા બંધારણની ઓળખરૂપ વિશેષતા છે. બંધારણનો વિકાસ સજીવ સ્વરૂપનો હોવો જોઈએ, પરિવર્તનની ગતિ અત્યંત મંદ હોવી જોઈએ. [જુઓ આર સ્ટીવેન્સ, ધ ઇંગ્લિશ જજેસ : ધેઅર રોલ ઇન ધ ચેર્નિંગ કોન્સ્ટિટ્યુશન (ઓક્સફોર્ડ ૨૦૦૨), પૃ.૧૩] [લોર્ડ વૂલ્ફ દ્વારા “ધ રૂલ ઓફ

લો એન્ડ અ ચેન્જ ઇન ધ કોન્સ્ટિટ્યુશન, ૨૦૦૪ કેમ્બ્રિજ લો જર્નલ ૩૧૭” માં ઉદ્ધૃત]

૯૪. જો કોઈ શાળાને નાણાકીય સહાય આપવામાં આવી હોય, તો તે રાજ્ય ગણાશે. [જુઓ જિબી પી. ચેકો વિ. મેડિસિટી સ્કૂલ ઓફ નર્સિંગ, ધાનપુર, રંગા રેડ્ડી જિલ્લો અને અન્ય. ૨૦૦૨ (૨) એ.એલ.ડી. ૮૨૭]

૯૫. હાઉસિંગ બોર્ડનું કાર્ય નિર્વહતી કોઈ સંસ્થા જાહેર કાર્ય નિર્વહતી ગણાશે અને માનવ અધિકાર અધિનિયમ, ૧૯૯૮નું પાલન કરવા બાધ્ય રહેશે. [જુઓ પોપ્લર હાઉસિંગ એન્ડ રિજનરેશન કમ્યુનિટી અસોસિએશન લિ. વિ. ડોનોલ્ડ્યુ (૨૦૦૨ ક્યુ.બી. ૪૮)]. પરંતુ ખાનગી સંસ્થા દ્વારા ચલાવવામાં આવતું વૃદ્ધાશ્રમ એવું ન પણ હોય. [જુઓ આર. (ઓન ધ એપ્લિકેશન ઓફ હેધર એન્ડ અન્યો) વિ. લિયોનાર્ડ ચેશાયર ફાઉન્ડેશન અને અન્ય એક (૨૦૦૨) ૨ ઓલ ઈ.આર. ૯૩૬].

૯૬. કોઈપણ રાજ્યના આશ્રય વિના ખાનગી સંસ્થા દ્વારા શાળા ચલાવી શકાય છે. કાયદા મુજબ તે માન્ય છે, કારણ કે અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(જી) અને ૨૬ મુજબ નાગરિકને પોતાના વ્યવસાય તરીકે આવું કરવાની મૂળભૂત હક છે.

૯૭. પરંતુ એકવાર કોઈ શાળાને રાજ્યનું આશ્રય પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે તેની પ્રવૃત્તિઓ રાજ્યની પ્રવૃત્તિઓ ગણાશે અને તેથી તે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનને આધીન રહેશે. અન્યથા પણ, ઉપાર્જિત નફામાંથી પોતાનું ધન ખર્ચવાનો તેના અધિકાર અંગે તે નિશ્ચિત પ્રતિબંધોને આધીન છે [જુઓ ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશન તથા અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય તથા અન્ય (૨૦૦૨) ૮ એસ.સી.સી. ૪૮૧ અને ઈસ્લામિક અકેડેમી ઓફ એજ્યુકેશન તથા અન્ય એક વિ. કર્ણાટક રાજ્ય તથા અન્ય, (૨૦૦૩) ૬ એસ.સી.સી. ૬૯૭].

૯૮. તેની કસોટીઓ અથવા તેની પ્રકૃતિ દરેક મામલાના તથ્યો પર આધાર રાખીને ભિન્ન રહેશે.

૨૧.૧૦ એમ સાચું છે કે એમ/એસ. ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. ના નિર્ણયમાં પેરાગ્રાફ ૩૭ પછી જે જણાવવામાં આવ્યું છે અને જે અવલોકનો કરવામાં આવ્યા છે તે

અલ્પમતીનો મત છે, તેમ છતાં ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ, જાહેર કાર્ય અને જાહેર ફરજ બજાવતી ખાનગી સંસ્થા સામે અને કરારાત્મક બાધ્યતાઓના ક્ષેત્રમાં પણ, અરજીની જાળવણીક્ષમતાને લગતા કાયદાનો કેવી રીતે વિકાસ થયો છે તે વિચારવા માટે, ઉક્ત ચુકાદો અને તેમાં કરાયેલા અવલોકનો વિચારપાત્ર છે. સુશ્રી કમલ ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડલ. એડવોકેટ જનરલ દ્વારા યોગ્ય રીતે ધારવામાં આવ્યું છે તેમ, કાયદો ૧૯૭૬થી જ આગળ વધ્યો અને વિકસ્યો છે, જ્યારે ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીએ વૈશ્ય સભાના કેસમાં પોતાના સહમતીપૂર્ણ ચુકાદામાં ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ કરારાત્મક બાધ્યતા અને સેવાકરાર સંદર્ભે અરજીની જાળવણીક્ષમતાને લગતો જથો અપવાદ નિર્ધારિત કર્યો હતો અને ત્યારબાદ કાયદો ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. ના ચુકાદા સુધી પહોંચ્યો છે.

૨૧.૧૨ શ્રી કે.એસ. નાનાવટી, વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ અને શ્રી એસ.એન. શેલત, વિદ્વાન વધારાના એડવોકેટ જનરલે અનેક સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો છે, ખાસ કરીને પ્રાગા ટૂલ્સ કોર્પ્. (ઉપરોક્ત), વૈશ્ય ડિગ્રી કોલેજ (ઉપરોક્ત), ડિરેક્ટર ઑફ સેટલમેન્ટ એ.પી. (ઉપરોક્ત), ફેડરલ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત), વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત), જી. બાસી રેહ્ડી (ઉપરોક્ત), તેમજ આંધ્ર પ્રદેશની સંપૂર્ણ પીઠના શ્રી કોનાસીમા કો-

ઓપરેટિવ સેન્ટ્રલ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના મામલાના ચુકાદા પર, તેમની આ રજૂઆતોના સમર્થનમાં કે સામાવાળા નં.૧ સંસ્થા ન તો કોઈ જાહેર કાર્ય અને/અથવા જાહેર ફરજ બજાવે છે અને તેથી ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન નથી.

૨૧.૧૩ પ્રાગા ટૂલ્સ કોર્પ્સ. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં આધાર રાખવામાં આવેલ નિર્ણય અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, તે ૧૯૬૯માં લેવાયેલો દૃષ્ટિકોણ હતો અને ત્યારબાદ કાયદાનો વિકાસ થયો છે. ફેડરલ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય પર મૂકાયેલ આધાર અંગે, સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થાની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા કે આ સંસ્થા પોતે જ એક અલગ વર્ગ છે અને સમગ્ર દેશમાં ઉક્ત ક્ષેત્રમાં એકમાત્ર સંસ્થા છે, તેમજ આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે વ્રોશરમાં પોતે જ સામાવાળા નં. ૧ નો એવો કેસ છે કે ગ્રામિણ વ્યવસ્થાપન સંસ્થા ૧૯૭૯માં આણંદ (ગુજરાત) ખાતે સ્વિસ એજન્સી ફોર ધ ડેવલપમેન્ટ, ભારત સરકાર, ગુજરાત સરકાર, ભૂતપૂર્વ ઇન્ડિયન ડેરી કોર્પોરેશન અને નેશનલ ડેરી ડેવલપમેન્ટ બોર્ડના સહયોગથી સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી, અને આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે સામાવાળા સંસ્થાને સંસ્થા સ્થાપવા માટે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા રૂ. ૧.૦૦ ના નામમાત્ર ભાડે જમીન આપવામાં આવી હતી, તેમજ આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા શિક્ષણ આપે છે અને

ઉક્ત સંસ્થાને એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવેલ છે અને તે એ.આઈ.સી.ટી.ઈ. ના સમસ્ત નિયંત્રણ તેમજ રાજ્ય સરકારની દેખરેખ હેઠળ છે, એવું કહી શકાય નહીં કે સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થા કોઈ જાહેર કાર્ય અને/અથવા જાહેર ફરજ બજાવતી નથી અને રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન નથી.

૨૧.૧૪ આ માનનીય અદાલતના વી.એસ.ટી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝના કેસમાં અપાયેલા ચુકાદા પર રાખવામાં આવેલ આધાર સુધીની વાત છે, તો ઉક્ત ચુકાદો તેમના પોતાના કામદારોને કેન્ટીન પૂરી પાડવા અંગેનો છે અને જેમાં કેન્ટીનની વ્યવસ્થા અધિનિયમની કલમ ૪૬ હેઠળ કરવી આવશ્યક હતી, અને ત્યાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે આવી ફરજ જાહેર ફરજ ગણાશે નહીં, કારણ કે તે કોઈ વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિઓના સમૂહ પ્રત્યે બાધ્ય છે અને સામાન્ય જનતા પ્રત્યે નહીં. તે કેસના તથ્યોની તુલના હાલના કેસના તથ્યો સાથે કરી શકાતી નથી. શિક્ષણ આપવું અને સંસ્થા સ્થાપિત કરવી તેની તુલના સિગારેટનું ઉત્પાદન કરતી કંપની દ્વારા કેન્ટીન પૂરી પાડવા સાથે કરી શકાય નહીં; શિક્ષણ આપવું એ જાહેર ફરજ અને જાહેર કાર્ય છે, જે સામાન્ય જનતા પ્રત્યે બાધ્ય છે અને તેથી, ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ સામાવાળા નં. ૧ ને કોઈ સહાયરૂપ નથી.

૨૧.૧૫ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ અરજાની પોષણક્ષમતા ન હોવા અંગે તેમજ સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા કોઈ જાહેર કાર્ય અથવા જાહેર ફરજ

બજાવવામાં આવતી નથી અને સામાવાળા નં. ૧ સંસ્થાએ શિક્ષણ આપવાનું અને અભ્યાસક્રમ પૂરો પાડવાનું સ્વૈચ્છિક રીતે સ્વીકાર્યું છે, તે બાબતે સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી દલીલ દરમિયાન ઉદ્દેખિત અન્ય ચુકાદાઓ સંબંધિત હોય, તો તે તથ્યોના આધારે ભિન્નપાત્ર છે. નોંધવું આવશ્યક છે કે શિક્ષણ પૂરું પાડવું અને શિક્ષણ આપવું મૂળભૂત રીતે રાજ્યનું કાર્ય છે અને તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા બજાવવાની જાહેર ફરજ છે, અને હવે બદલાયેલા પરિપ્રેક્ષમાં સ્વવિત્તપોષિત સંસ્થાઓની સ્થાપના અને/અથવા રાજ્ય સરકાર સિવાયની અન્ય ખાનગી સંસ્થાઓ દ્વારા શિક્ષણ આપતી અન્ય સંસ્થાઓની સ્થાપના થતી હોવાને કારણે, માત્ર એટલા માટે કે શિક્ષણ ખાનગી સંસ્થાઓ દ્વારા આપવામાં આવે છે, એવું કહી શકાય નહીં કે તે જાહેર કાર્ય અને/અથવા જાહેર ફરજ બજાવતી નથી. અનાદિ મુક્તા (પૂર્વોક્ત) ના ચુકાદાથી લઈને, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતનો સતત અભિપ્રાય એવો રહ્યો છે કે શિક્ષણ આપવું એ જાહેર ફરજ અને જાહેર કાર્ય છે. એમ/એસ. ઝી ટેલીફિલ્મ્સ લિમિટેડ (પૂર્વોક્ત) ના કેસમાં તાજા ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જે પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે, તે મુજબ પીડિત પક્ષ હંમેશાં કાનૂની સામાન્ય પ્રક્રિયા હેઠળ અથવા ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળ રિટ અરજી દ્વારા ઉપાય મેળવી શકે છે, જે ભારતના સંવિધાનની કલમ ૩૨ કરતાં ઘણો વિશાળ છે. તેથી, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું છે કે ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૨૬ હેઠળનો ઉપાય ભારતના સંવિધાનની કલમ ૩૨ હેઠળના ઉપાય કરતાં ઘણો વિશાળ છે.

૨૧.૧૬ ઉન્ની કૃષ્ણન જે.પી. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે જે રીતે ઠરાવ્યું છે તે મુજબ, શિક્ષણ આપવું એક જાહેર કાર્ય અને જાહેર ફરજ છે. સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી રજૂ કરવામાં આવે છે કે ઉક્ત ચુકાદો ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશન વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, જે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૩૫૫ માં અહેવાલિત છે, તેમાં નામંજૂર કરવામાં આવ્યો છે. જોકે, તે હકીકતની દૃષ્ટિએ યોગ્ય હોવાનું જણાતું નથી. જ્યાં સુધી ઉન્ની કૃષ્ણનના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે શિક્ષણ આપવું જાહેર ફરજ અને જાહેર કાર્ય છે એવી જે દૃષ્ટિ વ્યક્ત કરી છે તેનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી ટી.એમ.એ. પાઈ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે તેને અસ્પર્શિત રાખી છે, અને ટી.એમ.એ. પાઈના ચુકાદામાં પ્રશ્ન નં. ૯ પર વિચાર કરતી વખતે તે સ્પષ્ટ થશે. તેથી, ૧૯૭૬ થી ૨૦૦૫ સુધીના કાયદાના વિકાસને, એટલે કે વૈશ્ય સભા અને અનાદી મુક્તા (ઉપરોક્ત) થી લઈને એમ/એસ. ઝી ટેલીફિલ્મ્સ લિ. સુધી, તેમજ સામાવાળા નં. ૧ ની સંસ્થા/મંડળીની સ્થિતિ અને સામાવાળા નં. ૧ ની સંસ્થા દ્વારા શિક્ષણ આપવાની પ્રવૃત્તિને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલતનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે સામાવાળા નં. ૧ વિરુદ્ધ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી ચાલે તેવી છે, કારણ કે સામાવાળા સંસ્થા જાહેર ફરજ અને/અથવા જાહેર કાર્ય બજાવે છે અને તેઓ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે. જોકે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે આ અદાલતે આ વિશાળ પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કર્યો નથી કે ભારતના સંવિધાનના

અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં સામાવાળા નં. ૧ ની મંડળી “રાજ્ય” તરીકે ગણાવી શકાય કે નહીં, કારણ કે અન્ય સત્તાધિકારીઓ જાહેર ફરજ અને જાહેર કાર્ય બજાવતા હોવાના બીજા આધારે, આ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે સામાવાળા નં. ૧ જાહેર ફરજ અને જાહેર કાર્ય બજાવે છે, અને તેથી ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અધિકારક્ષેત્રને આધીન છે.

૨૧.૧૭ હવે આગળના પ્રશ્નો અને મુદ્દાઓ, જેઓનું વિચારણા કરવું આવશ્યક છે, તે આ છે કે અરજદારને માંગેલ મુજબ રાહત મેળવવાનો અધિકાર છે કે નહીં, જે સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ મુજબ ખાનગી સેવાના કરારના અમલીકરણ સમાન બનશે કે નહીં; તથા સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અરજદારને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીના નિયામક તરીકે હટાવવાની કાર્યવાહી કાયદેસર અને માન્ય છે કે નહીં; તથા સામાવાળા નં. ૨ને અરજદારને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીના નિયામક તરીકે હટાવવાનો કોઈ અધિકાર હતો કે નહીં; તથા બોર્ડની તેની અનુગામી બેઠકમાં, જે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ યોજાઈ હતી, તે કાર્યવાહીનું અનુમોદન થયા બાદ (જેમ સામાવાળા નં. ૧ અને ૨નો આક્ષેપ છે), અને એ હકીકત હોવા છતાં કે અરજદારે સામાવાળા નં. ૨ની કાર્યવાહીને અનુમોદિત કરતો ૧૫/૪/૨૦૦૫નો ઠરાવ કાયદેસર અને માન્ય છે કે નહીં તે પડકાર્યો નથી, ત્યારે અરજદારને કોઈ રાહત મળવા પાત્ર છે કે નહીં, તેનો પણ વિચાર

કરવો આવશ્યક છે. ઉપરોક્ત તમામ પ્રશ્નો પરસ્પર સંકળાયેલા છે અને તેથી તેઓનો નિર્ણય સાથે મળીને કરવામાં આવે છે.

૨૨. ઉપર અહીં જણાવ્યા મુજબ, અરજદારને સામાવાળા નં. ૧ ની સોસાયટીમાં ફેકલ્ટી સભ્ય તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા અને તા. ૯/૮/૨૦૦૨ ના હુકમથી તેમને આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે નિમવામાં આવ્યા હતા. નિમણૂકનો હુકમ સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા સામાવાળા નં. ૧ આઈ.આર.એમ.એ.ના ચેરમેન તરીકે જારી કરવામાં આવ્યો હતો. અરજદારની તરફથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે સંસ્થાનો ડિરેક્ટર પદસિદ્ધ સભ્ય-સચિવ પણ છે અને સોસાયટીના કારભારની સામાન્ય દેખરેખ, દિશાનિર્દેશ અને નિયંત્રણ તેમજ તેની આવક અને મિલ્કત સોસાયટીના શાસક મંડળમાં નિહિત રહે છે, જેને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ – આઈ.આર.એમ.એ. (નિયમ ૪) તરીકે ઓળખવામાં આવશે. આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમ ૮ મુજબ, સંસ્થાના ડિરેક્ટરની નિમણૂક બોર્ડ દ્વારા એવી શરતો અને નિયમો પર કરવામાં આવશે, જેમ પર સહમતિ થયેલી હોય, અને તે સોસાયટી તથા બોર્ડના પદસિદ્ધ સભ્ય-સચિવ રહેશે. એ પણ જણાય છે કે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં સહનિયુક્ત સભ્યોની પણ નિમણૂક અને/અથવા સહનિયુક્ત બોર્ડ દ્વારા જ કરવામાં આવે છે. તેથી, આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોને ધ્યાનમાં લેતાં, માત્ર બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સને જ

સહનિયુક્ત સભ્યો અને ડિરેક્ટરની નિમણૂક અને/અથવા દૂર કરવાની સત્તા અને અધિકાર છે. એ સાચું છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમ ૧૮ હેઠળ, બોર્ડની સત્તાઓ ઠરાવ દ્વારા ચેરમેન, ડિરેક્ટર અને નિયમ ૬ માં નિર્દિષ્ટ અન્ય અધિકારીઓને સંસ્થાના કારભારના સંચાલન માટે જરૂરી અથવા ઇચ્છનીય માનવામાં આવે તેવી તેની સત્તાઓ સોંપી શકાય છે. ઉપરોક્ત નિયમોના પ્રકાશમાં, હવે એ વિચારવું જરૂરી બને છે કે સામાવાળા નં. ૨ ને ચેરમેન તરીકે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્યોની નિમણૂક અને/અથવા સહનિયુક્ત કરવાની તથા સહનિયુક્ત સભ્યોને દૂર કરવાની અને/અથવા સોસાયટી તથા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના ડિરેક્ટરની નિમણૂક કરવાની અને/અથવા દૂર કરવાની સત્તા હતી કે નહોતી.

૨૩. સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોએ ગવર્નર્સ બોર્ડના તા. ૨૫/૭/૨૦૦૨ના ઠરાવો પર ભારે આધાર મૂક્યો છે, જેની નકલ સંકલનના પાના નં. ૧૫૮ પર રજૂ કરવામાં આવી છે. ઉક્ત ઠરાવ પર આધાર રાખીને, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી રજૂ કરવામાં આવે છે કે ઉક્ત ઠરાવ દ્વારા ગવર્નર્સ બોર્ડે ખાલી જગ્યા ઊભી થાય ત્યારે સંસ્થાના ડિરેક્ટરની નિયુક્તિ કરવા માટે ડૉ. કુરિયન – સામાવાળા નં. ૨ને સત્તા પ્રદાન કરતો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો અને તે મુજબ સામાવાળા નં. ૨એ તા. ૯/૮/૨૦૦૨ના હુકમ દ્વારા

અરજદારને સંસ્થાના ડિરેક્ટર તરીકે ૩ વર્ષ માટે તા. ૨/૯/૨૦૦૨થી નિયુક્ત કર્યો હતો અને તેથી, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૨એ અરજદારની નિયુક્તિ કરી હોવાથી, તેને સામાવાળા નં. ૧ સોસાયટીના ડિરેક્ટર તરીકે અરજદારને દૂર કરવાની સત્તા પણ છે અને તે મુજબ સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અરજદારને ડિરેક્ટર પદેથી દૂર કરતો તા. ૭/૪/૨૦૦૫નો હુકમ કાનૂની અને માન્ય છે.

૨૪. હવે, તેથી, જે બાબત પર વિચારણા કરવી જરૂરી છે તે એ છે કે, જેમ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, સંસ્થાના નિયામકની નિમણૂક કરવા માટે કોઈ સત્તાઓ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા સામાવાળા નં.૨ ને સોંપવામાં આવી છે કે નહીં. સંબંધિત ઠરાવ નં.૫ તા.૨૫/૭/૨૦૦૨ નીચે મુજબ છે;—

“૫. આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર પદ માટેની શોધ સમિતિના અહેવાલ પર વિચારણા કરવી. શોધ સમિતિનો અહેવાલ બોર્ડ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો. બોર્ડના સભ્યોને શ્રી વી. રામચંદ્રને જણાવી દીધું કે સમિતિને ડૉ. કટારસિંહના ઉત્તરાધિકારી તરીકે કોઈ યોગ્ય બાહ્ય ઉમેદવાર મળ્યો નથી. ત્યારબાદ તેમણે સૂચન કર્યું કે આઈ.આર.એમ.એ.માં સર્વથી વરિષ્ઠ ફેકલ્ટી એવા પ્રોફે. કે.પી. રેડ્ડીના નામ પર આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે નિમણૂક માટે વિચારણા

કરી શકાય. ત્યારપછી તેમણે બોર્ડના સભ્યોના સૂચનો માંગ્યા. બોર્ડના એક સભ્યએ ડૉ. જહર શાહનું નામ સૂચવ્યું, જેમણે આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકેનો હોદ્દો છોડ્યો હતો. ચર્ચા અને વિવિધ વિકલ્પોની વિચારણા બાદ એવો પ્રસ્તાવ મૂકવામાં આવ્યો કે ડૉ. કુરિયન ડૉ. જહર શાહનો સંપર્ક કરીને તેઓ આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર પદ સ્વીકારવા માટે ઉપલબ્ધ અને ઇચ્છુક છે કે નહીં તે જાણી લે. જો તેઓ સંમત થાય, તો તેમની ડિરેક્ટર તરીકે નિમણૂક કરી શકાય. જો તેઓ સંમત ન થાય, તો ડૉ. કટારસિંહ દ્વારા હોદ્દો છોડવામાં આવે ત્યારે, આગળના હુકમ સુધી પ્રોફે. કે. પ્રતાપ રેડ્ડીને આઈ.આર.એમ.એ.ના કાર્યકારી ડિરેક્ટર તરીકે નિમણૂક કરી શકાય.” ઉપરોક્ત ઠરાવનું અવલોકન અને વિચારણા કરતાં એવું કહી શકાય નહીં કે બોર્ડે રાજ્યપાલોએ સામાવાળા નં. ૨ ને નિયામકની નિમણૂક કરવા માટે કોઈ સત્તા સોંપી હતી. બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે ઠરાવ પસાર કરીને એક ડૉ. જહર શાહની અને તેમની અનિચ્છા હોય તે સ્થિતિમાં પ્રોફ. કેપી રેડ્ડી — વર્તમાન અરજદારની નિમણૂક કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. ડૉ. કુરિયન — સામાવાળા નં. ૨ને માત્ર ડૉ. જહર શાહનો સંપર્ક કરીને તેઓ ઉપલબ્ધ છે કે નહીં અને તેઓ આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામકનું પદ સ્વીકારવા ઇચ્છુક છે કે નહીં તે જાણવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હતા. જો ડૉ. જહર શાહ સંમત થાય તો તેમની નિયામક તરીકે નિમણૂક થવાની હતી અને જો તેઓ સંમત ન થાય તો ડૉ. કેપી રેડ્ડી — વર્તમાન અરજદારની આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક તરીકે નિમણૂક થવાની હતી. સામાવાળા નં. ૨ને ડૉ. જહર શાહ

અને/અથવા ડૉ. કેપી રેહી અને/અથવા અન્ય કોઈ વ્યક્તિની નિમણૂક કરવાની કોઈ પસંદગી અને/અથવા વિકલ્પ પણ આપવામાં આવ્યો ન હતો. તા. ૨૫/૭/૨૦૦૨નો ઠરાવ સ્પષ્ટ છે અને સ્વયંસ્પષ્ટ છે અને ઉપરોક્ત ઠરાવનું સાદું વાચન કરતાં એવું કહી શકાય નહીં કે સંસ્થાના નિયામકની નિમણૂક કરવા માટે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ દ્વારા સામાવાળા નં. ૨ને કોઈ સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી હતી અને તેથી, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલ આ દલીલ કે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સે તા. ૨૫/૭/૨૦૦૨ના રોજ સંસ્થાના નિયામકની નિમણૂક કરવા માટે સામાવાળા નં. ૨ને સત્તા સોંપતો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો, સ્વીકારી શકાય નહીં. માત્ર એટલા માટે કે સામાવાળા નં. ૨એ ઉપરોક્ત ઠરાવના અનુસંધાને સામાવાળા નં. ૧ — આઈ.આર.એમ.એ.ના ચેરમેન તરીકે નિમણૂકનો હુકમ બહાર પાડ્યો હતો, એટલેથી એમ કહી શકાય નહીં કે તેઓ નિમણૂક કરનાર સત્તાધિકારી છે. ઉપરોક્ત પ્રમાણે, નિયામકની નિમણૂક કરવાની સત્તા માત્ર નિયામક પૂરતી જ નહીં પરંતુ સહ-નિયુક્ત સભ્યો અંગે પણ બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ પાસે જ છે. (આઈ.આર.એમ.એ. નિયમોનો નિયમ નં. ૫ અને ૮). તેથી, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલ આ દલીલ કે સામાવાળા નં. ૨ નિમણૂક કરનાર સત્તાધિકારી હતા અને તેથી, તેમને અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક પદેથી દૂર કરવાની પણ સત્તા હતી, તે પણ સ્વીકારી શકાય નહીં, કારણ કે સોસાયટીના નિયામકની નિમણૂક તથા દૂર કરવાની સત્તા માત્ર બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સ પાસે જ હતી. તેથી, સામાવાળા નં. ૨

દ્વારા સામાવાળા નં. ૧ આઈ.આર.એમ.એ. તરફથી હોવાનું દર્શાવી તા. ૭/૪/૨૦૦૫ના સંદેશા/હુકમ દ્વારા અરજદારને નિયામક પદેથી દૂર કરવાની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર, મનસ્વી અને કાયદેસરની કોઈ સત્તા વિના તથા અધિકારક્ષેત્ર વિના અને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોને વિરુદ્ધ છે અને તે રદબાતલ, અસ્તિત્વહીન અને અનુરૂપ રીતે બિનઅસ્તિત્વમાન છે.

૨૫. અહીં બાદમાં વિચારવામાં આવશે તે ૧૪/૧૨/૨૦૦૪ પછી બનેલી ઘટનાઓના ક્રમ પરથી પણ એવું પ્રગટ થાય છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના સામાવાળા નં.૨ અધ્યક્ષે અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક તરીકે દૂર કરતાં અત્યંત મનમાની રીતે વર્તન કર્યું છે અને એમ વત્તી છે જાણે તેઓ પોતાના વ્યક્તિગત કાર્યોનું સંચાલન કરતાં હોય. તેમની કાર્યવાહી અને વર્તન આઈ.આર.એમ.એ. જેવી સંસ્થાના અધ્યક્ષના પદને શોભે તેવું નથી અને સામાવાળા નં.૨નું વર્તન તેમના વિરુદ્ધ ઘણું કહી જાય છે. અહીં બાદમાં ચર્ચવામાં આવશે તે વર્તન પરથી એવું પણ જણાય છે કે સામાવાળા નં.૨એ દુર્ભાવનાપૂર્વક પણ કાર્ય કર્યું છે અને અરજદારને નિયામક પદેથી દૂર કરવાની તેમની કાર્યવાહી સદ્ભાવપૂર્વકની નહોતી તથા અનુવર્તી વર્તન પણ આઈ.આર.એમ.એ. જેવી કોઈપણ સંસ્થાના અધ્યક્ષના પદને અનુરૂપ નથી.

૨૬. હવે, ઘટનાઓનો ક્રમ સામાવાળા નં. ૨ ના વર્તનનું મૂળવપું કરવા માટે વિચારવા યોગ્ય છે, જેથી સ્પષ્ટ થશે કે સામાવાળા નં. ૨ એ કેવી રીતે મનસ્વી રીતે અને કોઈ સત્તા, અધિકાર અથવા ક્ષમતા વિના કાર્ય કર્યું છે. તા. ૨૫/૫/૨૦૦૨ ના રોજ આઈ.આર.એમ.એ.ના બોર્ડે ડૉ. જહર શાહને અને/અથવા તેમની અનિચ્છાની સ્થિતિમાં અરજદારને ડિરેક્ટર તરીકે પસંદ કરવાનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો અને સામાવાળા નં. ૨ ને ડૉ. જહર શાહની ઉપલબ્ધતા અને આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટરનું પદ સ્વીકારવાની તેમની ઈચ્છા જાણવા માટે તેમની નિમણૂક કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી. એવું જણાય છે કે ડૉ. જહર શાહે આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટરનું પદ સ્વીકારવા અંગે અનિચ્છા દર્શાવી હતી, અને તેથી, ઉક્ત ઠરાવ મુજબ અરજદારને ડિરેક્ટર તરીકે નિયુક્ત કરવાનો હતો અને તે મુજબ સામાવાળા નં. ૨ એ તા. ૯/૮/૨૦૦૨ નો નિમણૂક હુકમ બહાર પાડી અરજદારને સંસ્થાના ડિરેક્ટર તરીકે ૩ વર્ષ માટે તા. ૨/૯/૨૦૦૨ થી અમલમાં આવે તે રીતે નિયુક્ત કર્યો હતો. તા. ૧૫/૧૧/૨૦૦૨ ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં, બોર્ડે ઓફ ગવર્નર્સે તા. ૧૫/૭/૨૦૦૨ ની બેઠકની કાર્યવાહીનો દસ્તાવેજ મંજૂર કર્યો અને અરજદારની આઈ.આર.એમ.એ.ના ડિરેક્ટર તરીકે તા. ૨/૯/૨૦૦૨ થી થયેલી નિમણૂકની નોંધ લીધી. એવું જણાય છે કે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોમાં સુધારો કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી અને આઈ.આર.એમ.એ.ના ચેરમેન તરીકે સામાવાળા નં. ૨ ની મુદત અનિશ્ચિત અવધિ સુધી રાખવા બાબતે નિયમ ૭ માં

સુધારો કરવાની દરખાસ્ત હતી અને તા. ૨૫/૨/૨૦૦૫ ના રોજ સહાયક ચેરિટી કમિશનર, આણંદે બોમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૦ ની કલમ ૨૨ હેઠળ ચેન્જ રિપોર્ટ નં. ૧૪૬ ઓફ ૨૦૦૪ માં હુકમ પસાર કર્યો, જેના દ્વારા નિયમ ૭ માં પ્રસ્તાવિત સુધારા સિવાય આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોમાં પ્રસ્તાવિત સુધારો મંજૂર કરવામાં આવ્યો. સહાયક ચેરિટી કમિશનરના ઉપરોક્ત હુકમને તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ ના રોજ યોજાયેલી બોર્ડ બેઠક સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને એવું જણાય છે કે આ મુદ્દો બોર્ડની ઉપસમિતિને સોંપવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. અરજદાર તરફથી એવો કેસ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે ઉક્ત તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ ની બેઠકમાં સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨ ને બોર્ડ દ્વારા પુનઃ સહ-નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. એવું પણ જણાય છે કે બોર્ડના છ સભ્યોએ તા. ૧૬/૩/૨૦૦૫ ના રોજ અરજદારને બોર્ડના સભ્ય સચિવ તરીકે લેખિત માગણી મોકલી હતી અને અરજદાર દ્વારા તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની બોર્ડ બેઠક બોલાવવાની નોટિસ બહાર પાડવામાં આવી હતી અને અરજદારના જણાવ્યા મુજબ, ઉક્ત બેઠકનો હેતુ સહાયક ચેરિટી કમિશનરના ઉક્ત નિર્ણયથી ઉદ્ભવેલા પરિણામોની ચર્ચા કરવાનો હતો. એવું જણાય છે કે શ્રી બી.એમ. વ્યાસ, બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના એક સભ્ય, જે અહીં સામાવાળા નં. ૭ છે, તેમણે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમ ૭ માં સુધારો મંજૂર ન કરવા અંગે સહાયક ચેરિટી કમિશનરના નિર્ણયને સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનર, વડોદરા સમક્ષ પડકાર્યો હતો અને સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનર, વડોદરાએ અપીલ નં. ૨ /૨૦૦૫ તેમજ અરજી

નં. ૩ /૨૦૦૫ માં તા. ૩૧/૩/૨૦૦૫ ના બે અલગ આદેશો પસાર કર્યા હતા. એવું જણાય છે કે ઉપરોક્ત અરજી દ્વારા શ્રી બી.એમ. વ્યાસે તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની બેઠક બોલાવવાના વિરોધમાં પ્રતિબંધક હુકમ માગ્યો હતો અને તા. ૩૧/૩/૨૦૦૫ ના હુકમથી સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનરે ઉપરોક્ત અપીલ અને અરજી નામંજૂર કરી હતી. નોંધપોથીમાંથી એવું જણાય છે કે સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનરના તા. ૩૧/૩/૨૦૦૫ ના ઉપરોક્ત હુકમ બાદ, શ્રી એસ.આર. ચૌધરી, બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના બીજા એક સભ્યે, આણંદની નાગરિક અદાલતમાં નાગરિક દાવો નં. ૪૮ /૨૦૦૫ દાખલ કરીને તે જ રાહત માગી હતી જે શ્રી બી.એમ. વ્યાસે સંયુક્ત ચેરિટી કમિશનર સમક્ષ માગી હતી. એવું પણ જણાય છે કે તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની બેઠક પર સ્થગિતી આપવા માટેની વચગાળાની પ્રતિબંધક રાહત માટેની અરજી આંક ૫ સાથે સાથે વધુમાં એવી રાહત પણ માગવામાં આવી હતી કે તા. ૨૮/૨/૨૦૦૫ ની બેઠકમાં બોર્ડના સભ્યો તરીકે પુનઃ સહ-નિયુક્ત કરવામાં આવેલા ૫ વ્યક્તિઓને તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની ઉક્ત બેઠકમાં હાજરી આપવા દેવામાં ન આવે. એવું જણાય છે કે તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ના રોજ આણંદની નાગરિક અદાલતે સવારે ૧૦.૨૦ વાગ્યે માત્ર બોર્ડની રચના અંગે યથાવત્ સ્થિતિ જાળવવાનો હુકમ કર્યો હતો અને તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની બેઠક સામે માગવામાં આવેલ સ્થગિતીનો ઇન્કાર કર્યો હતો અને તેમજ તા. ૨૮-૨-૨૦૦૫ ની બેઠકમાં પુનઃ સહ-નિયુક્ત થયેલા સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨ ને તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની બેઠકમાં હાજરી આપતા રોકવા અંગેની

વચગાળાની અરજ પણ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. એવું જણાય છે કે તે દરમ્યાન અને તે પહેલાં જ સામાવાળા નં. ૨ ચેરમેનએ તમામ બોર્ડ સભ્યોને અરજદારને ડિરેક્ટર પદેથી દૂર કરવાની દરખાસ્ત કરતાં પત્રો જારી કર્યા હતા અને ત્યારબાદની બેઠકમાં અરજદારને દૂર કરવાનો પ્રશ્ન મુલતવી રાખીને સમિતિને સોંપવામાં આવ્યો હતો. એવું જણાય છે કે તે દરમ્યાન, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ નો એવો કેસ છે કે સામાવાળા નં. ૨ એ તા. ૧૧/૩/૨૦૦૪ ના રોજ બે ફેકલ્ટી સભ્યો, પ્રોફ. એચ. પાંડા અને પ્રોફ. વી. બાલાભને બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્યો તરીકે નામિત કર્યા હતા અને સાથે સાથે તા. ૨૧/૩/૨૦૦૫ ના સંદેશ દ્વારા સામાવાળા નં. ૨ નો એવો કેસ છે કે તેમણે સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨ ને જાણ કરી હતી કે તેમની મુદત તા. ૧૫/૨/૨૦૦૫ ના રોજ જ સમાપ્ત થઈ ગઈ હતી. અરજદાર તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સની બેઠક તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ના રોજ બોલાવવામાં આવી હતી અને સામાવાળા નં. ૨ તેમજ બોર્ડના કેટલાંક અન્ય સભ્યોએ તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ની ઉક્ત બેઠક યોજવા બાબતે ઉઠાવેલ વાંધાઓ ફગાવ્યા પછી, અરજદાર તરફથી એવો કેસ છે કે સહાયક ચેરિટી કમિશનરે તેના અગાઉના હુકમમાં કરેલ અવલોકનોને અનુસરીને બોર્ડના ચેરમેનની પસંદગી અને નિમણૂક માટે એક સર્ચ સમિતિ નિયુક્ત કરવાનો સર્વાનુમતે નિર્ણય લેવાયો હતો અને બોર્ડની એક ઉપસમિતિ નીમવાની હતી અને ઉક્ત બેઠકમાં અરજદારનો એવો પણ કેસ હતો કે શ્રી ચૌધરી દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવામાં નાગરિક અદાલતના ઉપરોક્ત હુકમ સામે, કાનૂની

સલાહ મુજબ, યોગ્ય પગલાં લેવા માટે તેને સત્તાધિકૃત પણ કરવામાં આવ્યો હતો. એવું જણાય છે કે તા. ૧-૪-૨૦૦૫ ના રોજ શ્રી ચૌધરીએ બોર્ડના સભ્યપદેથી રાજીનામું આપ્યું હતું. એવું જણાય છે કે તા. ૪-૫-૨૦૦૫ ના રોજ શ્રી એસ.આર. ચૌધરી દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવામાં નાગરિક અદાલતે પસાર કરેલા હુકમ સામે અરજદાર દ્વારા હુકમમાંથી અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી. પરંતુ, તે દરમિયાન શ્રી ચૌધરીએ રાજીનામું આપી દીધેલ હોવાથી, ઉક્ત હુકમમાંથી અપીલનો તા. ૧૩/૫/૨૦૦૫ ના રોજ નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨૭. એવું જણાય છે કે અહીંના વધુ એક સભ્ય - સામાવાળા નં. ૧૪ એ શ્રી ચૌધરી દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવામાં વાદી નં. ૨ તરીકે પોતાને પક્ષકાર બનાવવાના હેતુથી આણંદની માનનીય નાગરિક અદાલત સમક્ષ અરજી કરી હતી. તે પણ જણાય છે કે ત્યારબાદ ડૉ. કુરિયન - સામાવાળા નં. ૨ એ આણંદની નાગરિક ન્યાયાધીશ (એસડી) ની અદાલતમાં ૨૦૦૩નું વિશેષ નાગરિક દાવો નં. ૫૦ દાખલ કર્યો હતો અને સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨ તથા વધુ એક સહ-સહનિયુક્ત સભ્ય, જેમને ૨૮/૨/૨૦૦૫ના રોજ ફરીથી સહ-સહનિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા, તેમને બોર્ડની ભાવિ બેઠકમાં ભાગ લેતા અટકાવવા તેમજ ૧-૪-૨૦૦૫ની બેઠકમાં નવા અધ્યક્ષની પસંદગી અને

નિમણૂક અંગે લેવાયેલા નિર્ણયના અમલીકરણથી બોર્ડને રોકવા હેતુથી કામચલાઉ મનાઈહુકમ માટે પણ તેમની તરફથી અરજી કરવામાં આવી હતી, પરંતુ માનનીય નાગરિક ન્યાયાધીશ (એસડી), આણંદ દ્વારા કોઈ કામચલાઉ રાહત આપવામાં આવી નહોતી. અરજદારનો કેસ એવો છે કે ઉપરોક્ત હુકમ સામેની અપીલ, જે ૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ સુનાવણી માટે આવવાની હતી, તેના સંબંધમાં અમદાવાદ ખાતે સંબંધિત વકીલને સૂચનાઓ આપી રહ્યા હતા તે દરમિયાન રાત્રે આશરે ૮.૨૩ વાગ્યે સામાવાળા નં. ૧૫ ની સૂચના હેઠળ સંબંધિત વકીલને ફેક્સ સંદેશ પ્રાપ્ત થયો, જેમાં જણાવાયું હતું કે અરજદારને ૭-૪-૨૦૦૫ના બપોરથી નિયામક પદ પરથી દૂર કરવામાં આવ્યા છે અને સામાવાળા નં. ૧૫ ને પ્રભારી નિયામક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે તથા સંબંધિત માનનીય વકીલે આગળની સૂચનાઓ સામાવાળા નં. ૧૫ પાસેથી મેળવવી જોઈએ. ત્યારબાદ સંબંધિત વકીલને ૭-૪-૨૦૦૫ની રાત્રે સામાવાળા નં. ૨ ડૉ. કુરિયન તરફથી ફેક્સ સંદેશ પ્રાપ્ત થયો, જેમાં સંસ્થાના નિયામક તરીકે અરજદારની સેવાઓ સમાપ્ત કરવા અને સામાવાળા નં. ૧૫ ને કાર્યકારી નિયામક તરીકે નિયુક્ત કરવા બાબતે જાણ કરવામાં આવી હતી. અરજદારે ઉપરોક્ત સામાવાળા નં. ૨ ની ૮/૪/૨૦૦૫ની કાર્યવાહી, જેના દ્વારા તેને સંસ્થાના નિયામક પદ પરથી દૂર કરવામાં આવ્યો હતો, સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર વિના કરવામાં આવી હોવાનું, અન્ય બાબતો ઉપરાંત એ દલીલ સાથે પડકાર્યું કે નિયામકની નિમણૂક અને દૂર કરવાની સત્તા બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં નિહિત છે.

૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ આ અદાલતે ઓર્ડર વિરુદ્ધની અપીલમાં શ્રી એસ.આર. ચૌધરી દ્વારા દાખલ કરાયેલ નાગરિક દાવામાં નાગરિક અદાલત, આણંદ દ્વારા આપવામાં આવેલ યથાસ્થિતિના હુકમને સ્થગિત કર્યો હતો. અરજદાર તરફથી એવો કેસ છે કે ૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ રાત્રે આશરે ૯.૪૦ વાગ્યે તેને ૭/૪/૨૦૦૫ તારીખનો સંદેશ પ્રાપ્ત થયો, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે સંસ્થાના નિયામક તરીકે અરજદારની નિમણૂક ૭/૪/૨૦૦૫થી સમાપ્ત થાય છે. એવું જણાય છે કે ત્યારબાદ ૮/૪/૨૦૦૫ના રોજ બોર્ડના ૧૪ સભ્યોમાંથી ૮ સભ્યો, જેમાં ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકમાં ફરીથી સહ-સહનિયુક્ત કરાયેલા સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨નો સમાવેશ થાય છે, તેમણે પરિપત્ર બેઠક બોલાવી અને ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અરજદારને સંસ્થાના નિયામક પદ પરથી દૂર કરવાની કાર્યવાહીનો અસ્વીકાર કરતો પરિપત્ર ઠરાવ પસાર કર્યો. અહીંના સામાવાળા નં. ૭ દ્વારા ૨૦૦૫ની સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લીકેશન નં. ૬૭૮૫ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં ચેરિટી કમિશનરે વિવિધ અરજી નં. ૩/૨૦૦૫માં ૩૧/૩/૨૦૦૫ના રોજ પારિત કરેલા હુકમને પડકારવામાં આવ્યો હતો; તે હુકમ દ્વારા ૧-૧-૪-૨૦૦૫ની બેઠક યોજવા વિરુદ્ધની રાહત તેમજ ઉપરોક્ત ૫ સહ-સહનિયુક્ત સભ્યોને કોઈપણ બોર્ડ બેઠકમાં હાજરી આપતા રોકવાની રાહત નામંજૂર કરવામાં આવી હતી અને આ અદાલતે પણ કોઈ રાહત આપી નહોતી. એવું જણાય છે કે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ બોર્ડની બેઠક બોલાવવામાં આવી હતી, જેમાં પ્રો. બકુલ ધોળકિયા,

નિયામક, ઈર્મા, અમદાવાદ, હસમુખ શાહ, નેશનલ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ડિઝાઇન, અમદાવાદ અને વિજય મહાજન, સામાવાળા નં. ૪, ૧૧ અને ૧૨ ને બળજબરીપૂર્વક રોકવામાં આવ્યા હતા અને તેમને પરિસરમાં પ્રવેશ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી નહોતી તથા તેમને સહ-સહનિયુક્ત સભ્યો તરીકે બોર્ડની બેઠકમાં હાજરી આપતા અટકાવવામાં આવ્યા હતા, અને અન્ય ચાર સભ્યો ડૉ. અમૃતા પટેલ, અધ્યક્ષા, એનડીડિબી, સુશ્રી નિલિમા ખેતા, ચીફ એક્ઝિક્યુટિવ, સેવા મંદિર તથા રાજ્ય સરકાર તેમજ કેન્દ્ર સરકારના પ્રતિનિધિએ ઉપરોક્ત ૪ સહ-સહનિયુક્ત સભ્યોને બેઠકમાં પ્રવેશ ન આપવા અને બેઠકમાં સામાવાળા નં. ૧૫ ની હાજરી અંગે આક્ષેપ ઉઠાવ્યો હતો, અને ડૉ. કુરિયન, સામાવાળા નં. ૨ એ તેમને જણાવ્યું હતું કે તેમનો કાર્યકાળ પહેલેથી જ ૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂરો થઈ ગયો હતો અને ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકમાં તેમની ફરી સહ-સહનિયુક્ત ગેરકાયદેસર રીતે કરવામાં આવી હતી, તેથી તેમને બેઠકમાં હાજરી આપવા યોગ્ય રીતે પરવાનગી આપવામાં આવી નથી; પરિણામે ઉપરોક્ત ૪ વ્યક્તિઓ, ડૉ. અમૃતા વગેરે, બેઠકમાંથી બહાર નીકળી ગયા હતા. સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ નો કેસ એવો છે કે ૧૫/૪/૨૦૦૫ના રોજ સામાવાળા નં. ૨ ના નિર્ધારક મતથી ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ અરજદારને નિયામક પદ પરથી દૂર કરવાની સામાવાળા નં. ૨ ની કાર્યવાહીનું અનુમોદન કરવામાં આવ્યું હતું અને ૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકની કાર્યવાહીનો ઠરાવ મંજૂર કરવામાં આવ્યો નહોતો. ત્યારબાદ, હાલની

અરજીમાં સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ એ રજૂઆત કરી કે ૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ અરજદારને નિયામક પદ પરથી હટાવવાની/દૂર કરવાની સામાવાળા નં. ૨ ની કાર્યવાહીનું પણ બોર્ડ દ્વારા અનુપશ્ચાત્ અનુમોદન કરવામાં આવ્યું છે. અરજદાર તરફથી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠક સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર હતી અને તે જરૂરી ગણપૂર્તિ વિના યોજાઈ હતી, તેમજ સહ-સહનિયુક્ત સભ્યોને બેઠકમાં હાજરી આપવા દેવામાં આવ્યા નહોતા અને કથિત ઠરાવ માત્ર ૪ સભ્યો દ્વારા પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. અરજદારની દલીલ એવી છે કે ૧૫/૪/૨૦૦૫ની કથિત બેઠકમાં કરાયેલ અનુપશ્ચાત્ અનુમોદન અદાલતી પ્રક્રિયાને નિષ્ફળ બનાવવાનો જ એક પ્રયત્ન છે.

૨૯ ઉપરોક્ત તથ્યો અને ઘટનાઓને ધ્યાનમાં લેતાં એવું જણાય છે કે તા.૧/૪/૨૦૦૫ની બેઠક બોલાવવામાં ન આવે તે માટે તથા તા.૨૮/૨/૨૦૦૫ની યોજાયેલી બેઠકમાં પુનઃ સહવરણ કરાયેલા ૫ સહવરણ સભ્યોને તા.૧-૪-૨૦૦૫ની બેઠક અને ત્યારબાદની બેઠકોમાં હાજરી આપવા પરવાનગી ન મળે તે માટે તમામ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા હતા, અને સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તેમજ તેમના સમર્થકો, અર્થાત્ શ્રી એસ.આર. ચૌધરી અને શ્રી બી.એમ. વ્યાસ, તા.૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠક ગેરકાયદેસર હતી એવી દલીલના આધારે કોઈ મનાઈદુકમ મેળવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા, કારણ કે જણાવાયેલ બેઠકમાં સામાવાળા નં. ૮ થી ૧૨, જેઓનો કાર્યકાળ તા.૧૫/૨/૨૦૦૫ના રોજ પૂર્ણ થયો હતો, હાજર રહ્યા હતા અને તે બેઠકમાં તેમનું પુનઃ સહવરણ

કરવામાં આવ્યું હતું. જોકે, નોંધવાનું જરૂરી છે કે તા.૨૮/૨/૨૦૦૫ની બેઠકમાં સ્વયં સામાવાળા નં. ૨ હાજર રહ્યા હતા અને કાર્યવાહીનો અહેવાલ પણ તેમના દ્વારા હસ્તાક્ષરિત કરવામાં આવ્યો હતો. તે સિવાય પણ, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, સામાવાળા નં. ૨ અને તેમના સમર્થકો નવા પુનઃ સહવરણ કરાચેલા સભ્યો વિરુદ્ધ તેમના પક્ષમાં કોઈ રાહત મેળવવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા અને એવું જણાય છે કે સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અરજદારને ડાયરેક્ટર પદેથી દૂર કરવાનો તા.૭/૪/૨૦૦૫નો પગલું/હુકમ સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર વિના તથા ગેરકાયદેસર છે તે સમજ્યા બાદ, સામાવાળા નં. ૨એ જણાવાયેલ પગલાને માન્યતા અપાવવાનો પ્રયાસ કર્યો અને તે પણ પુનઃ સહવરણ કરાચેલા સભ્યોને તા.૧૫/૪/૨૦૦૫ની બેઠકમાં હાજરી આપવાથી રોકીને, તેમજ તા.૨૫/૨/૨૦૦૫ અને તા.૯/૪/૨૦૦૫ની યોજાયેલી બેઠકોની કાર્યવાહીનો અહેવાલ નામંજૂર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. નોંધવાનું જરૂરી છે કે તા.૯/૪/૨૦૦૫ની પરિપત્ર બેઠકમાં સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા અરજદારને ડાયરેક્ટર પદેથી દૂર કરાચેલ પગલાને નામંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, પ્રથમ તો આ કથિત અનુમોદન સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર, અસ્તિત્વવિહિન અને રદબાતલ છે. અરજદાર દ્વારા યોગ્ય રીતે દલીલ કરવામાં આવી છે તેમ, સામાવાળા નં. ૨એ તા.૭/૪/૨૦૦૫ના રોજ અરજદારને આઈ.આર.એમ.એ.ના ડાયરેક્ટર પદેથી દૂર કરવાના પગલાને ગેરકાયદેસર અને દુર્ભાવનાપૂર્વક અનુમોદિત કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. પ્રથમ

તો તા.૭/૪/૨૦૦૫નું પગલું જ પોતે રદબાતલ, અસ્તિત્વવિહિન અને અધિકારક્ષેત્ર વિહિન હતું અને વધુમાં જણાવાયેલ પગલાને તા.૯/૪/૨૦૦૫ના પરિપત્ર ઠરાવ દ્વારા પણ નામંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું. તેથી, તા.૧૫/૪/૨૦૦૫ની યોજાયેલી બેઠકમાં જેનું અનુમોદન કરાયું હોવાનું કહેવાય છે તે પ્રથમ તો અસ્તિત્વવિહિન અને રદબાતલ હતું અને/અથવા તે અસ્તિત્વમાં જ ન હતું અને/અથવા તા.૯/૪/૨૦૦૫ના પરિપત્ર ઠરાવ દ્વારા તેને નામંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી સામાવાળા નં. ૨ના તા.૭/૪/૨૦૦૫ના પગલાના અનુસૂચિત કથિત અનુમોદનના આધારે અરજદારને માંગવામાં આવેલી રાહત નકારી શકાય નહીં, અને સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલી એ દલીલ કે સામાવાળા નં. ૨નું તા.૭/ /૨૦૦૫નું પગલું બાદમાં બોર્ડ દ્વારા અનુમોદિત કરવામાં આવ્યું છે, ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં સ્વીકારી શકાય તેવી નથી. આ બાબત પણ નોંધપાત્ર છે કે કેન્દ્ર સરકાર તેમજ રાજ્ય સરકારના પ્રતિનિધિઓ, જેઓને સ્વાભાવિક સભ્યો ગણવા યોગ્ય છે, તેમણે પણ અરજદારને ડાયરેક્ટર પદેથી દૂર કરવા બાબતે સામાવાળા નં. ૨ના પગલાને મંજૂરી આપી નથી અને તા.૧૫/૪/૨૦૦૫ની યોજાયેલી બેઠકમાં સહવરણ સભ્યોને ભાગ લેવા પણ દીધા નથી.

૩૦ આ પણ નોંધવું આવશ્યક છે કે સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા સામાવાળા નં. ૧૫ ની કાર્યભાર સંભાળતા નિયામક તરીકે કરવામાં આવેલી નિમણૂંક પણ પ્રથમદ્રષ્ટ્યે અધિકારક્ષેત્ર વિના થયેલી જણાય છે અને ૨ નામાંકિત સભ્યો એટલે કે પ્રો. એચ. પાંડા અને પ્રો. વી. બલ્લભની તા. ૧૧/૩/૨૦૦૫ ની નિમણૂંક પણ કોઈ સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર વિના થયેલી જણાય છે, કારણ કે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સના સભ્યોની નિમણૂંક, નામાંકન અને/અથવા સહ-પસંદગી કરવાની સત્તા સંપૂર્ણપણે બોર્ડ ઓફ ગવર્નર્સમાં નિહિત છે અને અધ્યક્ષમાં નથી, અને તેથી સામાવાળા નં. ૧૫ ની પણ કાર્યભાર સંભાળતા નિયામક તરીકે નિમણૂંક થઈ શકતી નહોતી. તેમ છતાં, ઉક્ત પ્રશ્ન ચેન્જ રિપોર્ટમાં ચેરિટી કમિશનર સમક્ષ પ્રલંબિત છે અને તેથી આ અદાલત કોઈ અંતિમ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતી નથી. તેમ છતાં, ઉપરોક્ત પ્રથમદ્રષ્ટ્યે અવલોકનો માત્ર સામાવાળા નં. ૨ ની બાજુએ રહેલી મનમાની દર્શાવવાના હેતુસર કરવામાં આવ્યા છે અને ચેરિટી કમિશનર તેના સમક્ષ પ્રલંબિત મુદ્દાનો નિર્ણય તેના સ્વતંત્ર ગુણદોષના આધારે અને વર્તમાન અરજીનો નિર્ણય કરવા માટે આ અદાલતે આ ચુકાદામાં કરેલા પ્રથમદ્રષ્ટ્યે અવલોકનોથી અપ્રભાવિત રહી કરશે.

૩૧ હવે, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલી આ દલીલ અંગે કે, કેસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, આ અદાલત અરજદારના હિતમાં એવો ઉપશમ આપવાનું ઇચ્છશે કે જે વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલીકરણ સમાન થાય, અને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજીમાં આ

અદાલત જાહેરખબર આપશે કે નહીં, તે બાબતનો વિચાર કરવામાં આવે છે. નોંધવું જરૂરી છે કે અરજદારે આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયામક તરીકે ધારણ કરેલું પદ કડક અર્થમાં એવું ન ગણાય કે જેમાં સામાન્ય રીતે માનવામાં આવે તેવો નિયોજક અને કર્મચારીનો સંબંધ હોય. અરજદાર પહેલેથી જ ફેકલ્ટી સભ્ય તરીકે જોડાયેલા હતા અને ત્યારબાદ તેમને આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમો હેઠળ બોર્ડ દ્વારા નિયામક તરીકે નિમવામાં આવ્યા, જે તેમને સોસાયટી તથા બોર્ડના પદેન સભ્ય-સચિવ બનાવે છે, અને તે રીતે તેઓ સંસ્થાના વહીવટી વડા બને છે; તેથી તેમની નિમણૂક અને તેમનું પદ રૂઢિચુસ્ત નિયોજક-કર્મચારીના સંબંધ અને/અથવા માલિક-નોકર સંબંધ સાથે સરખાવી શકાય નહીં. તેથી, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી કરવામાં આવેલી આ દલીલ કે આ બાબત વ્યક્તિગત સેવાના કરારના ક્ષેત્રમાં આવે છે અને આ અદાલત એવો કોઈ ઉપશમ આપશે નહીં જે વ્યક્તિગત સેવાના કરારનું અમલીકરણ બને, તે સ્વીકારી શકાય તેવી નથી. આ સાચું છે કે આઈ વૈશ ડિગ્રી કોલેજ (ઉપરોક્ત) કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે વ્યક્તિગત સેવાનો કરાર વિશિષ્ટ રીતે અમલમાં મૂકાવી શકાય નહીં અને અદાલત એવો જાહેરનામો આપશે નહીં કે કરાર યથાવત્ છે, તથા સેવામાંથી દૂર કરવામાં આવેલ કર્મચારીને પણ નિયોજકની ઈચ્છા અને સંમતિ વિરુદ્ધ સેવામાં માનવામાં આવી શકે નહીં. તેમ છતાં, નોંધવું જરૂરી છે કે ઉક્ત ચુકાદામાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે “ઓર્ડિનરિલી” અને “નોર્મલી” એવા શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે. અહીં સુધી કે માનનીય ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીએ

પોતાના સહમતીસભર ચુકાદામાં જમો અપવાદ પણ નિર્દિષ્ટ કર્યો હતો અને આ અદાલતના મત મુજબ, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલી નોંધોને ધ્યાનમાં લેતાં, વર્તમાન કેસ જમા અપવાદમાં આવશે. ત્યારબાદ પણ, માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નંદગેજ સિહોરી શુગર કો.ઓપ. (ઉપરોક્ત) કેસમાં ઉપરોક્ત ચુકાદાનો વિચાર કર્યો છે અને કાનૂનનો વધુ વિકાસ કર્યો છે. વધુમાં, એ.બી.એલ. ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાનો વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે ખાનગી કરારનો અમલ પણ રિટ અરજીમાં કરાવી શકાય છે અને રિટ અરજી ચલણીય છે; તેથી, સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ની આ દલીલ કે અરજદારના હિતમાં એવો ઉપશમ, જે તેમના મતે ખાનગી સેવાના કરારનો અમલ બને છે, મંજૂર ન કરવો જોઈએ, તે સ્વીકાર્ય નથી.

૩૨. આ તબક્કે નોંધવું આવશ્યક છે કે સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ ની તરફેથી રજૂ થયેલ વિદ્વાન વકીલોએ જે તમામ નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે, તેમાં એવું ઠેરવવામાં ઠેરવેલ છે કે “સામાન્ય રીતે અને/અથવા નિયમિત રીતે”, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજી અદાલત વ્યક્તિગત સેવાના કરારના અમલીકરણ માટે રાહત મંજૂર કરતી નથી. અને કોઈપણ નિર્ણયમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ધારણ કર્યું નથી કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં આવી રાહત

કદી આપી જ શકાતી નથી. હસ્તગત પ્રકરણ અને તેના તથ્યોને ધ્યાનમાં લેતા, આ એવો કેસ છે જેમાં આવી રાહત આપવી આવશ્યક છે; અન્યથા અરજદારને ગંભીર અન્યાય થશે અને આ અદાલત દ્વારા કોઈપણ રાહત ન આપવાથી ગેરકાયદેસર, મનસ્વી અને અયોગ્ય કાર્યવાહી કાયમી બની રહેશે.

૩૩. આ નોંધવું યોગ્ય છે કે આનંદી મુક્તા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલ નિરીક્ષણો, વિશેષ કરીને પરિષદે ૨૧, જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્પષ્ટપણે ઠરાવ્યું છે કે “મેન્ડેમસ અત્યંત વ્યાપક ઉપાય છે, જે જ્યાં જ્યાં અન્યાય જોવા મળે ત્યાં સુધી પહોંચવા માટે સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ હોવો જોઈએ. કલમ ૨૨૬ હેઠળ તે રાહત મંજૂર કરવામાં તકનિકી બાબતો આડે આવવી જોઈએ નહીં.”

૩૪ ચુ.પી. સ્ટેટ લેન્ડ ડેવપ. બેન્ક લિ. (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે તેમ, “સંવિધાન કોઈ અધિનિયમ નથી. તે તમામ અધિનિયમોનું મૂળભૂત આધારશીર્ષક છે. જ્યારે અનુચ્છેદ ૨૨૬ ની ભાષા સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે તેના શબ્દો પર એવી અર્થઘટના લાદીને, જે વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને મર્યાદિત કરે, વડી અદાલત પર બંધનો મૂકી શકાય નહીં. જ્યારે કોઈ નાગરિક અથવા વ્યક્તિ સાથે અન્યાય થાય, ત્યારે વડી અદાલત તેના

રક્ષણ માટે હસ્તક્ષેપ કરશે, ભલે એવો અન્યાય રાજ્ય દ્વારા, રાજ્યના કોઈ સાધન દ્વારા, કોઈ કંપની અથવા કો.ઓપ. સો. અથવા વ્યક્તિઓના સંઘ અથવા મંડળ દ્વારા, તે સંસ્થાપિત હોય કે ન હોય, અથવા તો કોઈ એકલ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય.”

૩૫ ઉપરોક્ત તથ્યપરિસ્થિતિ, વર્તન અને સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા, જે સામાવાળા નં. ૨ ના વતી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે, કરવામાં આવેલી મનસ્વી કાર્યવાહીનું ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલત આંખો મૂંઘી રાખી શકતી નથી અને કથિત તકનિકી કારણોસર સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ ને બિનદંડિત છૂટી જવા દેશે નહીં.

૩૬. આગામી પ્રશ્ન, જેનો આ અદાલત દ્વારા વિચાર કરવો આવશ્યક છે, તે એ છે કે અરજીકર્તા દ્વારા તા.૧૫/૪/૨૦૦૫ના ઠરાવને પડકાર ન આપવામાં આવ્યો હોવાને કારણે શું તે માંગવામાં આવેલી રાહતથી વંચિત ઠરે છે કે નહીં. સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ તરફથી રજૂ કરવામાં આવે છે કે, જ્યાં સુધી તા.૧૫-૪-૨૦૦૫નો તે ઠરાવ, જેના દ્વારા સામાવાળા નં. ૨ની તા.૭-૪-૨૦૦૫ની કાર્યવાહીનું અનુમોદન કરવામાં આવ્યું હતું, રદ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, આ સંદર્ભમાં

નોંધવું આવશ્યક છે કે, ઉપરોક્ત મુજબ, તા.૭-૪-૨૦૦૫નો સેવાસમાપ્તિનો હુકમ પોતે જ પ્રારંભથી જ શૂન્ય, રદબાતલ અને અસ્તિત્વહીન હતો.

૩૭ સર્વોચ્ચ અદાલતના એર ૨૦૦૧ એસસી ૨૫૫૨ માં અહેવાલિત માનનીય નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૨૧ પર વિચાર કરવો યોગ્ય છે, જે આ મુજબ છે

૨૧. આ રીતે “રદબાતલ અને રદ કરી શકાય તેવું” એવા પ્રયોગો અનેક અસંખ્ય પ્રસંગોએ અદાલતોના વિચારવિષય બન્યા છે. “રદબાતલ” એવા પ્રયોગના અનેક પાસાઓ છે. રદબાતલ કૃત્યો, વ્યવહારો, ડિકીઓનો એક પ્રકાર એવો છે કે જે સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિનાના હોય છે, આરંભથી જ રદબાતલ હોય છે અને તેને ટાળવા માટે કોઈ ઘોષણાની આવશ્યકતા રહેતી નથી; કાયદો તેનો કોઈ નોંધ લેતો નથી અને અનુષંગિક કાર્યવાહીમાં અથવા અન્યથા તેને અવગણી શકાય છે. રદબાતલ કૃત્યનો બીજો પ્રકાર, ઉદાહરણ તરીકે, એવો હોઈ શકે કે સગીર સામે તેના પતી નેક્સ્ટ ફ્રેન્ડ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ કરવામાં આવ્યા વિના કોઈ વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો હોય. એવો વ્યવહાર સમગ્ર વિશ્વ સામે માન્ય વ્યવહાર ગણાય છે. જ્યાં સુધી સગીરનો સંબંધ છે, જો તે એવો વ્યવહાર ટાળવાનો નિર્ણય કરે અને યોગ્ય કાર્યવાહીનો આશરો લઈને તેને ટાળવામાં સફળ થાય, તો એવો વ્યવહાર આરંભથી જ રદબાતલ બની જાય છે. રદબાતલ

કૃત્યનો વધુ એક પ્રકાર એવો હોઈ શકે કે જે રદબાતલ ન હોય, પરંતુ તેને ટાળવા માટે ઘોષણા કરાવવી આવશ્યક બને. રદ કરી શકાય તેવું કૃત્ય એવું છે કે જે, તેને રદ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, માન્ય કૃત્ય ગણાય; ઉદાહરણ તરીકે, જો કોઈ દસ્તાવેજ કપટપૂર્ણ અને/અથવા ખોટો તથા બનાવટી હોવાનું જાહેર કરવા માટે દાવો દાખલ કરવામાં આવે, તો તે રદ કરી શકાય તેવું ગણાય, કારણ કે જે બાબતો ઉપરથી દેખાય છે તે જ વાસ્તવિક સ્થિતિ માનવામાં આવે છે અને તેના વિરુદ્ધનો આક્ષેપ કરનાર પક્ષકાર ઉપર તે સાબિત કરવાની ફરજ હોય છે. જો તે સાબિત થાય કે દસ્તાવેજ ખોટો અને બનાવટી છે અને તે બાબતની તેવી ઘોષણા આપવામાં આવે, તો વ્યવહાર આરંભથી જ રદબાતલ બની જાય છે. રદ કરી શકાય તેવો એવો પણ વ્યવહાર હોઈ શકે છે જેને રદ કરાવવો આવશ્યક હોય, અને તે જે દિવસે રદ કરવામાં આવે તે દિવસથી જ રદ બને છે, તે પહેલાંની કોઈ તારીખથી નહીં. એવા કેસોમાં, જ્યાં દસ્તાવેજને રદ કર્યા વિના તેનો કાનૂની પ્રભાવ દૂર કરી શકાય નહીં, ત્યાં તેને રદબાતલ ગણાવી શકાય નહીં, પરંતુ સ્પષ્ટપણે તે રદ કરી શકાય તેવું ગણાશે.

૩૮ ઉપરોક્ત તથ્યપરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, આ અદાલતનો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે જો આ અદાલત આ તબક્કે હસ્તક્ષેપ નહીં કરે, તો તે સામાવાળા નં.૨ દ્વારા, સામાવાળા નં.૧ના વતી કરવામાં આવેલ હોવાનું કથિત, ગેરકાયદેસર, મનસ્વી, દાદાગીરીભર્યું અને અસ્તિત્વશૂન્ય કૃત્યને ચાલુ રાખવા સમાન બનશે. સમસ્ત તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનું અવલોકન કરતાં, આ અદાલતનો અભિપ્રાય છે કે

સામાવાળા નં.૧ આઈ.આર.એમ.એ.ના વતી કરવામાં આવેલ હોવાનું કથિત સામાવાળા નં.૨નું કૃત્ય કોઈપણ સત્તા કે અધિકારક્ષેત્ર વિના, આઈ.આર.એમ.એ.ના નિયમોને વિરુદ્ધ, અત્યંત મનસ્વી છે અને સંસ્થાના સંચાલન ઉપરનો કાબૂ જાળવી રાખવા તથા એકમાત્ર હેતુ અને ઉદ્દેશથી સામાવાળા નં.૧-આઈ.આર.એમ.એ. ઉપરનો કાબૂ કબજે કરવા માટે કરવામાં આવેલ છે; તેથી, તે કાયદાની નજરે ટકી શકતું નથી અને તે રદ કરવું આવશ્યક છે. પરિણામે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ આ અસાધારણ વિશેષાધિકારી રિટ અરજી અરજદાર પ્રાર્થિત રાહત મેળવવા હકદાર છે.

૩૯. આ અદાલતને આ નોંધતાં અત્યંત ખેદ થાય છે કે આઈ.આર.એમ.એ. જેવી સંસ્થાના અધ્યક્ષ તરીકે સામાવાળા નં. ૨ નું વર્તન તથા જે રીતે એક અગ્રણી શૈક્ષણિક સંસ્થા આંતરિક કલહ અને જૂથબંધીનો ભાગ બની ગઈ છે, તેની નિંદા કરવામાં આવે છે.

૪૦. ઉપરોક્ત કારણોસર, અરજી સફળ થાય છે. અત્રે એવું ઠરાવવામાં આવે છે અને જાહેર કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૧ ના વતી હોવાનું દર્શાવી સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા સંસ્થા – સામાવાળા નં. ૧ – આઈ.આર.એમ.એ. ના

ડિરેક્ટર તરીકે અરજદારને દૂર કરવાની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી છે અને તે અત્રે રદ કરવામાં આવે છે, તથા એવું જાહેર કરવામાં આવે છે કે અરજદાર સામાવાળા નં. ૧ – આઈ.આર.એમ.એ. ના ડિરેક્ટર તરીકે યથાવત્ ચાલુ છે. ખર્ચ બાબતે કોઈ હુકમ કર્યા વગર ઉપરોક્ત હદ સુધી નિયમ સંપૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

(એમ.આર. શાહ, ન્યાયમૂર્તિ)

રફીક

ચુકાદો ઉચ્ચાર્યા પછી, સામાવાળા નં.૧ સંસ્થાની તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી.કે.એસ. નાણાવટીએ ચુકાદાના અમલ અને કાર્યાન્વયનને ઓછામાં ઓછું આવતીકાલ સુધી સ્થગિત રાખવા વિનંતી કરી છે.

આ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે અરજદાર આ અદાલત સમક્ષ સફળ રહ્યો છે અને તેની મુદત ૧/૯/૨૦૦૪ના રોજ પૂર્ણ થવાની સંભાવના છે, જો માંગ્યા મુજબ સ્થગિતી મંજૂર કરવામાં આવે, તો તમામ સંભાવનાઓમાં અરજી નિષ્ફળપ્રાય બની જશે અને અરજદાર વિવાદપ્રક્રિયાના ફળોનો લાભ લેવા સ્થિતિમાં રહેશે નહીં. પરિસ્થિતિઓમાં, સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા ચુકાદાના

અમલીકરણ અને પ્રવર્તનને સ્થગિત રાખવાની કરવામાં આવેલી અરજ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(એમ.આર. શાહ, ન્યાયમૂર્તિ)

રફીક

*The translation of this judgment has been provided by*

*M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

---

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.**